

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY
CANADA
DATE: A
12
NO: 319

18

~~UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY
CANADA
DATE: A
13
NO: 264~~

18
264
264



M. del Collegio della Compagnia de Gesù de Grã. 1633
DE LOCIS R. 4709

S. SCRIPTURÆ
HEBRAICIS

ANGELI CANINII
COMMENTARIUS,
ET ANTONII NEBRISSENSIS
QUINQUAGENA.

Nunc primum simul emendatiùs edita.

ACCESSIT GASPARIS VARRERII
LVSITANI DE OPHIRA REGIONE
in Sacris litteris Disputatio.

Ad cl. V. BALTHASAREM SVNIGAM,
Regis Catholici in Belgio Legatum.



ANTVERPIÆ,
SVMPTIBVS VIDVÆ ET HÆREDVM
IO. BELLERI, sub insigni aquilæ aureæ.
ANNO M. DC.

139

7611908557



AMPLISSIMO VIRO
BALTHASARI
SVNIGÆ, REGIS CATHO-
LICI IN BELGIO ORATORI,
GASPAR BELLERVS S. P. D.

PTOLEMAEVUM Philadelphum
Ægypti Regem memoriæ prodi-
tum est, ut te non fugit, ampliss.
SVNIGA, Hebræorum doctissi-
mos, senos è singulis tribubus
Hierosolymis Alexandriam euocasse, qui sacras
litteras Græco sermone redderent; vocanturque
hodie rotundo numero Septuaginta Interpre-
tes. Sapiebat nimirum rex ille, qui diuino Bi-
bliorum thesauro, Bibliothecam, quam instrueret,
carere nefas duceret. Idem exemplum parentum
memoria secutum fuisse video è Diui Francisci
familia sodalem, Fran. Ximenium Archiepiscopū

EPISTOLA

Toletanum, & S.R.E. Card. Raro enim & inu-
 sitato Principibus exemplo, condita recens Aca-
 demia Complutensi in Carpetanis, atq; adeò Hi-
 spania umbilico, non hic eius beneficentia immor-
 talitate digna substitit, sed & maiora & illius
 penè propria aggressus est. nam ut ijdem Aca-
 demia alumni Theologiam non è turpidis sed pu-
 ris fontibus haurirent Gymnasium trium lingua-
 rum eruditarum instituit, quibus linguis Christi
 crux inscripta Euangeliumque per totum terra-
 rum orbem propagatum, ab Hebraeis ad Græcos,
 hinc ad Romanos, ubi fixum habet domicilium,
 penetrauit. Mox Biblia illa euulganda incredibili
 sumptu curauit, quæ summam in Ecclesiâ Catho-
 lica, diligentia fideique nomine obtinent aucto-
 ritatem, & in Regijs illis Philippi II. Regis Ca-
 tholici auspicijs nuper editis, expressa videmus.
 Accitis igitur undique primùm vetustis exem-
 plaribus calamo in membrana exaratis, cum He-
 braeis tum Græcis, partim è media Græcia ac Sy-
 ria, partim è Vaticana Romæ Bibliotheca, bona
 cum Leonis X. Pont. Max. venia: dehinc doctis
 hominibus euocatis non Theologis modò, sed &
 lingua

DEDICATORIA.

linguarum peritis, opus opinione celerius absoluit,
 & in omnium oculis, tanquam in claro lumine
 collocauit: magno sanè Ecclesiæ commòdo, ut his
 Biblijs Theologi plurimùm se profecisse indies
 ingenuè fateantur. horum in numero fuerunt De-
 metrius Cretensis, Ioannes & Franciscus Ver-
 garæ fratres, domo Toletani, & hic Ælius An-
 tonius Nebriffensis Antiquaria in Beticis
 oriundus. Is cum Bononiæ in Hispanorum col-
 legio, quod Ægidius Carillus Albornotius Car-
 dinal. suæ genti excitauit, studijs operam de-
 disse, non tam Iuris Ciuilibus scientiam, quàm
 Latinam Linguam (qua nimis diu patriam,
 Maurorum armis afflictam, carere dolebat)
 gratus ciuis inuexit, & profligata barbarie La-
 tinum sermonem instaurauit, hoc trophæis meritò
 adscripto elogio:

Barbaric pulsa ponit hæc Antonius arma.

Tandem è litteratore Rhetor, cum de supe-
 riore loco diu Doctoris personam sustinisset,
 Regum Catholicorum historicus renunciatur:
 quorum etiam res in Nauarræo regno præclare
 gestas, litterarum, ut illa ferebant tempora mo-

EPISTOLA

numentis, mandauit. Idem natu grandior Jan-
 Etæ lingue non ignarus, & à sacris, ut Christia-
 num decet hominem, minimè abhorrens, in sacris
 Biblijs Præfulis auctoritate elaborare iussus est.
 Quo in munerè dum se exercet gnauiter, tres sibi
 Quinquagenas, hoc est, capita obseruationum
 è Sacra Scriptura quinquaginta scripserat: qua-
 rum duæ priores, incertum an temporum iniuria,
 an hominum incuria interciderunt; tertia salua
 ad nostram usque ætatem peruenit. Hanc longè
 emendatiùs quàm olim Illiberitani, qui hodie
 Granatenses sunt, nunc nominis tui auspicio euul-
 gamus unà cum Angeli Caninij Anglariensis
 raro nimis, sed aureo libello, De nominibus
 Noui Testamenti Hebraicis: quem Lutetiæ
 olim cum Syriacæ lingue institutione ediderat,
 post Hellenismos aureum verè librum & Sim-
 plicij in Epiçtetum commentarium Latina cini-
 tate donatum. Coniungere autem visum fuit,
 quod, nisi me fallunt omina, Theologis iuxta at-
 que Ecclesiasticis utilissima fore confidam. Ad-
 ieci & Lusitani hominis eruditi, Gasparis Var-
 rerij de Ophira regione in tertio Regum libro
 commen-

DEDICATORIA.

commentarium, quam Peru, seu Piru esse ple-
 rique autumant, unde aurum edificando Salo-
 monis templo sit aduectum. Quo de loco varias
 etiam & repugnantes doctorum hominum senten-
 tias ex Abr. Ortelij Geographico Thesauro colle-
 ctas, ut symbolam quòque contulisse videremur
 adiecimus, quem quidem laborem, ut, qua es
 humanitate propè singulari atque doctrina præ-
 ditus, æqui boni facias iterum atque iterum rogo.
 Sic fiet ut diligentia atque industria fructum,
 abundè tulisse videar. Vale.

A 4

INDEX



INDEX CAPITVM.

- De nomine Iesu & Ioua.* Cap. I.
*De omnibus Dei nominibus, & quomodo Ara-
bes & Æthiopes Deum nominent.* Cap. II.
*De $\alpha\pi\alpha\delta$ Micheam, & Nequaquam mi-
nima es, apud Matthæum.* Cap. III.
De Hofanna. Cap. IV.
De Amen. Cap. V.
De Rabbi, Rabboni, & cæteris. Cap. VI.
De Raca, Mamona, & Concilio. Cap. VII.
De Publicanis. Cap. VIII.
De Camelo per foramen acus. Cap. IX.
De Effathá. Cap. X.
De Mamona, & locutionib. quibusdã. Ca. XI.
De Dimitte nobis, & alijs. Cap. XII.
*De Messia Maria, & omnium Apostolorum
nominibus.* Cap. XIII.
De Pane quotidiano, in oratione Dominica.
Cap. XIII.

LOCI

LOCI ALIQVOT NOVI
TESTAMENTI CVM HE-
BRÆORVM ORIGINIBVS COLLATI
atque historicè explicati ab ANGELO
CANINIO Anglariensi.

DE NOMINE IESV, ET IOVA!
CAPVT I.



THOMINES nostri linguæ Chal-
daicæ cognitionem noui quoque
Testamenti studio conducere, ac
multum ornamenti atque adiumé-
ti pijs conatibus afferre intelligant: locos ali-
quot in medium proferemus, quos nemo hu-
ius linguæ ignarus assequi penitus potest.
Eam tamen adhibebimus præfationem, ne-
quis nostræ religionis mysteria ac dogmata à
sanctissimis doctissimisque viris, qui Chal-
daicè nesciuerunt, ignorata fuisse de nostris
verbis existimet. Nec enim hîc de sublimi-
bus adeò agemus quæstionibus: sed locos
quosdam, quod ad institutum nostrum atti-
net, pressius tractandos, atque accuratius ex-
plicandos proponemus: Idque historicè fa-
ciemus ac simpliciter quantum è linguæ He-
braicæ atque Syriacæ, quas à teneris annis ar-
dentissimo sumus studio complexi, proprie-
tate vsûque intelligere potuimus. Nam si, vt
Demosthenicam dictionem, & Homeri sen-

tentiarum atque verborum maiestatem inspiciamus, totam linguam Græcam, quæ cum laboriosius, tum maiore temporis iactura cognoscitur, ediscere non piget: videndum est, ne turpe homini Christiano sit, Christi verba minoris facere, quàm Homeri aut Demosthenis: cum illa præsertim iucundissima pios animos voluptate afficiant; hæc aures modò demulceant. Sed iam instituta perficiamus, si vnum id lectorem monuerimus, vt non auctoritatem, nec personam, sed rem ipsam intueatur, quæ rectè intellecta luminis aliquid sacrarum literarum studijs afferre potest. Cum enim sacris scriptoribus ea deferenda sit autoritas, vt, quamuis ratio nobis non constet, verissima tamen esse, quæ dixerint, credamus: sic ceteris tantum habendum est fidei, quantum rationibus & argumentis probare atque efficere potuerint.

Primum itaque de sanctissimo nomine *Iesu*, quod indignè à quibusdam laceratur, atque è suauissimo absolum ac penè monstruosum efficitur, tum de *Hosaná*, *Amen*, *Rabbi*, ac cæteris eiusmodi disputabimus: cū vt quæ perfectè hætenus explanata non sunt, conferendis priscorum authorum sententijs dilucidius è sua origine exponamus: tum vt superciliosam quorundam doctrinæ ostentationem cum summa inscitia coniunctam retunda-

tundamus. Qui maximam peregrinarum linguarum scientiam iactare & venditare solent, atque petulantissimis verbis D. Hieronymū ac nostros homines proscindere, vt qui inscitia lapsi persæpe vel malè interpretati sint, vel non intellexerint linguam Hebraicam. Cū si conferantur in vnum isti omnes, D. Hieronymi instar futuri non sint. Cæterum ne cōuicijs potius, quàm rationibus agere videamur, iam nomen mirificum Iesu explicare incipiamus.

Putat Osiander homo doctus & ingeniosus (sed cuius diligentiam in linguis peregrinis tractandis desiderare cogor) & verbosa disputatione persuadere omnibus conatur, nomen hoc יהוה Iehesúh scribendum esse, vt literas omneis nominis Terragrammati habeat, eaque in rem magnum credit inesse mysterium: alioqui de Christi maiestate aliquid detractum iri contendit. Nos verò, nisi Cabalistarum nugas in Christianam religionem admittere volumus, nec in literis יהוה Iehouá, nec יהוה Iesuá magnum aliquod mysterium ponimus: sed in virtute atque omnipotentia Dei, quæ nullis literarum figuris exprimi potest, Mysteriorum vniuersam abyssum esse credimus. Verùm capita argumentorum eius colligamus, quæ quàm vera sint, mox apparebit.

Principiò ait nomen *Iesu* in libris alicuius authoritatis יֵשׁוּ Iesu scribi.

Tum putat non esse ferendum, יֵשׁוּ, sine litera Aain scribi, si Thema esset יֵשׁע, ut nos credimus.

Deinceps è verbis Matthæi & prophetæ Eisaïæ argumentatur, quæ, si Christus vocetur יהושע Iehosua, non rectè exponerentur. nam, si linguæ proprietatem penitus introspicias, non tam *saluatorem*, quàm *saluandum* significare.

Præterea aliud *Iesu*, aliud *Iosue* esse existimant.

Postremò apud Arabes bisyllabum scribi, & cum *Iesu* conuenire ait.

Tum, ne Iudæis inuideamus, literas quafdam interijcit, noménque, quod simplicissimum ac diuinum est, prodigiosum facit, ut nec Hebraicum sit, nec quicquam profus significet.

Hæc omnia commentitia esse mox ostendemus. Quod quò planius intelligi possit, primùm quid sit יהוה Iehoua, videamus. Verùm animaduertendum est, hoc nomen יהוה Iehoua vel Ioua, quod Hebræi vocant שם של ארבע אותיות scem scel arbáa othijóth, *nomen quatuor literarum, vel Tetragrammaton*, quod quatuor literis Iod he vau he constet, aliter à Iudæis pronunciari, quàm scribatur.

Aiunt

Aiunt enim suos maiores ab ipso vsque Mo-
se, cui primùm traditum est, semper pronun-
ciare solitos *Adonái*, quod est Dominus:
Deo tamen soli tribuitur, ut *Adon* quemlibet
dominum significat. Septuaginta certè Inter-
pretes, & Apostoli atque Euangelistæ omnes,
quod Hebraicè scribitur יהוה Ioua, κύριος,
hoc est, *dominum* perpetuò reddunt. Quod
illa ostendunt, באם יהוה לארבי, Neùm Ioua
ladoni, *Dixit Ioua Domino meo*, Psalm. 110.
quod Græci scribunt, εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ
μου. Et, שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד,
Scemáa Israël Iehouá elohénu Iehouá ehád,
Deut. 6. Quod Euangelistæ, ut Septuaginta,
vertunt, ἀκούετε ἰσραηλ, κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν, κύριος
εἷς ἐστίν. *Audi Israël, Dominus Deus noster, do-
minus vnus est*. Vbi vbi præterea in nouo Te-
stamento κύριος vel *dominum* leges, absolutè
intelligendum est יהוה Iehoua, vel ארבי A-
donái: cùm, ut diximus, Hebræi vtrunque
eodem modo pronunciant *Adonái*: nisi quòd
Iehoua vocitant אדברא Adgerá, quod est
memoratio, quasi symbolum mnemosynúmu-
ue dixeris: nempe quòd debeamus hoc no-
mine audito Dei omnipotentiam in mentem
reuocare. *Adonái* autem nominant ודאי vadái,
hoc est *manifestum*, quoniam vnicique
sanæ mentis homini manifestum est, Deum
rerum omnium dominum esse ac moderato-
rem.

ses Dei primum imperiū detrectās scire eius nomen, si id forte populus quæreret, ad quē legabatur, percuperet: Respondit Deus se eum esse, qui est, hocque suum nomen esse. Deus quippe solus absolutē est, cetera omnia, quod sunt, Deo acceptum referre debent. Iam ergo planum fecimus, simplicem esse nominis huius significatum, ut interim omittamus acutissimē ineptas Iudæorum tricas, qui simplici sententia, hoc est historica veraque neglecta, confectantur quod nusquam est, ut apud indoctos eruditionis atque acuminis gloriam aucupentur: à doctis certē & prudentibus temeritatis atque impudentiæ opinionem reportant. Sed prætermittere non possum, quod apud Macrobiū, multæ ac reconditæ doctrinæ hominem, Sat. lib. 1. cap. 18. obseruauit: qui cū deorum omnium nomina ad vnum Deum referre vellet, hunc Orphei versiculum citat,

Εἰς ζεὺς, εἰς ἀδης, εἰς ἥλιος, εἰς διόνυσος

Bacchus, Sol, Orcus, & Iuppiter vnus & idem.

Huius, inquit, versus autoritas fundatur Oraculo Apollinis Clarij, in quo aliud quoque nomen Soli adjicitur, qui in eisdem sacris versibus inter cætera vocatur *ἰάω*. Nam consultus Apollo Clarius quis deorum habēdus sit, qui vocatur *ἰάω*, ita effatus est,

Ὅργια μὲν δὲ δαῶν ἄς ἐχρήθη πευθῆα κούθειν,

Εἶ

Εἶδ' ἀπὸ τῆ παύρη σύνεσις ἔνθ' ἀλαπαδῖος.

Φράζω τῶν πάντων ἕκαστον θεὸν ἕμμεν' ἰάω.

Quorum veruum hæc est sententia,

Orgia qui norunt, arcana recondere par est.

Fraudē mentis inops agitat, quē inscitia versat.

Diuorum summum cunctorum en accipe Iao.

Nam quid aliud quæso per *Iao* intelligemus, quàm *Ioua*? Nam v consonante Græci carēt, ut δᾶος ostendit, quē *Dauum* Latini vocant, ut *δῖς, οὐῖς, δῖος, diuus*. Sic fecerunt ex *Iao Iouem*. Quanquam reclamant Grammatici, qui à *iuuando* dictum volunt. Nec mirandum est, quī fieri potuerit, ut nomē hoc, quod Hebræi nemini præsertim peregrino cōmittebāt, à Græcis cognosci quinerit: Cū oracula illa cacodemone magistro ac duce instituta & celebrata uerint. Is porrò nomen illud non ignorabat.

Sed eò, vnde discessimus, reuertamur, cū iam ostenderimus simplicem ac germanā huius nominis significationem, non cabbalisticam neque commētitiam. Id quod faciendū est in sacrosancto nomine *Iesu*, quod Hebræicè dicitur *ישוע* *Iesua*. Id in sacris Biblijs aliquoties legitur, quod ignorasse videtur *Osiander*, qui semper scribit *ישוע* *Iehosua*, negans *Iesu* villo pacto idem esse, quod *Iosue*. Nos scimus summum sacerdotem filium *Iosadac* *ישוע* *Iesua* appellatum, atque eundem *ישוע* *Iehosua*. Nomen itaq; vtrumque vnū

B

idémque



salutem populo suo allaturus erat. Id autem significat etymon *Iesu*. Quæ ergo impudentia est, contradicendi studio adductum, suam sententiam, quæ solis coniecturis, ijsdēque incertis nititur, alijs omnibus insolentissimè antepone? In Thalmud certè *Perec Merubbe sic* legimus, אִיקְלֵרוּ לְבֵי יִשְׂרָאֵל *peruenerunt ad domum redemptionis filii*. Nam scholiastæ Iesum יִשְׂרָאֵל *redemptionē & salutem* interpretantur. At ex propheta, qui cap. 1. ait vocatum iri Emmanuël, argumentatur *Osiander*. Id enim impletum non esse, si Christus vocetur יְהוֹשֻׁעַ *Iehosua*. Qua in re satis mirari nō possum hominis cōtradicendi vi abrepti, atque in angustias adacti peruicaciam. Nam si *Osiandro* credimus, Dei virtus tribus literis tota includitur: quæ si quid habent momenti, in nomine יְהוֹשֻׁעַ *Iehosua* cernuntur: alioqui nemo nisi Hebraicè doctus fidei mysteria intelligere posset, quod falsissimum est.

Quin etiam verba Prophetæ optimè cum Angeli & Euangelistę sententia conueniunt, siquidem cap. 30. ait, *Ioua est index noster, Ioua est preceptor noster, Ioua est rex noster, ipse saluat nos*. Qui saluat ergo, quod facit Iesus Christus solus, quid aliud est, quàm Ioua, non nomine, cūm Dei virtus nominibus non comprehendatur, sed re ipsa est verus Iesus

Iesus saluator, iudex, præceptor, rex, & redemptor, & propterea *Emmanuel*, id est, *nobiscum Deus*? Vides itaque *Emmanuel* & *Iesum* idem significare, si rem, nō literas spectes, quorū vtrunque in Christo perfectè impletū est. Sed iam ceteris respondeamus argumētis.

Quod existimat in libris alicuius auctoritatis hoc nomen יִשְׂרָאֵל Iesu scribi, falsum esse ostendit doctissimus Iudæus Abèn Ezrà, qui semper scribit יִשְׂרָאֵל, lege eius in Genesin præfationem. Quin etiam *Elias* in *Tisbi*, cur aliquando יִשְׂרָאֵל scribatur, præsertim in Thalmud, rationem affert: confitens scribendum יִשְׂרָאֵל Iesua: sed quoniam Iudæi non credunt eum esse seruatorem suum, idè literam vltimam Aain abieciſſe: vt hinc iam facile alterum eius argumentum dilui possit. Sed ex vsu linguæ Syriacæ atque Thalmudicę, quas ignorare videtur *Osiander*, docebimus literas gutturis, vt Hebræi vocant, præcipuè Aain, quæ omnium crassissima est, absorberi, vel potius excidere.

Cūm enim ostenderimus *Iesu* & *Iosua* idē esse nomen, si rationem vltimę literę Aain reſectæ exposuerimus, iam nihil amplius, quod dicat, habebit *Osiander*. Exempla plurima producere possemus, sed paucis erimus contenti. Nam quod Hebraicè atque Babylonice dicitur שֶׁבַע *seba*, *septē*, id Syriacè & Thalmudicè

mudicè vltima litera abiecta scribitur שב *fab.*
Sic pro קטיע: qetia, quod est *abscissus*, dicitur
קטיי qeti. quod etiã in numeris fit, ארבע עשר
Arba asár, *quatuordecim*, ארביסר Arbísar.

Cùm ergo hoc nomen in libris tantùm
Thalmudicis ישר Iesu scriptum inueniatur,
quis amplius miretur, cur postrema litera re-
fecta fuerit?

Quòd verò apud Arabes bifyllabum esse
ait, & cum Iesu conuenire: id verò nos con-
stanter negamus. Vt enim hoc nomen in Al-
corano bifyllabum sit, non tamen quadrat
cum Iesu, cùm scribatur عيسا Isa cum Aain,
quanquam corruptè, quomodo etiam Beel-
zebub, Euangelium, Esau, in Iblis & Engil &
Eles, quãdam alia, deprauarunt. Alij certè
Arabum scriptores sæpe scribunt يשר Iafúe.
Nihil ergo hinc, nisi contra suam sententiam,
colligere potest. cùm vel Arabicè scribatur
cum Aain.

Nunc veniamus ad יהשוה Iehesu, quod
obtrudere nobis volunt, quod primùm con-
tra Hebraicæ orthographiæ rationem scrip-
tum esse, tum nihil significare, sed merum
esse hominum commentum, qui cùm vt de
alijs detrahant, tum vt ipsi soli sapere videan-
tur, hæc confingunt, clarissimis probabimus
argumentis. Sed prius ostendendum est, fidei
mysteria locum habere etiam præter literas

Hebraicas, tum ex Apostolorum auctoritate,
qui bona magnaque, si istos audimus, myste-
riorum parte nos defraudarunt, vt qui Græcè
scripserint & locuti sint: nec tamen vsquam
in literis Hebraicis, sed in prophetarum, &
Christi sententijs, quæ in omnibus linguis
intelligi possunt, mysteria posita esse docue-
runt. Tum etiam è priscorum Hebræorum
sententia, qui suis Iudæis permittunt, vt eam
precationem, quæ apud eos non minus sacro-
sancta habetur, quã apud nos dominica pre-
catio, manèque ac vesperi quotidie canitur à
singulis, & de nomine *Ioua* præcipuè agit,
qualibet lingua recitent. Ea sunt verba, quæ
Deut. sexto capite leguntur, *Audi Israel, Do-
minus Deus noster &c.* Eam precationem à
primo verbo vocant שמע scemá, *Audi.* Nam
in Thalmud Ierosolymitano, Massèchet So-
tá, Pérec éllu neemarín, in hunc modum scri-
ptum est, רבו לוי בר הזותא על לקסרין שמע,
לון דהרו קרו שמע אלבסתין בעי לעכבבון
שמע רב יוסו אקפר אמר מי שאיבר יודע
לקורה אשורית לא יקרא אלא קורא אותה
Sentètia בכללשון שירדע וירצא ידי חובתו:
hæc est, *Rabbi Leui filius Hazota ascendit Cæsa-
ream, atque audiuit eos qui recitabant scemá* (eam
scilicet precationem, quam supra diximus)
וְיִסְרוּלְלוּ, hoc est, *Græcè. Volebat itaque eis inter-
dicere. Quod cùm audisset Rab Iofes* (qui nempe

maiore erat authoritate) iratus est, & dixit, *Quicumque eam Assyriacè recitare nescit, ne recitet. Recitans autem ea lingua, quam intelligit, hoc patet suo muneri facit satis.* Vbi sunt ergo isti, qui superstitione plusquam Iudaica nos obligare volunt: vt si Hebraicè nesciamus, maxima nequeamus mysteria assequi? Nec tamen contemnenda est eius linguæ cognitio, cum ad rerum origines explicandas ferè necessaria sit. Sed ad *Iehesu* redeamus. Principio nemo linguæ Hebraicæ doctus negarit, nullū nomē desinere in he antecedente ה. Quod si vel vnū quisquam protulerit, vincat. verum nunquam id faciet, cum ratio orthographiæ repugnet, quæ præeunte vauſuréc in-quietentibus Lamed he postulat, vt he mutetur in Iod. Præterea יהשה *Iehesú* nihil significat. Nam cū Hebraica omnia nomina Thema aliquod habeant, *Iehesu* nullū habere potest, nisi השה *hasáh*, quod nec vsquā legitur, nec quicquam significat. At dicat aliquis significare literas יהוה *Iehouá*, quæ in nomine sparæ sunt. Quid ergo faciemus ו scin, quod in medio semper ad thema pertinet? Sed confugiet ad Cabalistas, qui cū præsertim grāmaticæ Analogiæ repugnent, & rem totā incertis cōiecturis frigidisq; cōmentis tractēt, audiendi nō sunt.

Nec est quod quisquā Christi sanctissimo nomini iniuriam fieri existimet, si literas omnes

nes Tetragrammati non habeat, quæ passim in hominum ignobilium, & plerunque maiorum nominibus reperiuntur, nec quicquam tamen continent mysterij, nisi impiè ineptire volumus. Multi enim è veteribus & nostræ ætatis Iudæis nominantur יהודה, Iuda, quorū tamen plerique fuere, & sunt perditissimi. atqui in eo nomine sunt omnes literæ Tetragrammati. Quin etiā in verbis tertiæ cōiugationis, quæ dicitur הִפְחִיל *hiphil*, frequenter cernuntur concurrere. Multò igitur consultius, ac magis pium est, mysteria non in literis, quod Iudaicum est, sed in spiritu, quod veri faciunt Christiani, vestigare: verumque Christi nomen credere esse *Iesum* ישוע, hoc est, *salutis authorem*: siue etymon, siue linguæ Hebraicæ analogiam spectes.

CAPVT II.

De omnibus Dei nominibus, & quomodo Arabes & Aethiopes Deum nominent.

Postulare videtur rei series, vt cætera Dei nomina tam quæ diuinæ nobis literæ tradunt, quàm quibus Iudæi in suis commentarijs vtuntur, exponamus. Dei enim essentiam humani ingenij angustia capere non possunt. Ex nominibus tamen vtcunque, atque, vt ait Paulus, per ænigma, Dei omnipotētiam prospicere possumus. Nā Deū nemo homo vidit vnquam. Hinc intelligere possu-

stitione homines retinere cupit. Alioqui ipse quoque Satan nominibus non mouetur, sed Act. 19. respondet infidelibus exorcistis *Iesum cognosco, & Paulum scio, vos autem qui estis?* Sed ad propositum redeamus, nominaque Dei, quæ decem sunt, recenseamus. Hic nihil dicam de summa denarii perfectione, qui idem etiã est Tetras, & supremus omnium, in quo numeri omnes simplices non potestate, sed actu cernuntur: cum alij omnes hoc nomine imperfecti sint, quod ad denarium non peruenerint. Hæc inquam, & alia eiusmodi Pythagoreis relinquimus. Nomina verò hæc sunt:

- 1 יהוה Ioua, Tetragammaton, de quo supra dictum est.
 - 2 יה Iá, hinc halelujá. κύριος, Dominus.
 - 3 אל El, ισχυρός, Fortis.
 - 4 אלה Elóah } δικαστής, ἀρχός, Index,
 - 5 אלהים Elohim } princeps.
 - 6 שדי saddái, ἀλλυμος, παντοκράτωρ, omnipotens, vel αὐτάρακτος, se contentus.
 - 7 אדון Adón, אדוני, Adonái, κύριος, δεσπότης, Dominus.
 - 8 עֵם אֵשֶׁר יְהוָה Qui est.
 - 9 אלהים צבאות יהוה, Adonai, vel Elohim Sabaoth, Dominus vel Deus exercituum.
 - 10 עליון Elión, ὑψιστος, excelsus, summus, supremus.
- Duo prima à themate יהוה sunt, proficiscuntur:

vtrum-

vtrūque tamen redditur, ὁ κύριος, dominus. Non possum hinc prætermittere, quod sanctissimus ac doctissimus vir Epiphanius contra Anomæos scribit super hoc nomine Iá. Sunt enim, qui personarum in Deo, ut loquuntur, pluralitatē ex veteri Testamento probari non posse contendunt. Contra quos Esaiæ vaticinium producit, in quo ca. 26. disertè id expositum est, בטחו ביהוה עדי עד כי ביהוה יהוה צור עולמים: quæ verba ex Origenis Hexaplis in hunc modum Græcè citat, βετὸς βαδωνάϊ ἀδ' ἄγι, καὶ βαϊά ἀδωνάϊ σὸρ ἄλεμέμ. Et interpretatur, πισπίστατε ἐπὶ τῷ κυρίῳ ἕως αἰῶνος, ὅτι ἐν τῷ κυρίῳ κύριος ὁ σταθερώτατος τῶν αἰῶνας. Hoc est, Confidite domino usque in seculū, quoniã in domino est dominus (id est, In Ia est Iouá) qui stabilivit secula. Quã interpretationē Hebræus nullus labefactare potest. Nos Theologorū prudentium iudicio rem totam cōmittimus. Sed ad rem.

El, elohim, & elóah frequentia sunt: El à themate אֵל fortem sonat. Elohim iudicibus & magnis viris tribuitur, & angelis, ut quidam putant. Elóah aliquando in malam partem accipitur, ut notant Grammatici.

Saddái aliqui compositum esse aiunt ex w relatiuo, & רי nomine, quod est idoneus, sufficiens, Græcè αὐτάρακτος. natura enim Dei opis haud indiga nostræ, verè est αὐταρκές α τος ac beatissima. Cætera facilia sunt.

Porro

Porro Hebræi in commētarijs alia decem nomina Deo accommodant.

השם Hassém, τοῦνομα, *Nomen illud κατ' ἔξοχόν*, quanquam sepe addunt יתעלה *extollatur*, vel יתברך *celebretur*.

השכינה Haffechiná, *habitatio*, qua Dei presentiam intelligimus.

המקום Hammacóm, ὁ τόπος *locus ipse. Dei enim omnia plena*, vt Esaias, Hesiodus, Aratus, & Virgilius canunt. Nam omnia, vt locus, complectitur, & omnem ipse locum implet.

השמים Hassamáim, ὁ οὐρανός, *caelum*. Hinc illud, *Baptismus Iohannis* ὡς ἔστιν *à calo est, an ab hominibus?* Hoc secuti fortè Græci poëtæ Saturni patrem οὐρανόϊ vocarunt, vt Latini *Calum*.

הקדוש ברוך הוא Haccados Baruch hu, ὁ ἅγιος εὐλογημένος ἐκεῖνος, *sanctus ille & laudatus*.

הגבורה Haggeburá, τὸ κράτος, *summa potestas*: vt imperatorem Antoninum Oppianus appellat γαίης ὑπατον κράτος.

רבונו של עולם Ribbonó sel Olam, ὁ κύριος τῆς αἰῶνος, ἢ τῆς κόσμου, *Dominus seculi, mundine*.

מלך העולם Melech Haolám, βασιλεὺς τῆς αἰῶνος, ἢ τοῦ αἰδίου *Rex seculi, vel sempiternus*, vt Galli Deum vocant *Æternum*.

אבינו שבשמים Abinu sebbassamaim, πατήρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *Pater noster qui est in calis,*

calis, vel caelestis, ne terrestrem somniemus.

רחמנא, ὁ ἐλέημων, *Misericors*.

Cæterùm apud Arabes hæc obseruavi Dei nomina, quæ literis Hebraicis exponeamus, quando characterum Arabicorum copia non est.

אללה Allá, vel Illé, vt Poeni pronunciant ὁ κύριος, *Dominus*.

אלרב Arabb.

קדיר עלי כל שאין Cadír alé cullí scíáin, *Potens supra omnē rem, omnipotens, παντοκράτωρ*.

אלרחמן אלרחים Arrahmán arrahím, ἢ πῖος ἢ ἐλέημων, *mitis & misericors*.

Allá componitur ex articulo al, quod est ἰ, & pronomine lah, id est, ei: nomen ergo significat, eum, cuius omnia sunt, qui omnia habet. Id Hebraicè diceretur אשר לִי Ascér ló, vel vno verbo שלִי scelló. Hoc etymon mirificè consentit cum versione Septuaginta, qui locum illum Gen. 49. in vaticinio Iacobi de Christi aduentu, *Non auferetur sceptrum à Iuda, nec legislator è medio pedum eius, donec veniat qui mittendus est*: sic reddunt, ἢ τὰ ἀποκείμενα, *ille cui sunt reposita*, omnia videlicet. Hebraicè scribitur עד כִּי יבא שִׁילָה. Quod Onchelus vertit מְשִׁיחָא דְרִילָה הִיא מִלְכֻתָּא, *Messias, cuius est regnum*. Vtrique legerunt, שלִי scelló, id est, אשר לִי. Nā ה ponitur pro uau, vt עירָה מֶמֶן, & עירָה מִן סוּתָה, *Sic*

Locus Genes 49. expositus.

Sic Deut. 34. לוחי pro לוח. Noster interpres legisse videtur heth, nec tamen video, cur interpretari potuerit, *Qui mittendus est*: nisi forte legit לוחש. Mihi tamen לוחש, quod Septuaginta & Chaldaeus paraphraestes secuti sunt, magis placet. Id enim multò melius est, quàm Silò oppidum frigida planè absurdàque sententia accipere. Nam quod quidam Hebræi somniant Sil filium esse, vt fit, *Donec veniat filius eius*: quanquam plausibile videtur, cum coniectura tantùm nitatur, non probo. Illud verò לוחש Christo optimè congruit, cui *data est potestas omnis in celo & in terra*, vt Scriptura testatur.

Nomina, quibus Deum appellant Æthiopes, hæc sunt,

אמלך Emlác.

אגזיא Eghzia.

אגזיאבחר Eghziabhér.

Vbi nemo miretur duo Seuain initio scribi: quod cum Hebraica orthographia nõ recipiat, Æthiopica familiariter vsurpat.

Emlác, βασιλεύς, *Rex ille*: quod mihi ab Hebræis mutuati fuisse videntur, qui regem *Melech* vocant, qui Æthiopicè nominatur נגוש Negús.

Eghzia, אררן, ὁ κύριος, *Dominus*.

Eghziabhér componitur ex Eghzia domino, *Ab patre, her bono*: quod est dominus pater

pater bonus: vt illi Æthiopes, qui Romæ habitant, interpretantur.

C A P V T I I I.

De צעיר sair apud Micheam, & Nequaquam minima es. apud Matthæum.

AD MONUIT me hoc loco Euangelij ordo, & rei difficultas, vt de cõtrouerso illo atque perplexo loco Matthæi, quo Micheam vaticiniũ adducitur, aliquid diceremus: cum vt scrupulum molestissimum, qui maximos, ac doctissimos viros torfit, si fieri posset, eximeremus: tum etiam vt D. Hieronymi auctoritatem, quanquam is nec nostro, nec mortalis cuiusquam patrocinio indiget, tueremur: quam omnibus admotis machinis quidam labefactare atque euertere conantur. Sic enim agunt, vt inuidiosa Hieronymi cum Euangelista Matthæo collatione proposita, illum potius, quàm hunc, lapsum esse credamus. Ac neminem quidem esse arbitror, qui non plus Matthæo tribuat, quàm Hieronymo: non tamen propterea errasse eum hoc loco persuaderi nobis poterit. Nam mancum & imperfectum est Osiandri argumentum, quo necessariò vel Matthæum, vel Hieronymum hallucinatum fuisse colligit: nos neutrum errasse planissimè ostendemus.

Vt longè sincerius & cãdidius fuerit dicere, *Nescio*, quàm cõtra Chaldæum paraphrasten,

sten, Hebræos omnes, & postremò D. Hieronymum, incertam & commentitiam, atque, vt probabimus, fallam interpretationem confingere. Nec erat, si vera narrasset, cur inuidiam & calumniatrices obrectationes reformidaret. Veritatem enim, quæ initio præmittitur inuidia, Æschyli Tragicæ exemplo, τῷ χρόνῳ ἀνατιθέσθαι δεῖ, *Tempori nempe consecrare oportet*. Vt contrà, commenta aliquandiu specie veritatis se venditantia, ad extremum conuincuntur mendacij. Sed ad rem redeamus. Primum tamen omnes rogatos volumus, vt rem ipsam potius, quàm personam inspiciant, atque ita sententiam nostram legant, vt à nobis hæc omnia dici sibi persuadeant, quò literarum Hebraicarum vtilitas eluceat, & iudiciorum temeraria præcipitatio cohibeatur. Ac primò verba prophetæ Mich. proponamus, qui cap. 5. in hunc modum ait, דאתה בית לחם אפרתה צעיר להיית באלפי יהודה ממך לי יצא להיית מושל בישראל: Quæ D. Hieronymus sic reddidit Latinè, *Et tu Beth-léhem Ephratha paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israël*. Chaldaeus autem paraphrastes hoc modo, דאת בית לחם אפרתה בזעיר, היית לאתמנאה באלפיא רבית יהודה מנך קרמי יפק משיחא למהוי עביר שלטן על ישראל: hoc est, *Et tu Beth-léhem Ephratha ferè*

ferè paruulus es, vt recessaris inter Chiliadas domus Iuda. Ex te mihi prodibit Mesias, vt fiat imperator super Israel. Matthæus autem sententiam potius, quàm Prophetæ verba confiderans, vt qui sciret diuina mysteria non in syllabarum superstitionosa enumeratione, sed in sententiæ eiusdem, quanquam verbis paululum immutatis, concordia posita esse, sic exposuit, cap. 2. Καὶ σὺ βηθλέεμ γῆ ἰούδα, οὐδ' αὖ μὴ εἰς ἐλάχιστην εἶ ἐν τοῖς ἡμέροις ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται ἡγεύμενος, ὅς τις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ. Quod Latinè est, *Et tu Beth-léhem terra Iuda haud quaquam minima es inter duces Iuda. Ex te enim mihi egredietur dux, qui reget populum meum Israel*. Hic diuino prorsus consilio Euangelistam postrema prophetæ verba, *Et egressus eius ab initio à diebus æternitatis*, cum Christi diuinitatem, atque æternitatem disertissimè loquantur, præterisse videmus. Nempe quia ad rem non faciebant: cum non quis, quantúsue Christus foret, sed vbi nasci deberet, quæreretur. Præterea pro *Ephratha*, vertit, *terra Iuda*, quoniam dilucidior narratio futura erat. Tum pro *chiliadibus* vel *millibus* (quod Hebræi tantum intellexissent, apud quos populus per chiliades oppidatim distruebatur sub suo Tribuno, vt Gedeon ostendit, cum Iud. 7. Deo respondet, אלפי הדל במבשה, *Mea*, inquit, *Chilias*

Chilias inter Manasseas tenuissima est) scripsit, *Duces*: quod facile omnes intelligunt. Illud verò, *qui sit dominator in Israel*, fusius explicauit, *Dux qui reget populum meum Israel*. Vbi ergo sunt, qui Euangelistis obganniunt, quòd perperam verba prophetarum citent, si vel vna syllaba inuenta fuerit? Qui mihi Iudaica superstitione, non Christiana libertate delectari videntur.

Nunc cur, quòque modo, aiète Propheta, neget Euangelista, cum idem vterque sentiat, aperiendum est: si prius Osiandri còmentum confutauerimus. Is enim, vt Hebraicè solus scire videatur, verbum צעיר *saír*, id est, *parvulus*, in quo totus controuersiae cardo vertitur, contrà omnium, vt ipse quoque fatetur, sententiam, interpretatur, *Parum est*, hoc modo, *Et heus tu Berthlehem ephratha, parum est vt sis inter Chiliadas seu Chiliarchos Iudae, &c.*

Quam interpretationem si absurdá & falsam esse ostēderimus, alia querēda nobis erit.

Principio non est idem, *parum est vt sis*, & *haudquaquam es*: quod omnes vel mediocriter docti facile dabunt. Tum constanter asserimus צעיר *saír* in lingua Hebraica nunquam significare *parum*: sed *parvulum* vel *minorem*, praesertim aetate vel dignitate: quomodo Arabicè عبير *çaguer* dicitur cū Aain notato vnico punctulo, idēque est profus, quod

quod Hebraicum צעיר, vt Hispani intelligūt, qui paruum vel non primogenitum *el cague-ro* vocitant. Verum, *parum*, Hebraicè dicitur מעט *meát*. Ceterum, ne id comminisci videamur, proferamus locos omnes Bibliorum, vbi legitur צעיר *saír*, vt etiam curiosis satisfiat.

Vocabulum hoc viginti & vno tantum locis in vtroque genere reperitur.

De filia minore Lot, Gen. 19. ter legitur הצעירה *hacceirá*. De Jacob, 25. *Et maior seruiet צעיר saír minori*. De Rachel, 29. Quæ minor natu, quàm Lea erat, legimus הצעירה *hacceirá*. De filijs Iacob minoribus natu, 43. צעיר *saír*. De Ephraím, 45. qui minor natu erat ipso Manasse, הצעיר *hacsaír*. De eo, qui dirutam Ierichuntem reficeret, cui imprecatur Scriptura, Ios. 6. & 3. Reg. 16. Vt in primogenito iaciat vrbis fundamēta, & בצעיר *baçeír* bifiró *in natu minimo portas erigat*. De Gedeone, Iud. 6. qui ait, *Ego הצעיר hacsaír natu minimus in domo patris mei sum*. De Saul, 1. Reg. 9. qui inquit, *Et cognatio mea הצעירה hacsaír minima est (dignitate scilicet) inter omnes cognationes Beniaminarum tribuum*. Iob, 30. loquitur, צעירים *saírím* *minores me diebus vel natu merident*. Et Elihu, Iob. 32. צעיר *saír*, inquit, *minimus natu sum*. Beniamin, Psalm. 48. *saír natu minimus regit eos*. צעיר, Psalm. 119. *saír Paruus ego sum & despicibilis*. Paruus eua-

det in mille, Esa. 60. & הצעיר *minimus in gentem potentem.* & Iere. 14. *potentes eorum miserunt צעיריהם seirehem parvulos suos ad aquas. Eversa est Moab, Ierem. 48. & clamorem sustulerunt צעיריה seireh parvuli eius. Nisi lingent eos צעירי seire parvuli gregis, Ierem. 49. צעיר Parvulus es in millibus Iuda, Mich. 5.*

Et Zach. 13. *referam manum meam ad צעירים foarim parvulos, vel non primogenitos.*

Hi sunt loci omnes, in quibus hoc verbum legitur. Proferat ergo Osiander, aut alius quilibet vel vnum locum, vbi sair accipiatur pro parum, & triumphum agat.

At, dicat aliquis, istud non est nodum solvere, sed nectere perplexius.

Dispiciamus itaque qua ratione aientem prophetæ propositionem cum negante Euāgelistæ componamus. Quod planius percipietur, si superiora Prophetæ verba repetamus. In eo enim maximè errat Osiander, quòd posteriorem orationis partem prioris rationem esse putat. Cùm apud Prophetam non αιτιολογία sit, sed εναντιωματικώς dicatur, vt perspicuè apparebit.

Propheta cùm suprà de Iudæorum exilio, de reductione eorum, atque Babyloniorum clade & excidio copiosè locutus esset, postremò cap. 5. ait.

Nunc vastaberis filia Turmae (id est, Babylon bellicosa

bellicosa, vel, vt quidam volunt, Ierusalem) quæ obsidione nos cinxit, virga pulsarunt mālām iudicis Israel. Et tu Berh lehem Ephratha minimus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.

Hic nemo non videt vis potentissimæ, siue ea Babylon, siue sit Ierusalem, collationem cum obscuro atque ignobili oppido à propheta proponi.

Tu, inquit, vrbs potentissima euerteris, idque propter tua flagitia, quòd obsidione nos cinxeris, & iudicis Israel mālām baculo pulsaueris. Tu autem Berh lehem minimus quidem es, vel minimum atque obscurissimum oppidum in Chilia-dibus Iuda: ex te tamen nascetur Christus. Deus enim deturbat potentes de sede, & extollit abiectos. Hanc veram ac germanam esse Prophetæ sententiam nemo communi sensu præditus, & in sacris literis vel mediocriter versatus, negauerit. Sed illud ostendamus oportet, cur Propheta non addiderit, Tamen, quòd nos intelligendum esse asserimus tam ex ipsa sententiæ consecutione, quàm è sermonis Hebraici proprietate: qui particulas quasdam interdum omittit, quæ tamen ad sententiam, si in aliam linguam vertantur, omnino faciunt. quod vno aut altero exemplo demonstrandum est. David loquitur, Psal. 119. ogd. 18. צר ומצוק מצארני מצותך, שעשעי

Michæ
locus ex-
plicatus.

Angustia & ærumna inuenerunt me, præcepta tua deliciae meae sunt. Vulgata. Tribulatio & angustia inuenerunt me, mandata tua meditatio mea est. Quis hinc non videt addendum esse, Tamen? Contrà, si quis addat, Quia, vt in Prophetâ facit Osiander, impia erit sententia: nec enim Dauidi ob seruata Dei præcepta quicquam aduersi obtigit. Mox idem ait, רבים רדביו וצרי מערותיו לא בטיתי, Multi sunt insectatores mei & aduersarij mei, à testificationibus tuis non declinam. Vulgata: Multi qui insequuntur me & tribulant me; à testimonijs tuis non declinaui. hinc iterum intelligendū, Tamen.

Exposita Prophetæ sententia, Euangelistæ verba perpendamus. Ille enim ita scribit, *tu es minima, Tamen ex te prodibit Christus: hic verò ait, Tu haudquaquam minima es: ex te enim exhibit Christus. Quæ duæ orationes idem prorsus loquuntur. Nisi quòd Euangelista, qui illius collationis Propheticæ priore parte non indigebat, nec erat cur de Babylone vel Ierosolymis loqueretur, posteriorem partem, quæ ad rem faciebat, dilucidius quàm Prophetâ explicauit, addita ratione: Prophetâ idem sentiens alio modo orationem disposuit, sed paulò obscurius. Hanc interpretandi rationem adedò veram esse credo, vt neminem tam impudentem aut præfractum esse existimem, qui eam audeat conuellere.*

Alio-

Alioqui ἐφίμη οὐκ ἐπὶ τὸν καίσαρα μὰ δία, ἀλλ' ἐπὶ τὸν χρόνον, quod Cæsare longè est potentius. Vbi sunt ergo qui è mûsca elephantū faciunt, & Euangelistarum auctoritatem, quæ omnibus sacrosancta esse debet, ex vno verbulo in discrimen adducunt? Vbi sunt qui nō tam Euangelistarum amore, quàm odio Patrum, illorum defensionem cum horum accusatione coniungunt?

C A P V T I I I I.

De Hosanna.

INuitat nos celeberrima in Euangelio vox *Hosanna*, vt rei originem paucis exponamus, in qua sibi adedò placet Osiander. Cui quidem non refragaremur, nisi loci obscuritas nos propemodū cogeret, quæ nescio quos sic delirare fecit, vt interpretarentur, *Hosanna fili d David: vt esset casus vocandi.*

Habet enim hæc res controuersia aliquid, quæ exponenda ac componenda est. Aliter enim vox hæc apud vetustissimos Hebræorum scriptores accipitur: aliter intelligitur à recentioribus in precationum libello, quem secutus est Osiander. Qui rectè ait in festo tabernaculorum cani à Iudæis litanias quasdã, populo identidem respondente, *Hosanna*. Quodam enim loco sic scribitur,

בהושעה אלים בלור עמר
בצאתך לישע עמר

C ;

Vbi proculdubio *Hosanna* significat, *Serua quæso*, vel *Salua nunc*.

Sed si hoc recipimus, vt nobis author est Osiander, quomodo, quod in Euangelio legimus de voce turbæ clamantis, *Hosanna filio Dauid*, aptè exponemus? Nam Græcè sic scriptum est, καὶ οἱ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἰσχυροὶ ἔκραζον λέγοντες, ὡσανεὶ τῷ υἱῷ δαβὶδ. Et turbæ præeuntes & sequentes clamabant dicentes, *Hosanná filio Dauid*. Si enim, *Hosanna* significat, *salua quæso*, quid erit, *Salua quæso filio Dauid*? Atque hunc nodum, quod sciam, nemo hæcenus soluit. Non nego apud Hebræos esse precationem, quæ dicitur השענא גדולה *Hosanna magnum*: sed quæro quomodo intelligendum sit, *Hosanna filio Dauid*. Iudæorum quidem recentiorum, qui suam linguam non intelligunt, autoritas Christianis magni facienda non est. Videamus itaq; quid *Hosanna* apud præcos Iudæos, quorum plerique Christi ætate vixerūt, significet. Sed prius ostendendum est vocabulum hoc Hebraicū esse non posse, siue nomé sit, siue verbum. Ac nomen quidem Hebraicum non esse, vel qui primoribus labris Hebræorum fontes degustarint, facillè concedent. Aleph enim vltimū planissimè id nos docet, quod in hac voce ad thema non pertinet: cūm, si Hebraicū nomen esset,

esset, neccsariò in themate futurum fuerit. Verbum verò quí quæso erit, si analogiã modò seruare volumus? נא Na enim cum Hebraicis verbis nunquam componitur, præsertim cūm ratio coniugationis postulet הושיע הושיע vel הושיע הושיע Hosea vel Hosiah, vt in Psalmis legimus. In Ieremia tamen cap. 31. legimus, הושיע יהוה את עמך Hosia Iehoua eth ammecha. *Salua Domine populum tuum*. Dixerit hic aliquis corruptum esse, vel potius per synopen contractum, vt Elias docet. Ait enim ex נא הושיעה הושיעה hosiáhná, quod crebrò canebant Iudæi in festo tabernaculorum, factum esse breuitatis causa הושיענא Hosanna, quod mihi non displicet.

Nec est quod quidam, qui vix Hebraica elementa callent, verbum Euangelistarū *Hosanna*, in *Hosanna* mutant. Addit enim Elias hanc rationem, vt vnam vocem esse intelligamus: quòd fasciculos falicum fluuialium ob crebras Iudæorum vociferationes, qui identidem responsabant *Hosanna*, iam vocent omnes *Hosannas*. Quod mirificè cum Thalmudicorū vsu cōsentit, qui vt in mysterijs plumbei sunt, sic linguæ suæ proprietatem atque elegantiam accuratè seruant. Audiamus ergo quomodo in Thalmud vocabulum hoc accipiatur. In perec Lulab haggazul sic legimus, אמר להו רבא להנהו גדולי השענא רבנ

ויש גלותא כי גדליהו הושעבי עבדו להו בית
: יד *Dixit Rabbi illis, qui nectunt Hosannam do-*
mus AEchmalotarchæ, vel principis exulum (is
erat insignis quidam Iudæus) cum nectitis Hosan-
nas, facite eis manubrium.

Mox etiam scribitur, אמר רבא לא לגדו,
אנש ללבא בהושעבא, *Dixit Rabba ne deca-*
cuminet quisquam spatulam vel ramum palme
in Hosanna. Nemo hîc non videt *Hosanna* pro
vno ac simplici nomine usurpari, quod om-
nes Glossographi *salicem* significare vno o-
re asserunt. Porro quoniam salices passim
inueniuntur: cedri, palmæ, myrtique non
item, obtinuit vsus;

Quæ penes arbitriū est, & vis & norma loquēdi,

Vt omniū arborū rami, quos in festo Sce-
nopegion Hebræi gestabant, subinde cla-
mantes *Hosanna*, id nomen nanciscerentur.
Quod etiam in secundo Thargum Ester, ca.
3. scribitur, ועבדו להו הושעבא, *Et faciunt si-*
bi Hosanna: & מו, והדרין בהושעבא, *Et cir-*
cumeunt cum Hosanna, vbi apertè intelligitur
salicum, aljarumue arborum fasciculus.

Vt etiam Galli in festo palmarum, cum
propter cæli intemperiem oleas, cedros, myr-
tôsue non habeant, buxeos ramos gestare so-
lent. Iam itaque intelligi potest, cur turbæ
Christum aduentantem hoc elogio excepe-
rint, fatentes se *Hosanna*, hoc est, *salicum*, pal-
marum,

marum, aliarumque arborum ramos ferre fi-
lio Dauid, eumque Deum ac Messiam agnos-
cere: quod tãtopere Phariseos offendit. Quã-
doquidem hæc vox Deo soli conuenit: non,
vt quidam somniant, est salutatio, qua reges
Iudæi compellabant, vt illa vulgaris, *Vivat*
rex. Vox itaque, si etymon quærimus, signi-
ficat *salua nunc*, vel *salua quæso*, quod Græci
dicunt, σῶσον δὲ. Vñs verò nominis de salice,
alissique arboribus, quarum ramos, Leu. 23.
gestare iubentur Hebræi, intelligitur.

Vtrunque optimè conuenit Christo Dei
filio, quod Deo tribuebant Hebræi. Nam &
rectè clamamus *Hosanna*, vt nos saluet, qui sa-
lutis solus author est: rectè etiam manibus ge-
stamus *Hosanna filio Dauid*, vt victorem ac
triumphantem ouantes ipsi comitemur.

CAPVT V.

De Amen.

R Eceptū in primitiua Ecclesia fuisse Pau-
lus 1. Cor. 14. ostendit, vt populus post
recitatas preces responderet, *Amen*, quod ne-
minem rectè dicere ait, qui preces non intel-
lexerit. Cui valdè consentanea sunt, quæ in li-
bris Thalmudicis leguntur. Sed prius explicā-
dum, quid significet *Amen*, quod Septuagin-
ta vertunt, γένοιτο, *fiat.* Nonnulli interpretā-
tur, *confirmetur, stabilietur*, quasi יאמן, refe-
cta prima litera, quæ ad thema non pertinet.
Quod

Quod si recipimus, dura erit verborum illorū sententia, *Amen amen dico vobis*. Mihi quidē esse videtur aduerbium affirmātis, verē, quod addita paragoge he dicitur אמנה. Symmachus rectē vertit *πεπιτωμένως*.

Thalmudici itaque suorum hominū somnolentiam carpētes, triplex dicunt esse *Amen*, יהומה Iethoma *pupillum*, חטופה *surreptitium*, & קטועה *sectile*. Nam in Massēcheth Bera-chóth Pérec ellu debarim, sic legimus, איזר היא אמן יתומה רב הובא אמר הן הן רמוחב לברכה ולא ידע מה הוא עבי חטופה שחטף ואמר אמן קדם שתכלה הברכה קטופה שקטף לשבים:

Quòdam est Amen pupillum? Rab Heuna ait, Est cum quis precatione tenetur, nec intelligit, quod respondet. Surreptitium, cum surripit, & dicit Amen, antequam absolatur precatio. Sectile, cum secat in duas partes, nempe oscitāter audiens, & alias res agens.

Præterea in Massēcheth Succá scriptū est, בימה של עץ באמצע והזן הבנסת עומד עליה לקרות בתורה והיה הממונה מביק בסודרין והזן עובין אמון:

Suggestus ligneus in medio erat, & lector Synagogæ in eo stabat, ut legem recitaret. Porro Synagogæ præfectus sudarium circumagebat, & ipsi respondebant, Amen.

Is enim mos diu permansit in Ecclesia, vt *populus*

populus frequens preces & cætera, quæ in ecclesia recitabantur, audiret, tum responderet Amen. Quod facit *populus Israël*, Deut. 27. Mose Dei mandata exponente. Atque vtinā nostri quoque homines in Ecclesia *Amen* nō *pupillum*, non *furtiuum*, non *sectile*, sed legitimum ac pium responderent. Sic enim fieret, vt & attentius sacra verba audirentur, & intellexerentur exactius. Sed de his hactenus.

CAPVT VI.

De Rabbi, Rabboni, & cæteris.

F Requentissimum est in Euāgelijis hoc vocabulum: sed quoniam vetat Christus, ne quis vocetur *Rabbi*, nec *Pater*, explicanda est huius rei ratio, quæ certē intelligi non potest nisi è libris Thalmudicis. Legimus enim in Euangelio *Abá, Rabbi, Rabboni*, & apud Paulum *Marán*. In Thalmud hæc omnia reperuntur, & præterea *Rab, Rabbán, vel Rabbaná, & Abai*, quæ omnia sunt nomina dignitatis. Ac primū agemus de *Rabbon* רבון, & מרן *Maran*, quæ soli Deo propriè tribuuntur.

Rabbon Syriacum verbum est, dominum nō quemlibet significans, sed qui *αυτοκράτωρ* est, vel, vt Iurisconsulti loquuntur, *qui merum habet imperium*.

Hebræi in commentarijs, & Misná siue Deuterofsi scribunt רבון *ribbon*, vt illud creberrimum dictum ostendit, רבונו של עולם, *dominus*

dominus mundi, quo Deum describunt.

Quæ enim Hebraicè initio habent i, ea Syriacè cum a pronunciat̃ur. Quod dilucidè cernas licet in *Mariam*, quæ Hebraicè dicitur *Miriam*. Et *Migdal* Syriæ oppidū, Syriacè est *Magdal*, vt Herodotus docet, qui *μαγδαλον* scribit. Sic quod Hebræi dicunt *Ribbon*, Syri *Rabbon* pronunciant. Propterea Maria Magdalene Syriacè Christum, qui iam resurrexerat, salutauit *Rabboni*, hoc est, *mi Domine*: Deū scilicet agnoscens, cū ante mortem nemo eum vocauerit *Rabboni*, sed *magistrum*, id est, *Rabbi*, & *dominum*, hoc est *Mará*.

Sic *Maran*, quod est *dominus noster*, Deo tantū accommodatur. Hoc tamen interest inter *Rabbon* & *Maran*, quod illud sonat *κύριος*, hoc *θεοπάτρις*: illo intelligimur filij, hoc ferui. Vt pater filiorum suorum *κύριος* est, seruorum *θεοπάτρις*.

Hinc Paulus cū solennia anathematis verba pronunciat, Syriacè dicit, *מרן אתה Maran athá, Dominus noster (cuius scilicet serui sumus) venit*. Id Hebraicè scribendum fuerat *ארבנו בא*.

Ceterorum nominum ratio in libris Thalmudicis exposita est. Rabbi Nathan insignis doctor, ea sic colligit, רבי מחכמי ארץ ישראל, רבני הסמורבין שם בסנהדרין שלהם דאמרין לעבין שמיבת זקבימ דסמורבין לה וקרר לה רבי ויהבין הל

לה רשותא למרן דיבני קנסדת. רב מחכמי בבל הסמורבין בישוכות שלהן והדרדות הרא- שרנים שהיו גדולים מאד לא היו צריבין לרברכם לא ברבן ולא ברבי ולא ברב אלא להודיה: Quorū verborum hæc est sententia, *Rabbi tribuitur sapientibus terra Israhel, quibus imposta fuit manus illic in cōcilijs eorum: quod dicunt propter impositionem manuum seniorum, qui imponunt alicui manum, & vocant eum Rabbi, quod est Magister mi, & faciunt ei potestatem cognoscendi causas multatitias.*

Rab autem est sapientum Babylonie (Rabbinorum scilicet exulum) quibus imposta est manus in scholis eorum. At homines Priscæ ætatis, qui maximi erant ac præstantissimi, non opus erat vt magistrarentur per Rabban, quod est magister noster, nec per Rabbi, nec per Rab, sed solo ac simplici nomine appellabantur.

Alio etiam loco legitur, גדול מרב רבי, וגדול מרבן שמר: Hoc est, *Rabbi maior quàm Rab, & Rabban maior quàm Rabbi, maior tamen quàm Rabban, est qui simplici nomine appellatur.*

Et alibi, מר מחכמי ראשי הגליות שבבל, דרבנא מחכמי בית דוד אבי דאבא מחכמיס: Quod est, *Mar, id est, dominus tribuitur sapientibus AEchmalotarbis vel principibus exulum, qui sunt in Babylonia.*

Rabbana dominus noster, sapientibus domus

David Abai & Aba, hoc est, Pater mi, & Pater, sapientibus iam senibus.

Ex his facile horum nominum ratio atque ordo cognosci potest: & mos præterea manuum impositionis, qui hodie quoque apud Hebræos seruetur in Rabbiorum, ut vulgo loquuntur, promotione. Hinc etiam cernere licet, cur interdicit Christus, ne quis nominetur *Rabbi*, nec *Pater*. Vnus enim est verus *Rabbi*, magister & doctor noster Iesus Christus: Vnus *pater*, à quo adoptati fratres Christi eius merito efficitur.

Nec velim quisquam hæc à me in alicuius ordinis contumeliam dici putet, cum auctoritatis conciliandæ causa, ne passim omnes vel insulsa, vel impia tradant, necessaria propemodum in Ecclesia sit dignitatis ac titulorum usurpatio.

C A P V T V I I .

De Raca, Mammona, & Concilio.

Diu ac multum magnos etiam Theologos exercuit locus ille Matth. 5. de *Raca* & *Concilio*: qui ad mores Hebræorum & publica iudicia pertinet, ut ex eorum libris debeat explicari. Sed præstat Euangelistæ verba proferre in medium.

Audistis, inquit Christus, quod dictum est antiquis, *Non occides*. Qui verò occiderit, obnoxius erit iudicio, *At ego dico vobis*, quod omnis

qui

qui irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio: Et quicumque dixerit fratri suo *Raca*, reus erit Concilio. Qui autem dixerit fratri suo *Fatue*, reus erit gehennæ ignis.

Hic considerandum est quid sit *Iudicium*, quid *Concilium*, quod Græcè est συνέδριον, quid *Raca*, & postremò cur dixerit, *Audistis*. Nam cum quasi delictorum gradus constituerit Christus, ut grauius peccet qui dixerit *Fatue*, quàm *Raca*, quærenda eius rei ratio est. Porro ut hæc omnia, quæ ad Hebræorum mores pertinent, planius intelligi possint, de iudiciorum ratione paucis agendum est. Ea verò depromi non potest, nisi è libris Thalmudicis, in quibus iura omnia humana & diuina Iudeorum exposita sunt.

Extat itaque in Thalmud *Masséchet* סנהדרין, id est, συνέδριον vel conciliorum. Quod ita esse qui Græcè & Syriacè sciunt, facile concedent. Solent enim Græca verba in Thalmud & commentarijs alijs, præsertim vbi Hebraicum non reperitur, usurpare, ut illa ostendunt, קפלין καπηλείον caupona, אסורין אסάριον Assis, אבטיבתא ἀβτιβῶτος pro consule, אגמון ἀγμων Dux, סבקהלית σὺγκλητος Senatus, טרקלין τρικλίσιον triclinium, ברהסיא βαρξισία liberè, עמילן ἀμυλον Amylum, הדורולוס ὑδραυλος hydraulus, aliæque sexcenta, quæ afferre possem. In quibus accuratè

D 2

Græcæ

Græcæ orthographiæ ratio seruata est, vt apparet in ἡγεμῶν, παῖσις, & συνέδριον: vt ne accētum quidem densum præterire voluerint.

In eo igitur libro Synhedrion, quæ à iudicum confessu id nomen inuenerunt, legimus Iudiciorum genera duo esse, quorum vnum vocat דיני ממונות Dinè Mamonóth, alterũ דיני נפשות Dine Nephalóth, id est, *Iudicia pecuniarum, & iudicia animarum*: Latini Iurecosulti *iudicia pecuniaria, & capitalia* vocarent. Porro Iudicum classes tres sunt, Prima dicitur בית דין של שלשה, Beth Din scel scelosciá, *domus iudicij triumuirum*, ad quam minores causæ, vt furti, iniuriarum priuatarum, malæ tractationis, ac denique Dine Mamonoth deferebantur.

Secunda appellatur בית דין של עשרים, Beth din scel ešrím vselosciá, *domus iudicij vigintitriũ*, vel סנהדרי קטנה synhedrí quetanna, *Synhedrion paruum*: in quo causæ maiores, nempe capitales, cognoscebantur.

Tertia ac præcipua, instar Atheniësis Areopagi, nominabatur בית דין של שבעים ואחד Beth din scel scibín veehád, *domus iudicij Septuaginta vnus*, vel סנהדרי גדולה synhedrí ghedolá. *Synhedrion magnum*, in quo causæ grauissimæ, quæ pertinebant ad summã Reip. tractari solebant. Nam sic eodem capite scriptum est, אין דיני לא את השבט ולא את בניא, השקר

השקר ולא את בהן גדולה אלא על פי בית דין: של שבעים ואחד. Id est, *Non pronunciant iudicium de Tribu, nec de pseudopropheta, nec de summo sacerdote, nisi de sententia curiæ Septuaginta vnus*, vel τῶν ἑβδομήκοντα

Nam hæ causæ omnes, nempe totius tribus, pseudoprophetæ, summique sacerdotis, magnæ sunt, quæque ad Reip. statum ac dignitatem spectant. Ceterum Septuaginta vnus illi Iudices siue Synhedri, quorũ Synhedrion Ierosolymis tantũ ius dicere poterat, aliq̄ parua Synhedria vigintitrium, vel triumuirũ in alijs Tribubus constituebant, bella decernebant, urbem dirutam reficiendam locabãt, rēque omnes publicas administrabãt. Quod Iosephus in Antiquitatib. apertè docet, li. 14. cap. 17. Cũ enim Herodes cædis postulatus esset, quòd Ezechiam prædonum ducẽ occidisset, cũ Galilææ præfectus esset, personamque publicam sustineret, Ierosolyma accitus est, vt in Synhedrio causam diceret. Nam maior erat, quàm quæ à priuato iudicio diiudicari posset. Ipse porrò Herodes rerum potitus, Synhedros omnes, præter vnum Sameam, interficiendos curauit.

Ex hoc loco perspicuè cognosci potest, quid sit Mamona. Nam omnia, quæ ad rem pecuniarum pertinent, hoc nomine censentur. Cui cũ Græcum nullum aptè respondeat,

Mamona:

deat, Syriacum vocabulum efficacię causa relictum est: vt facillè dispiciamus, cur Christus dixerit, *Parate vobis amicos de Mammona iniquitatis.*

Sed ad id, vnde digressi sumus, redeundum est. Cùm sciret Christus ordinem hunc esse Iudiciorum, & veteres Iudæorum ritus cum Christianis moribus conferret, ait, *Audistis, quòd dictum est antiquis, Non occides: qui verò occiderit, obnoxius erit Iudicio:* intelligens secundam iudicum classẽ, qui iudicia capitalia exercebant. Verùm maiorem in Christianis perfectionem cupiens, non modò de grauib; iniurijs & cædibus, sed de conuicijs etiam, & tacita ira iudicium fore ostendit, de diuino iudicio humano more & parabolice loquens. *At ego, inquit, dico vobis, quòd omnis qui irascitur fratri suo temerè, reus est iudicio, triumuirum scilicet. Et quicumque dixerit fratri suo Raca, reus erit concilio,* quod est Synhedrion paruum vigintitrium. *Qui autem dixerit ei Fatue, reus erit gehenna ignis,* id est, summo Synhedrio Septuaginta vnus, quo diuinum iudicium intelligimus.

Nunc explicandum quid sit *Audistis*, quid *Raca*. Dixerit quispiam, *Audistis*, propterea à Christo dictum, quòd filij à parentibus & sacerdotibus legis præcepta audire solebant. Quod nec ipsi negamus. Sed alium subesse sensum

sensum credimus huiusmodi. Apud priscos Iudæos triplex fuit ratio diuinas literas interpretandi, vt in Thalmud sæpe obseruare licet.

Prima dicitur שמעאא *scemaata*, quod est ἀκρόασις vel *auditio*, cum historicum sensum exponimus, quem audisse satis est.

Altera vocatur אגגאא *Aggadã*, siue *extensio*, cùm historicam sententiam mystica expositione dilatamus.

Tertia est מיתלי *Mithle*, hoc est *parabolica*, cùm parabolis vtimur, quod passim in Euangelijs Christus facit.

Porrò Rabbini populo historiam tantum, hoc est *auditionem*, explicabant, qui propterea dicebatur *audire*. Hinc ergo patet, cur dixerit *Audistis*, quasi dicat, verba tantum intelligitis, mysterium non item, quod ipse postea Christus explanat. Iam superest, vt dicamus de *Raca*, quod D. Hieronymus optimè reddidit *Inanem*: vsus tamen ac vim non aperit, quod è veterum Hebræorum sermone cognosci debet. Nam in Masséchet Berachoth aliquoties hoc verbum legitur, quod scribitur ריקה *Rica*. Est autem conuicium non acre, sed familiare, vt cùm maior minorem pro auctoritate familiariter castigat, vel leniter obiurgat. Cùm enim Rabbini quidam plebium nescio quem orare in loco periculoso animaduerneret, increpat eum dicens, ריקה

Rica. Vt cùm vulgò errantem vocamus *pau-*
perem Stultum, non quemlibet tamen, sed in-
 feriorè tantumodò. Cæterũ *μαρὸς*, vel *fatuus*,
 acrius est cõuicium, Syriacè *שׁוֹרֵ*, *Sore*, quod
 in linguam Gallicã defluxit: inde verbũ *אֲשׁוּרֵ*
 asti *infatuare*, frequens in Thalmud. *Raca* ita-
 que est, quẽ ob inanitatẽ, *folle* vocitat. *Fatuus*,
 vel potius *excors*, *Sore*, hoc est, cuius mēs à ra-
 tione abalienata est: vt verbũ Syriacũ sonat.

Cùm igitur nec Græca lingua nec Latina
 nomen vllum habeant, quo indignationis le-
 nis significatio exprimat, relictum est ob
 efficaciam, verbum Syriacum *Raca*.

Cap. VI.

Cur verò *Racà* non *rica* in Euangelio scri-
 batur, ratio suprà exposita est, cùm doceba-
 mus Syriacè per à pronuciari, quæ Hebrai-
 cè per i proferrentur, vt *Miriam*, *Mariam*, *Mi-*
gdal, *Magdal*: sic *Rica Racá*.

CAPVT VIII.

De Publicanis.

CREbra fit in Euãgelijs *Publicanorum* mē-
 tio, quorum *ordo* Romæ honestissimus
 erat, nempe *equestris dignitatis*, vt multis locis
 ostendit M. Cicero: Ierosolymis, & in tota
 Iudæa infamis ferè habebatur, vt illud indi-
 cat, *Esto tibi sicut Ethnicus & Publicanus*.

Eius itaque rei ratio ex Hebræorum iure
 petèda est: idque explanandum, quĩ potuerit
 Mathæus Euangelista & idẽ Leuita esse Pu-
 blica-

blicanus, cùm Romani tantum publica vecti-
 galia licitarentur atque conducerent.

Iudæi igitur *Publicanos* Syriaco verbo vo-
 cant *גבאי* *gabbain*, quod est *exactores*. Porro
 in Thalmud *Massechet Synhedrin*, *Perec*
zeh borer, vbi agitur de Iudicum reiectione,
 in hunc modum scriptũ est, *אלרוץ הבסו לין*
 : *הדרעין הגבאין והמורבסין*. Hoc est, *Hi reijciũ-*
tur in iudicio, Pastores, Publicani, & Diacones.
 Hos enim vnà cum furibus & fœneratoribus,
 aliisque infamia notatis personis, legitime
 reijci posse docent Thalmudici doctores.
 Nam isti omnes fures atque impostores à Iu-
 dæis habebantur. Cæterum quidã erat prin-
 ceps Publicanorum, qui dicebatur *גבאי*
res Gabbaé: is verò Romanus vel ciuitatei
 Romana donatus erat. Cæteri simpliciter no-
 minabantur *גבאי* *gabbain*, Publicani, qui
 Romani necessariò non erant, sed ex ea pro-
 uincia vel vrbe à principibus Publicanorum
 eligebantur, in qua vectigalia exacturi erant.
 Nam. ff. de public. & vect. & com. l. i. §. hic.
Omnes qui quid à fisco conducunt, recte appellan-
tur Publicani. In eo autem titulo alij vocan-
 tur *domini*, nempe principes Publicanorum:
 alij *socij*, id est, simpliciter Publicani. vt l. 9.
Socij vectigalium, si separatim partis admini-
strent, alter ab altero minus idoneo in se portionem
transferre iure desiderat. Cum igitur Iudæi deci-

mas tantum suis sacerdotibus pendere quotannis solerent, inuiti Romanorum Publicanos eorumque socios Iudaeos videbant: atque ob eam causam, quasi publica notatos infamia, auerfabantur.

C A P V T I X.

De Camelo per foramen acus.

EXtat apud Matthæum c. 19. Christi dictum *παροιμιῶδες*, *Facilius est Camelum transire per foramen acus, quam diuitem ingredi in regnum calorum.* Id adagium cum à consuetudine nostri sermonis abhorreat, fecit ut quidam *portam*, nescio quam, Ierosolymis è suo somnio fabricarentur, quæ *acus* diceretur ob angustiam, per quam *Camelus* animal tam vastum ingredi non posset: cum multo ciuilius fuisset, ingenuè dicere, *Nescio*. Alij nonnulli, qui Græcas literas sic mirantur, ut alias omnes fastidiant, nauseantes si quis aliquid se inuenisse dicat, quod Græci illi inanissimi ignorauerint: metamorphosin monstrosam commēti sunt, atque ex immani bellua fune nobis nec opinantibus architectati sunt. Aiunt enim *κάμιλον*, si cum iota scribatur, esse crassum funem, quo anchoræ religantur: atque, ut sententiam suam communiant, locum hunc Euangelij proferunt. Sed quod controuersum est, pro certissimo testimonio citant. Nos constanter negamus vllum extare bonum Græcum auctorem,

thorem, qui *κάμιλον* vel *κάμηλον* pro rudente, aut quouis fune vsurpet. Nā Athenæus omnium, quod ad vocabulorum vsus attinet, scriptor atque obseruator diligētissimus, cum nauium vel minutissimas scobes & tenuissimas rimas describat, atque partes omnes & ferramenta enumeret, nusquam *Cameli camiliue* facit mentionem. Quinetiam Iulius Pollux in suo Onomastico, in quo nomina omnia vsitata persequitur, *Camelum* funem ignorat. Producant igitur vel vnum testem, & causam per me obtineant. Sed qui poterūt, cum *funis* Græcè *κάλος*, vel *σχοινίον* vocetur, *κάμηλος* bestia tantum sit?

En tibi
Suidam.

Itaque ut Græcorum prouerbiorum ratio in Græcis scriptoribus quærenda est: sic Hebraicorum dictorum origo ex Iudæorum petenda est commentarijs. Multæ enim sunt parœmiæ Iudæis familiares, quæ in alijs linguis absurdæ vel obscuræ videri possent. Quod quò melius perspiciatur, non fuerit ab re adagia aliquot priscis Hebræis vsitata, quæ in lectione Thalmudica obseruauimus, afferre in medium.

: למה ירקא ירקא ירקא שקל

In urbem oleribus (abundantem) olera (venalia) importa. Huius dicti auctorem faciūt Mosen, cum in Ægypto Magos Pharaonis prouocaret. Ii Mosen deridebant ut ineptum, qui
in

in Ægyptum magicarum artium peritissimā, noua prodigia magicis, vt ipsi putabant, præstigijs importare vellet. Quibus respondit Moses hoc prouerbio, In urbem olerum abundantem importanda esse venalia olera. Sæpe enim fieri videmus, vt carissima sit in singulis vrbibus earum rerum annona, qua maximè abundant, omnibus ad alia loca exportantibus, atque urbem ipsam ferè relinquuntibus inanem.

טבא חדא פלפלהא חריפתא ממלא צנא דקרני.
Melius est granum piperis acre, quam cista plena caryotarum. Huius prouerbij plana sententia est, quæ pluris esse sapientē vnum, quàm stultos multos ostendit. acerrimū enim est piper, vt contrā fatui palmarum dactyli.

תרי קיסויבשי וחד רטיבא ארקדורה יבשי
: לרטיבא Si fuerint duo ligna arida, & vnum viride: arida viride illud exurunt. Hoc est, Plures mali pauciores bonos faciliè superant.

זביתא כביתא ביקריא לשמשמי:

Adulterium domi est sicut eruca Sesamo. Vt enim Sesamum eruca depascitur, sic domum adulteria labefactant. לפס גמלא שחיבא, κατὰ τὸν ἀμυγλον ὁ φόρτος,

Pro Camelo sarcina. Quod est, *Versate diu, quid ferre laborent, quid valeant humeri.* Vt pro Cameli magnitudine & viribus sarcina imponenda est.

טוביה חטא וזיגוד מבגד:

Tobias deliquit, & Zigod plectitur. Zigod quidam Iudæus cum Tobiam in flagitio aliquo deprehendisset, testimonium in eum dixit: sed cum solus testis esset, verberibus vnde quadraginta probè multatus est. Ea enim in causis capitalibus leuissima poena erat. Cum ergo nocentes absoluantur, & puniuntur infontes, hoc dictum vsurpant.

ארבעי לצלא וארבעי לצללא:

Quadra fossori, & quadra occiso.

Quod cum Hesiodi sententia facit, qui panem villici vult esse *παρατρυφον οκτάβλαμον.*

Hoc adagio indicant naturæ paruo contentæ æquabilitatem.

Alia permulta afferre potuisssem, sed ad rē redeundum est.

Christus itaque cum rem ἀδύνατον parciaciè significare vellet, vltus est verbo prisicis Iudæis familiarissimo. Nam in Thalmud Pérec haroéh legitur,

דלא פילא דעיל בקפא דמוחטא:

Hoc est, *non potest Elefantus ingredi per foramen acus.* Et alio loco,

דילמא מפומבוודיותא את דמעילי פילא בקפא
: דמוחטא Forte è Phomboditha (ea est vrbs quædam) es tu, vbi immittunt elephantum per foramen acus.

De quodam agitur, qui rem ἀδύνατον effecturum

fecturum se esse pollicebatur, vt est vastissimā belluam per angustissimum acus foramen intrudere velle. Quod vulgari prouerbio face-re dicuntur Phomboditani, nempe homines vani & iactatores. Christus tamen pro *elephāto*, quem pauci viderunt, bestiam Syriæ notissimam *Camelum* dixit, quò res planius ab omnibus posset intelligi.

C A P V T X.

De Effathā.

Postulat nunc ratio, vt locutiones quasdam Euangelistis familiares, ac lingue Syriacæ proprias, quæ in alia nulla reperiuntur, exponamus, earumque vsum doceamus. Ac primùm se offert verbum illud, quo Christus oculos cæco restituens vtitur, *εφφαθα*, *effethā*, quod Euangelista Mar. optimè interpretatur *διανοίχῃτι*, *adaperire*. Iubebat enim Christus, vt cæcus ille oculorum vsum reciperet, quod Græci dicunt *ἀναβλέπειν*, vt in suo Pluto ostendit Aristophanes. Hic docendum cur *aperiri* Syriacè id significet, quod nulla alia lingua vsurpat. Nam si Græcè dixeris *διανοίχῃναι*, & Latine *aperiri*, nemo vnquam intellecturus est, oculorum aciem restitui. Id eò fit, quòd peculiare sunt in singulis dialectis locutiones, præcipuè tralatiuæ. Quod enim Latini in vitibus *gemmam* vocant, Græci nominant *ὄφθαλμὸν oculumque*, Galli à truden-

dendo *boutonem* appellant, Itali *thecam*. Sic Græci montis imam partem *pedum nomine* significant, vt Galli & Itali, Homerus *πόδας πολυπιδάκου ἰδῆς αἰτ*, Latini *radices* nominant. Multæ ac propemodum innumerabiles sunt Latine tralationes, quas Græci ignorant: vt plurimè apud Græcos Latinis incognite. Græci itaque eum, qui oculorum vsum habet, appellant *βλέποντα*, Chaldæi *פתח* *phetiā*, hoc est, *aperitum*, tralatione apta, nec longè petita. Latini, quod ego sciam, nullum vnum vocabulum eiusmodi habent. Si igitur cæcus aliquis oculorum aciem recipiat, Græcè diceretur *ἀναβλέψαι*, Syriacè *פתח* *iffethahā*, id est, *aperiri*. Oculos enim omnes habemus, sed cæci clausos atque obstructos, qui Syriaca phrasi elegantissimè dicuntur *aperiri*, cum tegmenta illa recluduntur. De orthographia dictum est à nobis in Grammatica, hîc tantum ostendendum, cur cum literam thau deciduam indicet daghes, ph non mutetur in p, sed geminetur. Id disertè D. Hieronymus in commentarijs in Dan. cap. 11. docet, qui ait apud veteres Hebræos, vt hodie quoque apud Syros & Arabes nūquam pronuciari p, sed ph vel simplex, vel, si id orthographiæ ratio postulet, geminum. optimè ergo scriptum est ab Euangelista *εφφαθα*, non *επωθα*. Id dictum voluimus propter sciolos quos-

quosdam, qui, quod ipsi non intelligunt, statim deprauatum esse clamant. Sed monstremus huius verbi usum. In Vauicrá Rabbá, vel magno Leuitico, c. 18. qui liber Syriacè scriptus est, legimus historiam de duobus viatoribus, è quibus vnus cæcus erat, alter apertus, vel oculorum acie præditus. Quam, cum mirificè eam locutionem exprimat, huc transcribere non piguit. Verba hæc Syriaca sunt. עוברא דהה בתרין גברין דהרו עילין לטברויא חר סמי וחד פתיה דהרה ההיא בתוחא גרש לה יתכון למקטרא בארחא לקטון עשבא ואבלון רין דהה פתיה אסמי ודין דהרה סמיה אפתה ולא עלין מתמן עד זמן דגרש ההוא: Id est, *res gesta narratur de duobus viris, qui ascendebant in Tiberiadem, è quibus vnus erat cæcus, alter phathia apertus, & deridebat ille apertus eum, nempe cæcum. Confederunt, vt reficerent se in via, & lectam herbam comederunt: ille qui erat apertus excæcatus est, & is qui erat cæcus iffathá, apertus est, hoc est, oculorum aciem recepit. Nec abierunt illinc, quod ille qui fuerat cæcus derideret eum, qui fuerat apertus.*

Hoc afferre volui, vt usum huius verbi atque originem ostenderem, quod hætenus neminè fecisse videbam. Porro an herba vlla extet vel chelidoniū, vel alia, quæ hac vi prædita sit, medici viderint: mihi narrasse satis est.

CAP.

CAPVT XI.

De Mamona, & alijs locutionibus.

Cætera, quæ in Euangelij leguntur, hæc sunt. Mamona, Matt. 6. μαμωνά, ממונה, pecunia, de hoc suprâ egimus in Racá. cap. 7. Bar. iona, Matth. 16. βαρ-ιωνά, בר-יונה *filii Ioná*, quod columbam significat.

Golgothá, Matth. 27. quanquam corruptè à Græcis detracto altero I scribitur. גולגותה, *cranium*, vel *calua*, mortui præsertim. erat enim cippus Iudæorum.

Geth_semani, Matth. 26. γεθσεμανι. Non est *vallis pinguium*: geth enim Hebraicum nō est: nec *prelum olei*, vt quidam somniat. Sed sunt duo vocabula Syriaca גת שמני, *pecuaria butyri*. גת geth enim respondet Hebraicæ voci מוקבה, & שמן seman est חמאה *butyrum*. Is enim locus à copia butyri id nomen nactus est.

Elí elí lámá sabachtáni, Matth. 27. quod scribitur Syriacè, אלי אלי למיא שבקחתי, vel, vt Marcus habet elohi, אלהי, *Deus mi, Deus mi, cur destituishti me?* Quæ verba Hebraicè leguntur in principio Psal. 22. אלי אלי למה עזבתני, Elí elí lámá azabtáni. Sed Christus, qui vernacula Syrorum lingua utebatur, vt ab omnibus intelligi posset, versiculum Psalmi Hebraici Syriacè pronunciauit. Vox enim אל, *Deus*, tam Syris, quàm Hebræis familiaris est. Elo-

E

hi

hi autem, Syriacum est אלהי, quod Hebraicè dicendum erat אלהי elohái. Suspikor tamen Christum *Eli* protulisse, quod propius accedit ad nomen *Elie*, vt indocti homines Christum *Eli* clamantem, *Eliam* inclamare existimarent.

Bane regés, Marc. 3. βασιλεῖς, בבירגש, non בניא דגש vt habet Munsterus, cum sit syntaxis genitiui: nec בבירעם, vt quidam credunt: cum *ruam* Hebraicum sit, regés Syriacum, quod *tumultum* & *tonitru* significat. Euangelista rectè interpretatur ὁὐδὲς βροντῆς, *filios tonitru*. Quanquam scribendum est proculdubio *Banerges* sine o, quod nemo doctus negauerit.

Thalithá cúmi, Mar. 5. θαλιθα κουμι, טליחא, קומי ó puella surge, Hebraicè dicendum erat, עלמרתא, vt Babylonicè עלמרתא.

Beth-efdá, בית אשרא, Ioh. 5. quod librarij errore malè scribitur *Bethsaida*, qui piscinam *Beth-efda* (nam Græca exemplaria habent βηθεσδα) cum oppido *Bethsaida* confudit. Est autem *Bethesda*, *domus effusionis* ab אשר verbo Syriaco *effudit*, à sanguine victimarum effuso: hinc Græcè dicitur προβατικὴ, quasi *Victimariam* dixeris. *Bethsaida* autem est בית צידא, *domus piscationis*, ob crebra stagna & lacus.

Gabbatha, Iohann. גבתא, Hebræis quoque vlti-

visitatum esse ait Munsterus, quod nos negamus, cum *merè* Syriacum sit. גב enim Syriacè est idem quod טל Hebraicè, id est, *viam lapidibus sternere*. propterea elegantissime redditur ab Euangelista λιθόστρωτον, quod est *lapidibus stratum*, vel *refsellatum*. Cuiusmodi multa pavimenta in Hispania visuntur.

Aqel demá, Act. 1. חקל דמא, *ager sanguinis*, qui Hebraicè diceretur שדה הדם *sadéh haddám*.

Tabithá, Act. 9. טביחא, Græcè ἡ δορκάς, Latine *Dama*, Hebraicè הצביה *hazzeuiah*, vt habes in Cantico.

Beelzebub, בעל זברב, Hebraicè בעל, *Baal*, id est *magister musca*: vt Nieander μάγιστρον vocat quendam serpentem.

CAPVT XII.

De Dimitte nobis, & alijs.

Multæ sunt præterea in nouo Testamento locutiones Syriacæ, quæ cum vel ab Apostolis vel interpretibus mutatæ non fuerint, obscuram sæpe sententiam efficiunt. Nos aliquot selegimus, quò magis huius linguæ studium ijs, quibus per ætatem & ingenium licet & libet, commendaremus.

Extat in Dominica precatione illa nobiljs phrasis, καὶ ἀφεσ ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ μεις ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus*

toribus nostris. Dimittere, vel, vt quidam Latini loquuntur, remittere debita Syriaca locutione dictum est, quod est, *delicta condonare*. Vt *debitores pro peccantibus dicuntur*. Quis enim non videt, nec Græcos, nec Latinos hoc modo loqui? Quinetiam Hebræi ipsi similem locutionem non habent. Quod aliquod exemplis explanandum est. *Parcere quidē & ignoscere* Hebraicè dicitur, כלה, vel כלה עון, hoc est, *perferre delictum*: Syriacè vero שבק, id est *dimittere vel remittere*. Porro *qui peccat*. Hebraicè חטא hattá appellatur, Syriacè חייב haiiab *debitor*, obnoxiusue. Et *peccatū* Hebraicè חטא, Syriacè חובה, hoba, *debitū*. In precatōne Salomonis 3. Re. 9. legimus,

וסלחת לעמך ישראל.

Et ignoscas populo tuo Israël.

Id à Chaldæo paraphraste sic redditur, *ותשבק לחובי עמך ישראל. Et dimittes debita populi tui Israël.* idque ter aut quater ibi repetitur. Filij Iacob, Gen. vlt. Iosephum in Ægypto supplices alloquuntur, *שא בא פשע אחיך, parce nunc delicto fratrum tuorum.* Id Chaldaicè versum est, *שבק בען לחובי אחך, Remitte nunc debita fratrum tuorum.*

Cæterum facinorosos vocari *חייבין debitores*, tam visitatum est, vt vel mediocriter doctus id facile intelligat, vt Psal. 1. *Et in via peccatorū non stetit*, Syriacè *לא קם רבא רחת חייבין לא קם*, *Et in via*

in via debitorum non mansit. Hoc videns Lucas, qui Græcè doctus erat, scripsit ἀμαρτίας, *peccata*, cū Matthæus habeat ὀφειλίματα. *Debitorum* autem, quod Græcè exprimere non poterat, reliquit. Quid enim, quæso, aliud est peccatum, quàm debitum quoddam, quo nos obstringimus, rationem aliquando, nisi poenitentiae lachrymis tabulas inducamus, reddiduri?

Mortuos vocare *dormientes*, ob spem resurrectionis, pium est, sed Syriacè tantum linguæ proprium: quanquam Hebræi dicant, *Et dormiuit cum patribus suis*, mortuos tamen nunquam nominant *dormientes*. legimus in Thalmud,

בדת ררב דימיו אתילר לה יבוקא ובגו בדת ררב דימיו אתילר לה יבוקא ובגו: תלתין יומין שביב: *Filio Rab Demi natus est infans, & intra dies triginta dormiuit.* Tum de quodam mago sic scriptū est, *ההרא אמגושא, Ille magus, qui dormientes spoliabat.* Solus Homerus, poetarum, vt Plato ait, Deus diuinitus hoc sensit, cum Iliad. 8. de virga illa mirifica Mercurij loquens, *mortuos nominat ὑπνώοντες.*

Εἶλετο δ' ἐρᾶβδον, τῆ τ' ἀνδρῶν ὄμματ' ἤλεγε
ὄν ἐλέει. τοὺς δ' αὖτε ἔϋπνώοντας ἐγείρει.

Id Æneid. 4. Virgilius vertit,
*Tum virgam capit, hac animas ille euocat orco
Pallentes, alias sub tristia tartara mittit.*

Dormientes pro mortuis.

Dat somnos, adimiq, & lumina morte resignat.

Quod Homerus mirificè dixerat ὕπνῳ ἔσειπειν, quod est dormientes excitare, id obscurè & minus aptè vertit Virgilius, *somnos adimere*. Multę enim sunt phrales Homerice Syriacis valdè consentaneę ac consonę. Quod, Christo propitio, aliquando à nobis explanabitur. Christiani eam locutionem imitati cippos libitinarios & sepulcreta sua Græco verbo κοιμητήρια, cœmeteria, vocitant, quod Latinè veritas licet *dormitoria*.

Deum nomine *cæli* intelligere Syriacum est. Hinc est illud Matth. 21. *Baptismus Iohannis unde erat, à calo, an ab hominibus?* משיח.

In salutatione angeli legitur, κεχαριστωμένῳ σὺ ἐργυραίζῃ. Quod verbum ipse Euangelista fabricatus est, cum apud Græcum authorem nullum extet. Nec enim vllum erat verbum, quod responderet Syriaco participio רחמימ Rachimá, quod eam significat, quę gratiosissima atque acceptissima est. Sed iam dicendi finem faciemus, si omniũ Apostolorum nomina cum suis etymis explicauerimus.

C A P V T X I I I.

De Mesiã, Maria, & omnium Apostolorum nominibus.

Mesiã & Christus.

C Vr Iesus vocetur *Christus*, & *Mesiã*, omnes intelligunt. משיח masah enim tam

tam Hebraicè quàm Syriacè est *ungere*. Hinc משיח Masiah *unctus*, Græcè χριστός. Sed mirantur multi, cur Euangelistę scribant μεσσίας, non μασσίας, cum Hebraicè pronuncietur Masiáh. Paulus Ricius vir alioqui diligens scribit *Mosias*, sed ridicula & indocta superstitione. Christus enim Syriacè dicitur משיח Mesiáh, sed illa aspiratio Græcè exprimi non potest. rectè ergo Euangelistę μεσσίας scribunt, vt Latini melius scriberent *Mesias*. Græcè interpretati sunt Apostoli χριστόν, vnde nos *Christiani* nominamur. Porro Iudæi cum suum *Mesiam* tardigradum Græcè appellare vellent, non χριστόν dicebant, ne cum Christianis vel nomine ipso consentire viderentur, sed ἡλειμμένον, hoc est, *delibutum*. Verùm illud obseruandum, quemlibet regem & sacerdotem χριστόν vel משיח vocari posse, Iesum verò κατ' ἐξοχήν propriè τὸν χριστόν, & משיח appellari.

Mariam compositum nomen esse quidam putant, & *mare salum*, vel *stellam maris* interpretantur: sed ridiculè primùm, tum contra Hebraicę linguę analogiam. Cum enim scribatur מירימ miriam, & bisyllabum sit, omnes Hebraicè docti fatebuntur heemanticum esse ac simplex. Cum enim præter Mem, tres thematicę appareant, necessario Mem cum hirec heemanticum est. Thema itaque est מ

ram, *eminuit*, in quo media quiescit, quæ in deriuato mouetur, vt à קה fit קיה, & Syriacè קיה. *Mariam* ergo, sic enim dicitur Syriacè, vt suprâ docuimus, est *excelsa, sublimis* atque *eminens*: quod etymon optimè tam è linguæ ratione, quàm ex merito per gratiam sanctissimæ Virgini conuenit.

Petrus Ceph.
pha.

Simō Apostolorū princeps Syriaco nomine à Christo כפא Cephá appellatus est: quod Euangelistæ πέτρον rectè interpretantur. Latine autem non tam benè nec propriè redditur *Petrus*. Quod facilè me viris prudentibus probaturum confido, atque interim scrupulum illum exempturum, qui hæctenus multos torfit: *Tu es petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam*. Cùm enim constet Christum Syriacè fuisse locutum, ex ea lingua rationem petere debemus. Nam cùm cognomine aliquo Simonis Ecclesiæ principis futuri, in eoque pastorum aliorum soliditatem atque cōstantiam exprimere vellet, indidit ei Syriacum nomen *Cepha*: quod si Latine reddatur, significat *durum lapidem, vel cautem* cui respondet Hebraicum סלע. Cuius rei vim in parabola pij hominis qui auditum verbum conseruat, atque opere perficit, Christus exhibuit. Porrò id proprium nomen non est, sed cognomen à tralatione sumptum. Euangelistæ quidem, qui Græcè scripserunt, *Cepha* elegan-

elegantissimè atque aptissimè interpretantur πέτρον, quod *lapidem saxumue* significat. At Latini tam commodè reddere non potuerunt, ne nescisse dicam, quàm Syri & Græci. Nam lingua Syrorum כפא cepha *lapidem* sonat, & nomen Apostoli refert, idque sine vlla literarum varietate. Quin etiam Græcè πέτρον tam pro *lapide* accipitur, quàm pro *Apostolo*. Latini hanc felicitatem assequi non potuerunt. Cùm enim Petrum dicunt, hominè tantum intelligunt, lapidem non item. Nisi voluissent dicere, *Lapis*, vel *Petra*, quæ cùm homini, tum ipsi rei aprè quadrassent. Hinc facilè solui potest quæstio illa, *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*: vel si Syriacè pronuncietur hoc modo,

אנת כפא ועל כפא הדין אבני ית צבורי:

Ant cephá veál chephá hadén ebnè iath çibburí (hoc enim modo locutum fuisse Christum omnes Syriacæ linguæ docti concedent) id est, *Tu es lapis, & super hoc lapide (super te, tuâque fide, & ceterorū pastorum) ædificabo Ecclesiam meam*. Illi enim Christi ouium cura commissa est: ipse primus Euangelium annunciare cœpit, & primus in carcerem detrusus, verberibusque propter Christi nominis confessionem multatus est. Hic enim Ecclesia non substructiones atque ædificia, sed Christi fidelium multitudinem refert: quam,

quam, instar cautis solidissimæ, Simon Cepha instituit, confirmavit, atque in fide Christi constabiliuit. Hæc facile rudes contemnent, quorum iudicium nihil moramur.

Andreas.

Andreas Græcum est, vt Philippus: ille *virilis & fortis*, hic *bellicosus*, qui *equis delectetur*, reddi solet.

Iacobus.

Iacobus Hebraicum nomen est, Græcè Ἰακώβος, Latinè *supplantator*.

Zebedæus, זבדי, *liberalis & munificus*.

Iohannes, יוחנן, *gratiosus & misericors*.

Bartholomæus.

Bartholomæus non est filius Ptolemæi, sed filius Thalmái, quod nomen in Biblijs legitur multis antè seculis, quam Ptolemæus vllus natus esset. *Telem* Hebraicè *sulcus* est.

Matthæus, donum dei, Græcè *Dositheus*, vel *Theodorus*.

Thomas, Syriacè הארמא, Græcè, vt Euangelista interpretatur, δίδυμος, Latinè *Geminus*.

Nonnus in Paraphrasi Euang. loannis.

Vt mirer, quid Nonno in mentem venerit, vt Thomam binominem faceret. Cùm idem nomen sit *Thomas*, δίδυμος, & *Geminus*, vt *Messias*, *Christus*, & *Vnctus*. sed linguarum ignoratio magnis etiam viris errandi ansam præbet.

Alphæus, אלפי, est *doctus*, vel *doctor*.

Thadæus, תדי Syriacè non à confessione, vt quidam putant, alioqui diceretur *Thodæus*: sed

sed à תד voce Syriaca, quæ *mammam* vel *pillam* significat. Est enim Thadæus à *Mamma*, vt Lebbæus לברי à *corde* dictus. D. Hieronymus elegantissimè *Corculum* vertit. Osiander à *Leone* ductum credit, sed errat. Syriacè enim *Leo* non לבריא, sed אריה dicitur.

Simon Cananæus perperam scribitur à Latinis, cùm scribendum proculdubio sit *Cananæus*, vel *Cannita*, vt Græcè quoque κανίτης. Nisi Euangelistis credere nolumus, qui ζηλωτήν *zelotem* vel *emulatorem* interpretantur, Porro *zelator* Hebraicè & Syriacè dicitur קנא Canná: scribendum ergo Latinè *Cananæus*, vel *Cannita*, Græcè κανίτης. Nam *Cananæorum* nomen, quod crebrum est in Scripturis, librarijs parum doctis imposuit.

Iudas Iscariota, Christi proditor, vnde id nominis nactus sit, nemo hactenus explicauit. Nam qui à שכר *facar*, *mercede* deducunt, Hebraicè nesciunt. Quid enim faciemus *Iscariota*, quæ ad nomen necessario pertinent? Ea res diu me exercuit, cùm rationem nullam saltem verisimilem inuenirem, & scirem hac ætate, qua literæ omnes bonæ florent, nihil temerè asseuerandum, nisi quis γενωτα & ἀνοιαυ ὀφλισκαδνει cupiat. Sed confido me veram huius nominis rationem inuestigasse, quam alijs quoque vt probem, operam dabo.

Cùm enim docti omnes, & in sacris literis exerci-

Iudas Iscariota, à patria sic dictus.

exercitati, Apostolos omnes Iudeos fuisse cōsentiant, quod multis argumentis euincere possemus, eius nominis analogiā ex Hebræorum libris peramus oportet. Omnes itaque vel à familia, si nobiles fuerint, vel ab aliquo euentu, aut postremò à patria, præsertim ignobiles, cognomen sumunt. Nos asserimus Iudam proditorem à patria sua *Iscariotam* appellatum. Quoniam constat ex libro Iosue, cap. 15. & alijs multis locis, *Carioth* oppidum esse in Tribu Iuda, quod Hebraicè scribitur קריית : & scimus omnes qui à patria describuntur, vocari *eius loci viros vel filios*, sed præsertim viros. Quod Ezræ 1. passim legitur. *Filij Beth-lehem centum & vigintitres. V tri Netophá quinquaginta sex. Viri Anathoth centum viginti octo*, lege id caput, & Nehemiam cum Paralipomenis. Si enim velis vocare Romanum, dices איש רומי *Is romé, Virum Romæ*: si Ierofolymitanum, איש ירושלים *Is Ierusaláim, Viri Ierusalem*. In Pirque aboth habes, אנטיוגנס איש סוכר, *Antigonos is socó, Antigonus vir socio. i. Socæus*. Sic, ירסי בן, *Iose ben Ioezer is Seréda, Ioses filius Ioezer vir Sereda, i. Seredæus*: quæ Ieroboami patria fuit. Alia innumera asserre potuisssem, sed ex his, quod volumus, prudètes intelligét. Dicimus itaque nomen proditoris fuisse קריית-איש, *Iehuda Iscarioth, id est,*

est, *Iudas vir Carioth, vel Cariotensis*. Vbi sunt ergo isti, qui Iudam Gallū natione fuisse non tam malignè, quā indoctè contendunt? Cæterum Euangelistæ, qui libenter nomina Hebraica & Syriaca retinét, cū præsertim vulgò ab omnibus *Iscarioth* appellaretur, scripserunt *ισκαριώτης*, adiecta Græca forma, quod fecerunt in omnibus proprijs nominibus.

CAPVT XIV.

De Pane quotidiano, in oratione Dominica.

HVic præfationi nostræ eam Coronidem addere statuimus, qua piorum animi delectari possint, nempe eam precationē, quā discipulis suis Christus ac proinde Christianis omnibus Syriacè tradidit. Nos bona fide singulis etiam verbis accuratissimè collatis, Syriacè scriptam pijs ac doctis asserimus. Cæterum, quoniam verbum vnum, quod tanquā scopulum omnes, præter vnum diuum Hieronymum, præteruecti sunt, diu ac multum nos sollicitos habuit, cūm quid esset *panis ille* ἐπιούσιος, non reperiremus: ac ne alium quidem vllum, qui eius originem aperiret, haberemus. Sed hic illa clausula vtar, ne quis me, quod semel Ecclesia recepit, conuellere existimet: cūm pro virili parte, quanquam parui parua conamur, Christi Ecclesiam ornatam atque auctam cupiā: cūm præsertim hæc doctis, non plebi proponamus: & quod maximum

mum ducimus, Hieronymum sequamur, & postremò non tanquam dogma obtrudamus, sed Theologorum iudicio relinquamus perpendendum.

Videmus itaque omnes ferè vertere *quodidanium*, quod linguæ Græcæ ratio non patitur. Id eò libentius dicimus doctissimo hoc atque acutissimo seculo, vt omnes intelligant me nihil de meo assuere aut confingere posse. Nego enim ἐπιούσιον in Græco auctore vlllo significare *quodidanium*, ac ne legi quidem apud vlllum scriptorem nisi sacrum. Quod si falsum est, conuincar à tot viris eruditissimis manifesti mēdacij. Verùm ea est veritatis vis, vt nullis possit expugnari calumnijs. Quidam interpretantur *substantialem* vel *super substantialem*, sed contra Græcæ linguæ analogiam, quæ postulareτ ὑπερούσιον, & οὐσιώδη, vel saltem ἐπούσιον: nisi dicere libet ἐπουράνιος, & ἐπίημερος, ἀντὶ τῆς ἐπουράνιος & ἐφήμερος: quæ nemo Græcè sciens risu nō excipiet. Hæc qui Græcas literas non attigerunt, facillè contemnent. Sed nos cum doctis agimus, qui id verissimum esse fatebuntur. Solus D. Hieronymus, quem sequimur, huius loci difficultatem sentiens, vt qui Græcè doctissimus esset, & noui vocabuli, quod architectatus fuerat Matthæi interpres, rationem quærens: Evangelium Hebraicum, quod penes Nazaræos

Ber-

Berrhæ afferuabatur, consuluit: in quo scriptum reperit מחר mahár, quod *cras* significat, & cum articulo *crastinum*, hoc modo, לחמך לך וימחר Panem nostrum crastinum da nobis hodie. Porro cùm Matthæi interpres, quem multi Iohannem Euangelistam fuisse aiunt, nullum vnum Græcum nomen videret, quod responderet Syriaco מחר Dimhár (Græci enim, quod *crastinum* referat, verbum nullum habent, sed *cras* ἄυριον dicunt.) Cùm igitur hoc videret interpres, & sciret τῆς ἐπιούσης pro *postridie* ab omnibus accipi, nomen nouum, aptum tamen & significans, seruatâ analogia, formauit ἐπιούσιος, & reddidit verba illa Syriaca, τὸν ἄρτον ἡμῶν, τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Nomina enim, quæ à participijs deducuntur, à fœminino fiunt, vt οὐσία, & οὐσιώδης ab οὐσα, non ab ἄν, neque ὄν.

Quauis igitur demus ab οὐσία dici posse ἐπιούσιος, vt ἐπιόρκος ab ὄρκω, significatus ipse verbi Syriaci, quo Christus vltus est, repugnat. Porro Græcos scripturæ interpretes noua multa excudisse vocabula, nemo, qui eorum scripta euoluerit, inficiabitur. Ea enim est vis Hebraici & Syriaci sermonis, vt linguæ Græcæ vbertas atque felicitas, inopiam suam agnoscere, & noua fingere nomina cogatur. Quod fecisse ostēdimus Lucam in κεχαλιωμένη. Quinetiam Septuaginta pleraque inno-

de qua voce sup. cap. 12. extimo.

uarunt,

uarunt, vt illa, ἐνωτίζου, ἀκουτίζου, & ὀφθαλμίζου, quæ si Latine vno verbo reddas, dicendum erit, *inauricularare, audificare, & manicare*: quæ durissima essent, cum vsitatiore sint, *præbere aureis, nunciare, & manè surgere*: non minus duriter illa Græcas aureis feriunt. Alia multa afferre possem, quæ domi illorum nata sunt. Ceterum quomodo intelligendum sit, *Panem nostrum crastinum da nobis hodie*, Theologis expendendum relinquemus: nos certè sententiam ex antitheto elegantissimam esse cernimus. Verum nostro officio satisfactum esse credimus: si quod intelligere potuimus è ratione linguarum, quarum si cognitionem aliquam nobis tribuamus, iure id nostro facere videamur, cum in ijs totam penè ætatem contriuerimus, id candidè in medium proferamus. Tum magnorum erit Theologorum, sententiam, quæ certè impia non est, cum auctorem habeat Hieronymum, exponere.

Vt enim in Ecclesiæ incunabulis alij, teste Paulo 1. Corinth. 14. *loquebantur linguis, alij prophetabant atque interpretabantur*, quod munus longè est præclarior atque vtilius: nec alij alijs inuidebant. Sic cum multis prophetandi & interpretandi sacras literas scientiam concedamus, nemo nostris studijs, quæ ad peregrinarum linguarum illustrationem, & sacrarum literarum aliquod emolumentum spectant,

stant, obloqui aut obstrepere debet. Si quis tamen sententiam nostram audire cupiat, hoc modo intelligi non impiè nec incommode posse existimo.

Iusserat Christus ne quis de crastinis esset sollicitus, cum cuique diei sufficiat malitia sua: tum quòd ea cura animos maximè à pietatis cogitatione auocet atque abducat. Cum enim constet auaritiam omnium ferè vitiorum procreatricem atque altricem esse: si quis crastina curare non stultè, sed piè desierit, is profectò paruo contentus, cupiditatibus omnibus ablegatis, totum se pietatis culturæ dedit: quod ardentissimè suis optat Christus. Verum quoniam humana imbecillitas sibi semper timet, & deteriora auguratur, præcipit Christus vt patrem rogemus, qui nostræ infirmitati prospiciat, nobisque pridie præbeat, quantum sufficere possit postridie. *Panis* enim nomine, cibus omnis necessarius Hebraicè significatur.

Id mirificè cum veteris Testamenti figura consentit. Vt enim Exod. 16. Deus Israeliticum populum in solitudine *Manna* septimo die colligere vetuit: sed ne fame periret, sexto die, qui dicitur *παρασκευὴ*, vel *preparatio*, duplam mensuram, quæ ad biduum satis esset, sumere permisit. Vt etiam Leui. 25. septimo anno, quod est sabbatum sabbathon Dei,

agros feri, & vineas putari, ac denique terram coli vetuit: sexto tamen anno tantam rerum vbertatem pollicitus est, vt toto triennio affatim ali omnes possent. Vt postremo post septimam annorum hebdomadem, cum Iobilæus celebratur, quiescere omnes iussit, terramque coli, ac fructus sua sponte nascentes legi interdixit. Tum eos omnes, qui ob æs alienum nexi ante Iobilæum fuerant, liberari: pauperes & obæratos, qui sua bona vendiderant, in antiquas possessiones redire imperavit.

Sic fideles suos optat Christus, dum mortale corpus circumferunt, quasi sabbatū quietis, & Iobilæum libertatis assidue expectent, in parasceue perpetua esse: vt posttridie singulorum dierum quiescendum esse sperent: ne rerum futurarum cura à pietatis continenti meditatione auocentur. Quod etiam Pythagoras suo symbolo præcepit, τὰ σκευη σου δὲ μὲν εἶχειν: nempe vt *semper sarcinulas compositas habeamus*. Rogemus igitur omnes quotidie Patrem, vt nostræ imbecillitatis misertus, *panem nostrum crastinum det nobis hodie*: aliâque omnia Dei opt. max. prouidentia committentes, eum solùm speremus, qui Christi filij sui meritis post diurnam seruitutem, ærumnosamque paupertatem; iam iamque aduentante Iobilæo, liberali nos asse-

rat

rat causa manu, atque in antiquam cælestis Ierusalem mittat possessionem.

F I N I S.

Precatio Dominica, quam Christus suos docuit, lingua Syriaca fideliter expressa.

צלותא דאלף בה ישוע משיחא מרן לתלמידי
דו ולבל משיחאי:

אבונו דבשמיא ותקדש שמך תיתי מלכותך
תתעבר דעותך היכמא בשמיא בן בארעא לחמון
דמחר הב לן יומנא ושבק לן ית חובינו
היכמא דאף אנן בשבק לחובינו ולא תעיל
יתן בבסיונא אלא פרק יתן מן בישא ארי דירך
היא מלכותא וגבורתא ויקרא לעלמין אמון:

Abunán debismaiiá iithcaddés semách the-
thé malchuthách iithaabéd reuthach hech-
má bismaiiá gen bearaá lahmán dimhár háb
lán iomána vř búc lan iath hobenán hechmá
deuph anán nis búc lehaiibená, vela theaiél
iathan benifioná, ellá pherúc iathan min bisá
are didách hi malchuthá vgburthá vicará
lealmín. Amen.

F 2

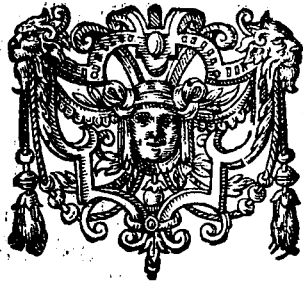
Salutatio

Salutatio Angelica Syriacè.

שלם לך מרים רחימתא יהוה עמך כריכתא
את בנשי ארי את ילדת ית ברוקא דנפשתן:

Selám lec Mariám rehimthá, Adonái im-
méch, berichthá at binlé, aré at ielídh iath
pharocá dcnaphsathán.

תהלה לאל חי:



ANTONII
NEBRISSENSIS
QUINQVAGENA,

SEV

QUINQVAGINTA

*S. Scripturæ locorum explanatio ; ordi-
ne Alphabetico.*

CAPVT I.

Arcentina & thinaligna quæ sunt.

IN Secundo Paralipomenon volu-
mine Cap. 2. vulgo legitur, *sed &
ligna cedrina & arcentina & pinea
mitre mihi.* antiqui codices habent,
*sed & ligna cedrina, & cupressina, & archeutina,
& pinea mitre mihi,* sed ei quod est pinea in
hebræo nihil respondet. Pro eo vero quod
in omnib. prope libris latinis legitur *archen-
tina:* suspicamur debere scribi *archeutina,* sed
neutrum quid sit enarratores dicūt. Quicun-
que tamen ille fuit qui dictiones sacræ scrip-
turæ in ordinem alphabetarium redegit: vi-
detur habuisse codicem in quo pro *archeuti-
na: thina* tantum legeretur, sed ex eo nihilo
plus intelligas: quam quod ligni genus illud
sit. Nos vero lectionem veram esse asseuera-
mus *archeutina:* id quod in codicibus anti-
quis. & recentioribus legitur: vna tantum

litera aspirata ex penultima in tertiam à fine syllabam reiecta : cum alioqui *archentina* sit nihili verbum. Sed an *thina* in eo loco possit legi, postea disputabitur. Nunc verò *arceuthina* materia quæ sit inuestigemus: & an templorum structuris conueniat. A²*πρῦθος* Græcè, Latinè interpretatur *iuniperus*. Inde est *archeuthinus*. a. *um* ea forma qua à cedro cedrinus: à cypresso cypressinus inflectitur. Atqui *iuniperi* materia quemadmodum & *cedri* propterea quod cariem non sentit, nec teredini obnoxia est: templorum ædificijs accommodari consuevit. Auctor est Theophrastus. Vitruuius in libris de Architectura. & Plinius lib. 16. naturalis historiæ: qui narrat duo fuisse templa clarissima: alterum Vticæ in Africa sacrum Apollini: vbi cedrorum trabes suo tempore durabant: (ita vt positæ fuerent à prima vrbis origine annis mille circiter ducentis.) Alterum in Hispania sacrum Dianæ à Zacyntho aduectæ cum conductoribus anno ducentesimo ante excidium Troiæ: cui pepercit Hannibal religione inductus, *iuniperi* trabibus adhuc sua ætate durantibus. Iam vero inter excidium Troiæ & Plinij ætatem non multo pauciores quam mille quadringenti anni intercedunt: quibus si addas ducentos fiunt sexcenti supra mille annos. Itaque non sine causa hæc duo potissimum

num genera materiæ petit Salomon ab Hiram Tyriorum rege ad templi quod Domino edificaturus erat constructionem. Sed peculiariter Theophrastus lib. 1. de stirpibus scribit *utiliorem esse iuniperum ad rem ædificatoriam, tum subdiale, tum obruendam sub terra*. durat enim, vt dicit, immunis putredine. Sed cum Hieronymus rectè sit interpretatus ברושים *arazim* in *cedrina*: rectè quoque ברושם *berosim* in *cypressina*: videamus an rectè verterit in *Archeuthina* אלהרמים *algumim* siue *almugim*: nam vtrumque legitur ex illorum consuetudine: qui plærumque literas & syllabas inuertunt. Quod si rectè interpretatus est hoc in loco: perperam in. 3. Reg. c. 10. trāstulit. Sed *classis* inquit *hiram* attulit ex *ophir* ligna *thyina* multa nimis: fecitque rex de lignis *thyinis* fulcra domus domini. & paulo post. *Non sunt allata huiuscemodi ligna thyina neque visa vsque in presentem diem*. Huius quoque materiæ meminit Ioannes in Apocalypsi capit. 18. *Omne, inquit, lignum thyinum & omnia vasa eboris, &c.* Aut igitur in alterutro loco mendum est librariorum, aut in Paralipomenis speciem pro genere posuit: in tertio Regum ipsum tantum genus lignorum. Sunt autem *ligna thyina*, quæ odorem optimū spirant, qualis est cedrus, cypressus: & de quo nunc agitur *iuniperus*, qua nulla est arbor odoratior:

dicta *Thyina* à ἰϋίω verbo græco, quod est odorem emitto. Est tamen quædam ratio quæ nobis persuadere possit *algunim* non esse ἀρκαυθον hoc est *iuniperum*, quod pro *iunipero* Hebræi vocabulum habent proprium. s. rothem. vt in 3. Regum volumine cap. 19. *Cum venisset inquit Helias & sedisset subter vnam iuniperum.* & paulo post. *Et dormiuit in vmbra iuniperi.* quibus in locis רותם rothem legitur. Eodem nomine fuit vna ex duabus & quadraginta mansionibus: de quibus in libro Numerorum cap. 33. *de Aseroth inquit venerunt in rethma: profectique de rethma, castra metati sunt in Rhemonphates.* Nam רותם rothem & רתמה rithma ex eadem origine idem significant: hoc est *iuniperum*: solaque habitudine differunt. Hieronymus in epistola ad Fabiolam de quintadecima mansione: *Rethma inquit transfertur in iuniperum hoc est ἀρκαυθον.* Idem quoque author in translatione iuxta hebraicam veritatem in psalmo. 119. pro eo quod nos ex editione Luciani martyris habemus. *Sagittæ potentis acusæ cum carbonibus desolatorijs: ipse cum carbonibus iuniperorum interpretatus est: pro eo quod in Hebræo רתמים Rethamim habetur.* Sed quod *rethamim* ab eo quod est *rothem* siue *rethma* inclinatur: nemo mirari debet: cum Hebræi huiusmodi inflexionibus plærunque vtantur.

Artemon quid.

Lucas in Apostolica historia describens tempestatem illam qua Paulus Apostolus fuit in mari deprehensus: *Leuato inquit artemone secundum aur.e flatum tendebat ad litus.* *Artemonem* omnes interpretantur, veli quoddam genus esse: idque videtur ordinis contextus insinuare: sed nullo authore probant. Vitruuius certe in libro de architectura. 10. trocleam esse dicit ad subleuanda onera excogitatum. Immo vero machinam quæ tres habeat trocleas: quod latinum esse vocabulum his verbis ostendit. *In radice inquit machine collocatur tertia troclea. eam græci ἐπιδρυθονα: nostri artemonem appellant.* Isidorus dictionem esse græcam male putat: cum per. th. aspiratum debere scribi præcipit. Nulla enim dictio latina per th scribi potest: sed neque per aliquam aliam consonantem aspiratam. Nec obstat quod Lucas in græco eo vocabulo vtitur: Nam & græci multa vocabula cum ipsis rebus à Romanis acceperunt: neque id tantum nominibus proprijs, sed etiam appellatiuis. quod licet videre in Dioscoride: Galeno: Paulo Ægineta: Plutarcho: Strabone: alijsque Romanarum rerum scriptoribus. Quid quod illi qui cum Paulo vehebantur, magna ex parte Romani erant: atque etiam

navis ipsa forte Romana vt credibile fit illos Romanè fuisse locutos: & Lucam vocabulo Romano vsum. Meminit *Artemonis* labolenus libro vltimo Digestorum in titulo qui est de verborum signific. l. malum. *Malum* inquit *navis esse partem: artemonem non esse, Labeo ait.*

CAPVT III.

Azotus pro asdod.

MIrantur Hebræi neque possunt reperire quenquã, qui possit causam reddere, cur septuaginta primùm interpretes: atque deinceps illi qui sacram scripturam interpretati sunt; quasdam literas in alias quæ videbantur multum dispares, immutarint: vt quod apud illos legitur אַשְׁדּוֹד *asdod* per *sd.* literas, quæ est ciuitas Palæstinæ nobilissima: cuiusque sacra scriptura toties meminit: quid venit in mentem non modo ipsis interpretibus, verum etiam secularum literarum scriptoribus, vt pro *asdod* *azoton*, hoc est *sd* in *z* mutarent. Atque è contrario pro eo quod illi habent עֶזְרָא *Ezra*, quo nomine fuit nominatissimus ille scriba legis, per *z* literam, ipsi *Ezdras* per *sd* interpretentur. aut quid simile habent *sd* cum *z*, aut *z* cum *sd*: vt alterutræ pro alteris ponerentur. Atqui si reduxerimus ad memoriam, quod in libello de potestate literarum scripsimus, omnis causa dubitandi

bitandi fuerit sublata. Dicebamus ex Græcorum autoritate, quibus *z* litera cum Hebræis communis est: hanc literam compositam esse ex *sd*: atque in pronuntiatione tantundem pollere. Quem vero sonum litera per se habeat, illic ostendimus. neque enim is est, quem tempestatis nostræ homines græci & latini putant, & qui à vulgo profertur, sed alius multum dissimilis ad *z* literæ sonum proxime accedens. Quid igitur mendosi, si eiusdem potestatis literæ alię in alias mutatę sunt? Quamquam id non potuisse nec debuisse fieri in eodem opere est à nobis disputatum, cum de *x* litera differebamus: quod apud Hebræos quoties duæ consonantes inter duas vocales obuenerint, prior ad præcedentem, ad sequentem posterior pertinet. quare priori apicem seba supponunt, vt illud ipsum ostendant. Atqui si *azotus* per *z* scribatur, manifestum est totam illius vim sequenti vocali incumbere: cum apud Hebræos diuisa sit. & si rursus *Ezras* per *sd* scribatur ex ordine consonantium apud græcos & latinos, *sd* ad syllabam sequentem pertinebunt.

CAPVT IIII.

Aurichalcum.

IN Apocalypsi Ioãnis Ca. i. legitur. *Et pedes eius similes Aurichalco sicut in camino ardenti. Sed antequam de aurichalco siue orichalco,*

84. ANT. NEBRISSENSIS
cho, differatur de translationis puritate disputandum est. Nam in græco non ὀρείχαλκον sed χαλκολίβανος habetur, quod verbum ex verbo latinè valet græcum siue masculinum thus. Sic enim apud græcos χάλκειον pro masculino & forti accipitur, quæmadmodum apud latinos æreus siue æneus siue aheneus, vt apud Horatium in 3. ca.

In lufam Danaen turvis ahenea.

Et apud eundem in pri. Epi.

Hic murus aheneus esto:

Nil conficere sibi, nulla pallefcere culpa.

Quod vero thus sit potius intelligendum quàm orichalcum satis ostendit quod subditur: *sicut in camino ardenti*, ac si dicat quasi thus in igne. Thus autem accipere debemus non hoc nostrum adulterinum quod spirat furdum nescio quid turbidumque: sed quod affertur nunc in Hispaniam ex Arabia, Sabæa atque Carmania. Id enim igni impositum cum suauiolentia puras atque fumo defæcatas corripit flammæ. Hinc apud Orpheum in hymnis frequens est titulus *chalcolibanos* in Apollinem, in Latonam aliosque deos. i. masculinum thus siue masculi thuris sacrificium, quæmadmodum apud Verg. in Bucolicis legimus:

Verbenaſq; adole pingues, & mascula thura.

Cur vero interpretes ex χαλκολίβανο orichalcum verterit: illam suspicor fuisse causam: quod

QVINQVAGENA. 85

quod cum λίβανος duo significet, lachrymam ex virga thurea, & montem Phœnicis atque Decapolitanæ regionis communem, ex χαλκός quod est æs & ὄρος mons, orichalcum est interpretatus: ac si diceret æs montanum. Nam quod vulgo dicitur *aurichalcum* nulla ratione defendi potest: tum ex illo principio omnium consensu recepto, non solere fieri compositionem ex latino & græco: tum etiam auctoritate & ratione. Ratio autem illa nimirum est quod in carmine semper reperitur prima breuis. Vergilius. 12. *Æneid.*

Alboque orichalco

Circumdat lorica.

Horatius quoque in poetica,

Tibia non vt nunc orichalco iuncta tubæque

Emula.

Aurichalcum vero non posse dici, Sextus Festus Pompeius auctor est. *Aurichalcum* inquit quidam putauerunt compositum ab ære & auro. Sane vero orichalcum dicitur quod in montosis locis inuenitur. mons etenim græce ὄρος appellatur. Quam rationem secutus interpretes orichalcum siue aurichalcum poluit pro masculo thure respiciens alteram videlicet libani significationem, hoc est montis Syriæ Palæstinae. Post huius obseruationis meæ adnotationem, cum ad curiam regiam proficiscerer diuertenti paululum ab itinere vt Ioannem Fontecam

cam Pallantinum episcopum obiter salutarem, qui eo tempore Pallantiæ morabatur. Cumque more meo illius vrbis bibliothecas excuterem, Iustraremque coenobium diui Pauli, quod à fratribus dominicis habitatur, incidi in vetustatis adorandæ commentarios super Apocalypsim Ioannis, ab incerto quodam auctore scriptos; in quibus huiusmodi erat lectio: *Et pedes eius similes chalcolibani.* Quæ verba in ipsius auctoris expositione iterum atque iterum reperuntur. Interpretaturque *libanum* in *albedinem*, cum à sensu literalì discedit. Sed bonè I B S V quanta est veritatis vis: quæ quanquam vndique labefactetur, semper tamen relinquit sui vestigia, & quasi ansas quasdam, per quas ad illius inquisitionem demonstrationemque perueniri possit. Nam quis ex lectione illa non videt ab interprete locum illum sic principiò fuisse conuersum. *Et pedes eius similes chalcolibano*, id est, masculino thuri, deinde ab ignorantia librariorum adiectum fuisse *auri* & detractum *libano*, siue *libani*: quod habet lectio codicis vetusti, tametsi vitiose scripta pro *libano*. Nisi quis malit imperitiæ arguere interpretem: qui cum *libanus* duas, vt diximus, habeat significaciones, hoc est thuris lachrymarum, & montem palestinae: relicto sensu quem auctor

intelli-

intelligebat: alterum malè coherentem elegerit in hunc modum vertens. *Et pedes eius similes chalco*, id est, *auri libani*, id est, ex monte illo Palestinae conflato. Atqui Græci in ijs commentationibus quas nobis videre contigit omnes exponunt *χαλκολιβανον* pro *ἀρρονολιβάνω*, siue *ἀξέρολιβάνω*, id est, pro masculino thure.

CAPVT V.

Bethsaida pro Bethesda.

PRO eo quod in Ioanne cap. 5. nos habemus. *Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida*: in Græco Euangelista sic scripsit. *Est autem Hierosolymis in probatica*: aut quemadmodum codex Pallantinus, & alij habent *super probatica*, tunc interpungendo sequitur: *piscina quæ cognominatur hebraice bethesda*, vt sint apud latinos tria errata. Primum quod in præpositio est detracta. Alterum quod *probatica* & *piscina* perinde videntur esse coniuncta ac si esset adiectiuum cum suo substantiuo: cū sint, vt diximus, interpungenda. Tertium quod pro *Bethesda* legitur *Bethsaida*. Est autem Euangelistæ sensus, quod Hierosolymis in *probatica*, (hoc est in septo siue ouili siue pecuario, in quo pecudes cogebantur vt inde distraherentur siue ad sacrificiū siue ad lanienā) est piscina, quæ cognominatur hebraice

braice אשדא בית beth-aida. Itaq; probatica substantiuè accipitur ab eo quod est *probaticus*. א. מ. quod *απόβατον* est ouis : vt sit *hæc probatica*. e. mansio ouium: quemadmodum dicimus basilicam & regiam domum regis citra nominis substantiuï expressionem. *Bethesda* vero interpretatur domus effusionis: quoniam in eam piscinam confluebant aquæ siue pluuales siue ductiles. אשדא *Estda* namque & אשדוד *Astdod*: quo nomine prius fuit dicta quæ postea sit cognominata *Azotus* ciuitas nobilissima Palæstinæ: interpretatur *effusio*. Sunt autem, vt Eusebius Cæsariensis atque diuus Hieronymus scribunt : in ea domo duo lacus: quorum vnus hibernis pluuijs adimpleri solet: aliter mirum in modum rubens quasi cruentis aquis antiqui in se operis signa testatur. Nam vt inquirunt hostias in eo lauari solitas tradunt. Atqui in 2. Paralip. libro capit. 4. vbi de templi ædificatione agitur: non in lacu, sed in conchis æneis lauari consueuisse hostias traditur. *Fecit inquit Salomon conchas decem, & posuit quinque a dextris & quinque a sinistris, vt lauarent in eis omnia quæ in holocaustum oblaturi erant.* Sed credibile est post templi euerسیونē non in conchis illis quæ à præfecto regis Assyriorum siue alterutro ex illis erant iam Babylonem translata: sed in piscina illa lauari solitas esse hostias.

stias. Neque enim in eo nūc laboramus, an in piscina lauari consuetum fuerit hostias immolandas, sed vt vindicetur restituaturque in pristinam atque proinde veram scriptionem locus ab incuria librariorum vitiatas, qui nominis vicinitate decepti, pro *Bethesda* scriptitarūt *Bethsaida*. Cū sit בית צריא *Bethsaida* Galilææ ciuitas prope Genesareth stagnum, Petri, Andreæ, & Philippi apostolorum patria: interpreteturque *domus venationis*. *Bethesda* vero vt diximus, *domus effusionis*, aquarum videlicet eo influentium. Quare illi qui piscinam *Bethsaidam* domum venationis interpretantur, dupliciter peccant: & quod vitiatam lectionem non agnoscunt: & quod alieni nominis interpretationem sensui accommodāt quem ipsi fingunt: non qui lectioni debetur.

CAPVT VI.

Bethdagon.

IN primo Reg. volumine. c. 5. legimus his verbis. *Tulerunt Philistijm arcā Dei: & intulerunt eam in templū Dagon, & statuerunt eā iuxta Dagon, & quæ sequuntur.* Cecidit autem *Bethdagon* in sortē tribus Iuda, vt colligitur ex libro Iosue. Fuitque in collimitio duarum tribuum, *Isaschar* videlicet & *Zabulon* vt in eodem volumine habetur. In primo præterea *Machabæorū*. *Intrauerunt inquit in Bethdagon idolum suū vt ibi se liberarent.* & sequitur. *Tem-*

plum dagon & omnes qui fugerant ad illud, Ionathan succendit igni. Qui hunc locum enarrauerunt: nihil aliud dicunt quã דגון dagon ex lingua Syriaca interpretari piscem. & בית דגון beth-dagon esse domum siue tēplum piscis: sed quis sit deorū apud indigenas ignorant. Sed nos dicimus Dagon esse quæ sit alio nomine Dercetus. Strabo, Plinius & Macrobius tum Ἀθάραν, τὴν Ἀτρυγάτιν eādem vocant. Quantumque cōiectura possumus assequi eadem est cognominata Astarte. de qua in 3. Regum volumine Cap. 11. Colebat (inquit) Salomon Astarten deam Sidoniorum. Sed de Astarte aliàs. Nunc de Derceto. Narrat Diodorus Siculus in 3. Bibliotheces libro: fuisse non longe ab Ascalone vrbe Syriæ clarissima, stagnum piscibus refertum: atque iuxta illud insigne templum Dercetus facie hominis ac reliqua corporis parte piscis effigie. Cuius figuræ causam hanc fuisse dicunt. Venerem vt adolescenti sacrificanti sibi gratificaretur, iniecisse animum Derceto, vt illius voto ac precibus acquiesceret. Atque deinde ex eorum cōgressu natam esse puellam, quæ postea sit cognominata Semiramis, quæ fuit coniux Nini assyriorum regis nominatissima: Nympham vero & pudore admisi concubitus, iuuenem abegisse, & infantem in loca deuia atque aspera exponendam curasse: se vero in stagnum illud dedisse præci-

præcipitem: atque ita in piscem (quali figura diximus) transformatam. Vnde & Syrii piscibus non vescuntur quin potius illos quasi deos colunt. Templum vero quod illi deæ dicatum est, cuiusque Diodorus meminit, id est, quod in sacris litteris appellatur Bethdagon. de quo Eusebius atque Hieronymus in lib. de Topographia sacre scripturæ, dicunt fuisse prope Ascalonem inter Iamnam & Lidā quæ postea sit cognominata Diospolis, nō longe ab Azoto. Nam hæ quattuor vrbes Palestine intra Iudeæ ambitum quadraginta millium passuum continentur. Quod cum ex multis alijs sacre scripturæ locis: tum ex primo Machabæorum libro manifeste colligi potest. Succendit (inquit) Ionathas Azotum, & mouit inde castra & applicuit ea ad Ascalonem. Transmutationis autem Dercetus in piscem, & illius filie Semiramidis in columbam, Ouidius in 4. Metamorphoseos meminit.

*Incipit & dubitat de te Babylonia narret
Derceti: quã versam squã mis velantibus artus,
Stagna palestini credunt mutasse figuram:
Aut magis vt sumptis illius filia pennis,
Extremos altis in turribus egerit annos.*

CAPVT VII.

A Bimatu & infra. Matthæi 2.

Iacobi Constantij Fanensis error reprehensus.

Cum ex mea consuetudine bibliopolia, quæ Salmanticæ cōplura sunt, excuterē, forte fortuna incidi in obseruationes quasdā Iacobi Constantij viri plane literatissimi: led quem antea nomine tantum nouerā. Fuerunt autē obseruationes illæ numero cētum: quas idcirco voluit græce hecatostyn potius quam centuriam latine cognominare. harum duæ priores, ac totidem posteriores pertinent ad quosdam locos diuinæ scripturæ. Sed cū reliquæ omnes multū eruditionis rerū sæculariū contineant; atque vt ingenuè fatear, omnes illas mihi facile persuaserit; in quatuor tantum quas dixi, hominis prudentiam desiderauī: qui in ipso statim initio, ac deinde in operis clausula, vbi ex artis rhetoricę præcepto consuetū est optima quęque disponi, frigidiora & pene puerilia collocarit: vt quod in prima obseruatione quasi in re magna ac perdifficili cōmoratur ostendēs eos aberrare, qui in Matthæi Euangelio c. 2. legunt quod *Herodes occidit omnes pueros ab imatu & infra*: putantes non *bimatu* sed *imatu* esse legendum: ita vt b. litera non ad præpositionē præcedentē sed ad dictionē sequentē pertineat: quod nec pueri quidē ignorant qui nondum ære lauantur. Aut ostendat mihi Constantius oportet quis hoc vnquam dixerit, aut si harum rerū tā curiosus est; illud potius ex Lauren. Valla debuit adno-

adnotare in verbis illis non infra sed intra debere legi: propterea quod infra conditionem & locum designat, vt infra omnes homines, infra tectum: intra vero numerum & spatium, vt intra octo dies, intra vrbs muros.

CAPVT VIII.

Camelopardalis.

IN secūda lege hoc est Deuteron. cap. 14. Inter animalia quorū esus Hebræis permittitur Camelopardalim numerat, hoc est animal inquit quod comedere debetis, bouem, ouem, capram, & subdit *Camelopardalim*. Sed cum inter animalia immunda *camelus* & *pardus* reponantur etiam ex genere: tum etiā nominatim *camelopardalis* quasi munda quadrupes esitanda illis proponitur, cum præsertim paulo post dicturi simus quod cornua gestet: bifidā vngulā habeat, atque ex consequenti altera parte dētata sit ruminetque & sæuo pinguescat: quæ omnia adesse debent quadrupedi quæ sit hebræis vescēda. Quod vero dicitur *Camelopardalis* nō ita accipiendū est quod ex cōmistiōne duorū animalium diuersi generis sit propagata vt quidam male interpretantur illud Horatij ex 2. epistolarum volumine.

Diuersum confusa genus Panthera camelo:

Sed quod capite camelum, varietate colorum pardum siue pantheram præferat. Plinius l. 7. c. 18. *Camelorum* inquit *similitudo in duo trans-*

fertur animalia. Nabim Æthiopes vocant collo similem equo; pedibus & cruribus boui, camelo capite, albis maculis rutilum colorem distinguuntibus: unde camelopardalis dictatoris Cæsaris Circensibus ludis primum visa Romæ. Ex eo subinde cernitur aspectu magis quam feritate conspicua, quare & ouis fera nomen inuenit, hæc Plinius. Varro quoque de lingua latina. Camelus (inquit) suo nomine Syriaco in latinum venit ut Alexandria camelopardalis nuper adducta: quæ erat figura ut camelus; maculis ut panthera, hoc est, pardalis; quam enim nos pantheram Græci pardalim vocant. Panther vero apud Aristotelem aliud est à panthera siue pardali. Panther namque (Theodoro interprete) hoc est, lupus canarius, cæcos parit catulos luparum ritu numero cū plurimum quatuor. Galenus quoque; quidam (inquit) adeo bestiales sunt, ut leonum & pantherarum, item canum & pantherum & vulpium carnibus vescantur. Pardus verò quod sit animal, aliubi dicitur. Nunc ad Camelopardalim redeamus. Heliodorus libro Æthiopicon. 10. scribit æthiopum regi ab Auxomitarum legatis hæc feram dono datam. Postremo (inquit) accessere Auxomitarum legati: & cum alia munera obtulerunt, tum in primis animantem quampiam inusitata specie, naturaque, cuius ad magnitudinem cameli proceritas, color pellisque pantheris

maculis veluti florentibus variegata, postremæ infra aluum partes humi subsidebant sicuti in lednibus videmus: humeri pedesque priores atque item pectus præter ceterorum membrorum rationem procerat: tenuis cervix & quæ de reliqua corporis mole in olorium collum se extenderet. Camelo caput simile, maior ipso pene duplo, quam Libyssæ struthi. Substrictosque velut oculos torue motans conuiebat, incessus autem longè animantium ceterarum terrestrium, vel aquatiliū dissimilis. Neque enim vicissitatim crura simul, sed dextra pariter dehinc sinistra utraque agitabat: cumque his suspensa proferebat latera tractu motuque tam facili, ut eam quo vellet tenui capistro vertice deuincto, veluti fortissimo vinculo magister perduceret. Hæc (ut est inspecta animans) omnem continuò multitudinem obstupescit, speciesque nomen inuenit ex ijs, quæ præcipua in corpore sit, ut ex tempore eam populus Camelopardalim appellaret. Dion quoque & ipse autor Græcus. 43. Romæ hystoriæ libro consentanea verbis Plinij scribit. Camelopardalim (inquit) primus Cæsar Romam adduxit & populo ostendit. Id animal cetera camelus, crura autem inæqualia habet, posteriora prioribus magis breuia, ut à clunibus atollens sensim quasi ascendenti simile incipiat, corpusque reliquum sublime admodum cruribus prioribus sustentatur: sed cervix in altitudinem pene peculiarem

*liavem se tollit: colore ipso maculoso ceu panthe-
ra: quo fit vt amborum promiscuo vocabulo cen-
seatur.* Solinus præterea vbi de Æthiopib. ea-
dem propemodū quæ Plinius de camelopard-
dali tradit. Iulius Capitolinus in Gordiano-
rum vita scribit Philippum Cæsarem qui pri-
mus omniū Christianus fuit imperator, in lu-
dis sæcularibus cum millesimum ab vrbe cō-
dita annum celebrauit, decem camelopardalos
populo spectandos exhibuisse. Idē quoq; tra-
dit Gordianum seniore inter cætera quæ in
Quæstura sua populo rapienda concessit cen-
tū oves feras exhibuisse. Cornua vero hanc
belluam habere, quod Plinius, Varro, He-
liodorus, Dion atque alij siluerūt, animaduer-
tit Angelus Politianus in *Girafa*, sic enim
vulgus *camelopardalim* appellat, quam Sul-
tanus, id est, Ægypti rex misit dono Laurentio
Medicæ Florentinorum principi. Quod si
cornua gestat, bifidaque est vt Plinius scribit,
merito ex genere mundarum quadrupedum
Moses Hebræis mandendam esse permittit.

CAPVT IX.

Castores.

NAuigaturus Paulus apostolus ex insula
Melite in Siciliā: id quod in Apostolorū
actibus c. 28. legitur, conscendit nauē Alex-
andrinam cui erat insigne *Castorum sive Iouis fi-
liorum.* nam vtraque litera inuenitur, & vtra-
que

que respōdet ei quod in græco legitur *παρα-
σίμω διοσκύροισ.* Quod vero Hugo Cardinalis
legit *castrorū*, mendū est manifestariū ab in-
scitia libroriorū profectum: qui pro *Castorū*
r interiecta *castrorū* scriptitarunt. Quare illius
friuiolas expositiones omittamus. Fuerūt au-
tē Dioscori Castor & Pollux, dicti à *Ζεὺς διός*
quod est *Iuppiter iouis: & κόπος puer sive filius.*
de quorū nomine Mensis quoque apud Græ-
cos est cognominatus, qui est fere apud nos
Iunius. de quo in lib. Machab. 2. c. 11. anno in-
quit *centesimo quadragesimo octauo mēsis Dios-
coron die 24.* Recta igitur interpretatio & quæ
fit verbum ex verbo, quamque venerabilis
Beda agnoscit legitque, est *Iouis filiorum.*
Sed cū Dioscori duo sint, hoc est *Castor & Pol-
lux*, videamus an recte sit interpretatus qui
διοσκύρος vertit in *Castores.* Videtur autem ex
cōsuetudine loquendi sumpsisse interpres, vt
vtriusque dei nomen sub vno cōplecteretur.
Nam templum quod fuit Romę ex cōsortio
Castori & Polluci dedicatū, vnus tantū *Casto-
ris* dicebatur. Vnde facetè M. Bibulus C. Cæ-
saris in Ædilitate collega euenisse sibi dixit,
quod *Polluci.* Vt enim geminis fratribus ædes
in foro constituta tantum *Castoris* vocaretur;
ita suam Cæsarisque munificentiam vnus Cæ-
saris dici. Refert præterea Seneca in 1. libro
Natural. quæstionum: *quod si in media tempe-*

state apparent, quasi stellæ velo insidentes, adiuvare se tunc periclitantes existiment Castoris & Pollucis numina credentes. Atqui Plinius illas non Castorem & Pollucem, sed vno nomine Castores vocat libro 2. Naturalis histor. cap. de Castoribus. Has hodie in tempestate deprehensi nautæ sancti Theymi lampadas vocant: quas cum viderint pro certo habent frangi è vestigio tempestatem. Beda hunc locum exponens; Gemini inquit Castores sunt Castor & Pollux; quos ideo gentiles in mari deos vocant: quia in tempestate si solæ apparuerint in naui vel in antennis periculosi, si vero geminæ prosperi cursus sunt nuncia. Ego vero quemadmodum de geminis Castoribus simul apparentibus Bedæ astipulor: ita de solitarijs dissentio. tunc enim non Castor neque Pollux: sed Helena vocatur. De qua Plinius libro 2. Diram illam ac minacem appellatam Helenam ferunt. Et Papius in 7. Thebaidis.

Non aliter, cæco nocturni turbine cori

Scit peritura ratis, cum iam damnata sororis

Ignæ Teraphnæi fugerunt carbasia fratres.

Insigne igitur navis Alexandrinæ erant Castores siue filij Iouis: in quorum tutela nautæ esse putabantur, quemadmodum apud Virgilium in 5. Æneid. sunt Centaurus, Scylla Pistris, Chimera.

CAP.

Charadrius quid.

IN Leuitico cap. 11. & in Deuteronomio ca. 14. prohibet Deus per Mosen Hebræos vesci auibus immundis, inter quas numerat charadrium. Sed quæ auis, aut qualis charadrius sit, non Hebræi quos consului, non illorum locorum enarratores, non illi qui vocabula in ordinem Alphabetarium redegerunt, mihi satisfaciunt. Aristoteles libro de historia animal. 8. inter aues lacustres siue marinas illum nominat: gavia, inquit, alba & fulica mergus & charadrius rupex iuxta mare victitant. Idem lib. 9. Colunt, inquit, & aliæ aues fragosa, & saxa, & cauernas: ut quem à præruptis torrentium alueis charadrium appellamus. Præua hæc auis, & colore, & voce, noctu apparet, luce aufragit. Theodorus Gaza hiaticolam interpretatur, quod in hiatibus & speluncis habitat, nā χαράδρα tum torrens, tum alueus, tum vallis, tum spelunca ex Græco vertitur. Alio in loco χαράδιον in rupicem transtulit, quod in rupium cauernis habitat.

CAPVT XI.

Cygnus pro Chino.

IN Daniele Propheta cap. 13, vbi historia Susannæ ex translatione Theodotionis inserta scribitur, omnes codices vulgo habent: Si vidisti eam, dic sub qua arbore videris. Qui ait, sub

sub cyno, pro eo quod esse debuit *sub schino*. Iacobus Constantius contra Nicolaum Lyram, corruptam lectionem defendit: asseueratque non *schinum*, sed *cinum* eo in loco debere legi: inuehiturq; acerrimè in Nicòlaum, quod eo in loco legat *schino*, quam interpretatur *lentiscum*: contenditque debere legi, *cino*, quam ipse somniat esse ex lauri generibus vnū. Excutiamus igitur, diiudicemusque, vter illorum stet à causâ potiori: constituatur inter eos causa, citentur partis vtriusque testes. Constantius affert in testimonium contra veritatem locos deprauatos duos. Alterum ex calce quindecimi voluminis Pliniani: vbi numerantur lauri genera tredecim. *Accessere inquit genera: Cuius hanc syluestrem laurum aliqui intelligunt*. vbi pro eo quod est cuius ipse contendit debere legi, *cinus*: quod non Hermolaus eo in loco adnotauit: non Theophrastus scripsit: non Cato in libris de re rustica, qui tria tantum genera lauri numerat. Non alius quispiam, qui dicat *cinum* esse lauri speciem aut arboris per se genus. Alterū affert ex Ouidio testimoniū, qui libro Metamorphoseos. 10. inter arbores quæ Orpheo astiterunt, enumerat *cinum*. Sic enim ipse legit,

Et bicolor myrthus & bacchis cerula cinus.

Cum omnes libri tā inemendati quā emendati habeant *scinus*. Sed cōtra duos testes deprauatos

uatos

uatos atque aduerfarij malignitate corruptos, vnum Hieronymum, atque ipsam veritatem quæ valet pro mille testibus producimus. Scribit enim in ipsius Danielis procemio & in catalogo Ecclesiasticorū scriptorū, Africanum qui vt sacræ scripturæ falsitatem conuinceret, multa contra Origenem argumenta cōgessit, inter cætera opposuisse Susannæ historiam ab aliquo græculo nugatore confictam: idque ex verborum etymologia probasse: quod vbi legitur apud nos *sub schino*, quod sequitur statim, *angelus Dei scindet te medium*, totū illud ex græco sermone descēdere. *σχίφος* enim latine est lentiscus. *σχίζω* vero interpretatur scindo. & subdit Hieronymus, *cuius rei nos intelligentiam nostris hanc possumus dare: à lentisco in lentem te comminuat angelus: aut lente pereas, aut lentus id est flexibilis ducaris ad mortem*. Emen- demus obiter locum superiori coniunctum, vbi pro *prino* legitur *pruno*. Est autem *ωπίωσ* græce quæ sit latinis *ilex*. ad quod nomen alludens Daniel subiungit. *Manet enim angelus Dei gladium habens, vt secet te medium*. *ωπίωσ* enim græce *seco* interpretatur. Vnde subdit Hieronymus, de arbore *ilice* Daniele dixisse, *ilico pereas*. A *ωπίωσ* igitur *ωπίωσ* fecit sicut à *σχίζω* *σχίωσ*. Non debuit itaque Constantius ea quorum ignoratione tenebatur, attingere: nec violare naturæ legem, de qua Persius.

Publi-

*Publica lex hominum, naturaq; continet hoc fas,
Ut teneat vetitos inscirta debilis actus.*

CAPVT XII.

Cæmiterium non Cimiterion.

V Surpatur crebro in sacris literis dormire pro eo quod est mortem obire siue mori. Quale est illud ex euangelio. *Non est mortua puella sed dormit.* Illud quoque. *Lazarus amicus noster dormit.* Sumptum est autem verbum ex eo quod quemadmodum is qui dormit quandoque expergiscetur: ita ex eo, quod in religione nostra credimus & speramus: qui diem suum obiere, aliquando ex mortuis resurgent. Significantius itaque nostri mortuos dormire dicunt: quam Latinæ elegantia studiosi, mortem oppetere, siue diem obire, siue agere aut efflare animam, siue mori, siue perire, siue interire. Hinc factum est, vt locus in quo mortui sepeliuntur: quod latinè tum sepulchretum: tum conditorium appellatur, à Græcis πολυάνδριον vt est, in Ezechiele, dicitur in nostra religione κοιμητήριον Græcè: Latinè *dormitorium*, non *cimiterium*, vt homines indocti somniant, dictum quasi *cinis teritum*: quia ibi defunctorum cinis teritur. Neque à *cinis*, quod ipsi interpretantur *dulce & sterni statio*: sed potius per œ diphthongon *cæmiterium* dictum: à κοιμάομαι quod est *dormio*: vt sit quemadmodum

dum diximus, *cæmiterium, dormitorium.*

CAPVT XIII.

Collirida.

Libro Regum secundo. cap. 6. *Partitus est inquit tam viro quam mulieri singulis colliridam panis vnam.* & in Leuitico cap. 6. *Colliridas olei admixtione conspersas offerent.* Sed quid collirida sit plane nescitur. nam cū græcum nomen videatur, græci non agnoscunt esse suum. Latini diuinant, cum dicunt esse triangulum siue tortam panis. Nos pro eo quod legitur collirida suspicamur vna litera immutata debere legi *collicida*. Est namque apud Græcos κόλλιξ, ικος, *panis subcinericius*: hoc est non in furno sed in foco super lapide concalesfacto deinde cineribus super ingestis decoctus: quo genere coquendi panes, etiam nunc quidam ex Cantabris & Asturibus vtuntur; putanturque huiusmodi panes ad augendas vires plurimum conducere. Ab eo igitur quod est κόλλιξ, Aristophanes Comicus nomen finxit κολλικοφάγος: id est *collicis voratoris*. Hinc etiam in forma diminutiua *colliphium*, & *collicium* dicta. Iuuenal.

Luçantur pauci: comedunt colliphia pauci.

Martialis.

Et colliphia cum decem comedit.

Plautus quoque *colliphia inquit mihi. A collicio iterum sit collicida*: quod significat etiam *panem*

panem subcinericium. Itaque apud auctores sacrarum literarum ubi crebra fit mentio huiusmodi panis, indifferenter alterum pro altero ponitur. unde pro eo quod in 4. Regum cap. 19. Hieronymo interprete legimus *Respexit Helias, & ecce ad caput suum subcinericium panis & vas aquæ.* Ambrosius in epistola ad Vercellenses. *Helias inquit quem Dominus erudiebat ad virtutis profectiorem, ad caput suum collicidam & vas aquæ repperit.* Idem quoque Hieronymus in quadam epistola ad Eustochium pro eo quod interpretans dixit *subcinericium panis, Respexit inquit Helias & ecce ad caput eius panis collicidæ.* sic enim legendum est, aut ostēdant mihi ubi apud Græcos & Latinos *collirida* reperiatur, aut quid significet.

CAPVT XIII.

Daphne quid in libro Numerorum.

Quod in libro Numerorum cap. 34. legitur *de sephama descendit termini in Reblata contra fontem Daphnen,* nemo ex ijs qui hunc locum enarrauerunt, quid sit daphne, aut cur ab interprete adiectum exposuit. Nicolaus Lira ociose dictum putat: dicitque in libris castigatis non haberi daphnen: cum e diuerso libri potius in emendati sint, ubi daphne non habetur. Hieronymus certe in Ezechielem cap. 4. exponens obiter locum illum *de sephama* inquit *id est de apamia descendit termini*

termini in Reblatha, quæ nunc Syriæ notatur Antiochia. & subdit: *Vt scias (inquit) reblam siue reblatham hanc significare urbem dicit contra fontem quem perspicuum est significare daphnen: de quo fonte lucus aquis abundantissimis fruitur.* Quod si Hieronymo non credis, at ipsi sacræ lectioni credas necesse est, quæ in secundo Machabæorum volumine c. 3. hæc verba continet. *Onias, inquit, Sacerdos continebat se in loco tuto Antiochiæ secus daphnen:* Nam cū sint plures Antiochiæ, vna est ad Cragum flumen in Cilicia, altera iuxta Meandrum amnem in Caria, tertia Pisidiæ in Cappadocia, de qua Lucas in Apostolica historia c. 13. ad quarum differentiam hæc cognominata est Antiochia *ad daphnen;* quæ etiam aliarū cōparatione Antiochia magna dicitur, & Antiochia quoque ad Orontem, quia ab Oronte fluuio secatur media. Ad *daphnen* siue *ἄνω δάφνη* cognominata est, vt sunt auctores, Eusebius in locis sacræ scripturæ, Hieronymus in Ezechiel. à luco quem Cn. Pōpeius lauris & cupressis cōstitutum dedicauit. Continebatur autē lucus ille ambitu octoginta stadiorū: quo in loco Antiochensium cōuentus agitabatur, vt auctor est Strabo. *Cupressorum daphnensium* meminit Iustinianus Imperator li. 11. Cod. ti. de cupressis ex luco daphnēsi. Capitolinus quoq; in Veri cæsaris vita. *Verus* inquit *Cæsar posteaquam in*

Syriam venit in delitijs apud Antiochiam ad daphnen vixit. Amianus præterea tunc ait apud daphnen amœnum illud & ambitiosum Antiochiæ suburbanum. Meminerunt præterea eiusdem luci Volcatius & Lampridius. Fuit quoque Antiochiæ porta qua ibatur ad daphnen: de qua Hieronymus in vita beati Ignatij. Reliquiæ inquit corporis eius Antiochiæ iacent extra portam daphniticam in cœmiterio. Quod vero Eusebius & Hieronymus dicunt cognominatam ad daphnen hoc est ad laurum siue lauretum propter lauros & cupressos à Pompeio dedicatas in eo loco: ad superiora potius tempora referendum est. Constat namque urbem illam fuisse conditam vel potius instauratam à Seleuco rege Syriæ, indito etiã illi nomine ex patre suo Antiocho qui fuit ex ducibus Philippi Regis Macedonum auctore Trogo libro. 15. & quod ad daphnen sit cognominata indigenæ causam afferunt: quod daphnen quam poetæ fluminis patrij appellant ipsi suam atque Ladonis sui filiam fuisse dicunt. Philostratus lib. 1. Apollonius inquit Antiochiam quæ magna cognominatur: & Apollonis Daphnei templum intrauit: cui Arcadiæ fabulam Assyrii tribuerunt Daphnen Ladonis filiam illic natam fluminis afferentes. Et fuit quidam apud ipsos fluuius quem Ladonem appellant & maxime omnium arborum laurum colunt ob

memo-

memoriam Virginis Daphnes. Arrianus præterea à Daphne Ladonis fluminis filia dictam Antiochiam ad Daphnen putat: quibus in memorato loco Hieronymus astipulatur dicēs. Hic lucus à magno Pompeio: qui primus Romano imperio subiecit Iudæam consitus est & ab eo iuxta fabulam poetarum Daphnes nomen accepit ob lauros & cyparissos: quæ arbores in ipso frequentissimæ sunt. Ex quibus inferitur non frustra ab interprete fuisse adiectum Daphnē id quod Nicolaus putauit: sed dictum per figuram prolepsim non modo poetis sed etiam literarum sacrarum auctoribus vsitatissimã. Quod vero ille dicit hunc locum esse qui apud Mattheum c. 15. sit magedan: & apud Marc. c. 8. Dalmanutha: & quod inde oriatur Iordanes: totum hoc commentitium est & pro libidine sua confictum: Id quod suo in loco disputabitur.

CAPVT XV.

Debora non delbora.

DVē reperiuntur in sacra scriptura foeminae cognomines: vtraque vocata est *Debora*. Altera Rebecca vxoris Isaac nutrix, de qua Genes. c. 35. Eodem inquit tempore mortua est *Debora nutrix Rebecca, & sepulta est ad radices Bethel subter quercu*. Altera prophetis vxor Lapidoth quæ post Aioth iudicauit populum Israel cum Barach: de qua in Iudicum

libro multa scribuntur. Sed in libris recentioribus utrobique l. interiecta Delbora legitur, quod nulla ratione defendi potest. Tum quod apud Hebræos in hac particula l. nusquã est: quibus astipulantur omnes codices græci, aut qui ex translatione græca ad nos venerunt, atque etiam antiqui omnes libri Latinis, Logobardis, Gothicisque inter Pœnos scripti. Tũ quod omnes Ecclesiastici authores דבורא deborã, in apem interpretantur: cum *Delbora* per l. literam interiectam nihil tale, sed neque aliud quicquam apud Hebræos significet. Est & alia ratio, cui nemo inuenire potest quid respondere queat. Remigius in Hebraicorũ nominum interpretatione, in quibus disponendis alphabetarium ordinem exactissime profequitur: post particulam *debon gad* euestigio subiungit *deborã*, tum subdit *decla*. hoc est post nomina habentia b post e, apponit habentia c post e, ut nullus relinquatur locus ei quod *delbora* per l. literã, quod est quẽadmodum diximus, nihili verbũ. Quare dispungendum est l. ex hac particula, velint nolint, qui vitiosa lectione tantopere delectantur.

CAPVT XVI.

Dextera.

S Alomon Prouerbior. c. 3. enumerans præmia quæ comitantur sapientiã, *Longitudo* inquit, *dierum in dextera eius, & in sinistra illius,*

lius diuitiæ & gloria. In quibus verbis præter illum sensum qui est in promptu, subest recondita quædam per digitos computandi ratio, qua omnis antiquitas vtebatur. Quamuis enim per *longitudinem dierum* intelligatur interminabilis vitæ iucunda possessio, respicit tamen ad illud quod qui pertingebat annum vitæ centesimũ, incipiebat in *dextra* manu cõputare, cũ in *sinistra* superiores numerasset. Vt de Nestore, qui apud Ouidiũ dixerat;

Vixi annos bis centũ, nunc tertia viuitur ætas.

Iuuenalis ait.

Rex Pilius magno si quicquam credis Homero,

Exemplum vitæ fuit à cornice secunde,

Felix nimirum qui pertat secula mortem

Distulit, atque suos iam dextera cõputat annos.

Qui per digitos computandi modus cũ apud authores frequens sit, neque adhuc ars ipsa vulgata est, pauca nobis ex Isidoro atque Beda mutuanda sunt, atq; graphice demonstrandũ qua digitorum figura apud maiores nostros numeri designabantur. *Minimus* itaque digitus mediæ volę appressus *vnũ* mõstrat. *Medicus* hoc est minimo proximus in eadẽ vola affixus *duo*. *Medius* qui infamis & impudicus appellatur, eidẽ volę impressus *tria*. *Minimus* sublatus reliquis duobus affixus, *quatuor*. *Medicus* sublatº quoq; medio impresso, *quinq;*. *Medicus* appressus medio & minimo sublatis, *sex*. *Minimus*

nimus brachiali hoc est radici manus applicitus, *septem*. *Medicus* eidem etiam radici applicitus, *nouem*. Quemadmodum vero per tres digitos superiores, numerum citra denarium ostendimus: ita duobus reliquis hoc est pollice atque indice decuplationes simplicium numerorum designabimus. *Indicis* igitur summitas nodo pollicis medio admota, *decem* monstrat. *Pollex* in partem manus domesticam inflexus, *viginti*. *Pollicis* atque indicis summitates coniunctæ, *triginta*. *Pollicis* medius nodus medio indicis condylo impressus, *quadraginta*. *Index* super summitatem pollicis circumductus, *sexaginta*. *Pollex* atque *index* diuarcati atque distenti, *septuaginta*. *Pollex* indici ac medio insertus *octoginta*. *Indicis* apex radici pollicis admotus, *nonaginta*. Atque ita possumus tam numeros simplices quam compositos citra centum monstrare alios alijs non impediens. Transferentes deinde supputationem in manum *dexteram*, *centum* designabimus, ubi fuerant *decem* in sinistra. *Ducenta* ubi viginti. *Trecenta* ubi triginta. *Quadringenta* ubi quadraginta. *Quingenta* ubi quinquaginta. *Sexcenta* ubi sexaginta. *Septingenta* ubi septuaginta. *Octingenta* ubi octoginta. *Nongenta* ubi nonaginta. Deinde *mille* ubi monstrabatur in sinistra vnum: *bis mille* ubi duo: *ter mille* ubi tria. & ita deinceps vsque

vsque ad *nouem millia*. Vteriores numeri circumferendo manus per alias corporis partes, effingebantur. Ex hac graphica numerorum descriptione, possumus enodare complures authorum locos: qui videbantur inextricabiles. vt quod paulo ante Iuuenalis de Nestore dicebat:

Sua dextra computat annos.

Quodque Salomon innucebat: *Longitudo dierum in dextra eius*. Quodque Plinius scribit: antiquissimi deorum Iani effigiem ita consueuisse pingi, aut ex aliqua materia excudi, quasi digitis significaret *tercentum sexaginta quinque*, qui numerus est dierum totius anni: quod Ianus idem deus habitus est qui sit Sol: cuius annum cursum totidem dies conficiunt. Quodque in Apologia secunda pro *Magia* scribit Apuleius. *Si triginta* inquit *annos pro decem dixisses: posses videri pro computationis gestu errasse & quos circulare debueris digitos aperuisse &c.* Et quod Hieronymus primo in Iouinianum libro ex Euangelio scribit dicens. *Centesimus & sexagesimus & trigesimus fructus* quanquam de vna terra & vna semente nascatur, tamen multum differunt numero. *Triginta* referuntur ad nuptias. nam & ipsa digitorum coniunctio quasi molli osculo se amplectens ac saderans maritum pingit & coniugem. Diximus namque *triginta* pollicis ac indicis sum-

mitatibus in orbē circumductis designari, vt sit pollex quasi maritus, index vxor, se inuicē molli osculo foederantes. Et subdit Hieronymus. *Sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia & tribulatione sunt positæ: vnde & superiore digito deprimuntur, quantoque maior est difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto maius & premium.* Nā diximus indice super mediam pollicis vertebra *sexaginta* formari. Tū idem Hieronymus subiungit. *Porro centesimus numerus (diligenter queso lector attēde) de sinistra transfertur ad dextrā, & iisdem quidem digitis, sed non in eadem manu quibus in leua nuptæ significantur & vidua, circuli faciens exprimit virginittatis coronam.* Diximus nāque *centum* in dextra manu designari eodem in loco vbi decem in sinistra, & iisdem in digitis quibus triginta & sexaginta. Fitque ex circūductione illa orbis, quā Hieronymus coronam interpretatur, quæ sit debita virginibus. Ambrosius præterea in fermone quodā qui legitur in celebritatibus vnus confessoris pontificis, ex cōsuetudine ritūque Romanæ ecclesiæ: cuius initium est, *Ad sancti patris nostri, ad hanc numerandi rationem alludēs: Quis huic mundo inquit, crucifixus & mortuus, quicquid laborauit de hac vita ad illam transtulit, & quasi bonus ratiocinator velut ad centuplum manum porrigens, semper de sinistra aliquid trans-*

transmisit ad dextram. Sic quoque illud Iuuenalis exponendum est, in quo plerique herēt, *Sua inquit, dextra computat annos.*

De Nestore videlicet loquens qui apud Ouidium dixerat,

Vixi annos bis centū, nunc tertia viuatur ætas.

Quia diximus, quod vltra centum numeri in dextra manu formabantur. Sic etiā facile possumus intelligere illud ex Macrobio in Saturnalibus, quod de Iano scribit, qua manuū digitorumque chironomia designare posset *tercentum illos & sexaginta quinque dies* quibus annuū spatium conficitur. Sic quod Cicero cōpluribus in locis scribit: *Ad digitos rem redire.* Sic denique quod ab initio diximus, Salomonis illud: *Longitudo dierum in dextra illius & in sinistra eius diuitiæ & gloria.*

C A P V T X V I I .

Drama, atis.

Q Værant à me quotidie multi non solū ex Sacerdotū turba, sed ex illorū numero, qui se sciolos putāt: quid sibi vult *drama* illud, quod in celebritate virginis Deiparæ, ac proinde in festis aliarum virginū ecclesia Romana canit. *Ante thorum huius virginis frequentate nobis dulcia cantica dramatis.* Scribendū nāque est non per ch, non per g, nō per duplex m, vt in quibusdā deprauatis codicibus legitur, sed simpliciter *dramatis.* Atque vt

femel me ab hac questione absoluā, volui hoc in loco scribere aliquid, quo deinceps percontaturos remittam. Est itaque *drachma* per ch, atque per primam declinationem inflexa genus monetæ quod appendit fere nostri temporis argenteum nummum siue denariū, hoc est vnciæ partem octauam: nam quod Hispani vocant *adareme*, dimidium est *drachma*. in quo significato accipienda est *drachma* illa quam in Euangelio mulier amisit. Est & *dragma*, atis per g, manipulus ab eo quod est græce δρᾶξ, ἀξός, id est *pugnus*. vnde & δρᾶγμαρέω, id est, *manipulos colligo*, in quo sensu legitur Psalmo. 125. *Portantes manipulos suos*: pro quo in græco δρᾶγματα habetur. Est & *dramma* per duplex m *curfus*: ab eo quod est græce δραμῆν *currere*, & δραμοὺς *curfus* siue *fuga*. Sed *drama*, atis simpliciter scriptum, est representatio fabularū, in quibus introducuntur variæ personæ, vt in Comœdijs & Tragœdijs, & in poematis diuerforum generum. Vnde & Seruius in Bucolicis illud dicit *dramaticum dicendi genus*, in quo *variæ inducuntur personæ*, dictum à δρᾶω, quod est *ago* in ea significatio- ne qua Iuuenalis ait.

Vxorem Comædus agit vel Dorida.

In quo sensu accipitur drama in versu quem Ecclesia canit: *dulcis cantica dramaticis*. Repræsentat namque ecclesia Christi nuptias cum
matre

matre virgine, aut cum aliqua ex virginibus quas Euangelista vocat sapientes, aut cum de-
facatissima aliqua fidelium anima, aut cum ipsa denique Ecclesia. in quibus quidem nuptijs canendum esse *epithalamium*, hoc est, carmen nuptiale admonemur: quale est illud Salomonis in Canticis Canticorum, in quo introducuntur personæ repræsentantes tum sponsam, tum sponsum, tum vtriusq; matrem, tum vtriusque comites. Quem deinceps imitati sunt Poetæ Latini & Græci, qui *epithalamia* quoque scripserunt in nuptijs deorum atque hominum. Primus qui *epithalamium* cecinit apud Græcos authores fuisse dicitur Apollo in nuptijs Thetidis & Pelei; & deinceps alij quos & Latini sunt subsecuti Catullus, Ovidius, Claudianus, Ausonius. Talia igitur carmina in spiritualibus nuptijs esse canenda nobis monemur: qualia sunt illa ex Canticis Salomonis, *Dum esset Rex in accubitu suo*: & *Leuā eius sub capite meo*: & *Nigra sum, sed formosa*: & *Iam hyems transit & recessit*: quæ sunt verba sponsi & sponsæ, quæ personę introducuntur ab authore; & hoc est quod Origenes in expositione illius operis dicit: *Epithalamium*, inquit, *Salomonis, quoddam in morē dramatici compositum est, id est, actionis vel representationis diuersarum personarum.*

Electrum.

Quærebat à me nuper religiosus, vita & moribus diuū Franciscū referens, qui & ipse coenobij Murgitani præsul erat: quid sibi vellet *electrum*, id quod in Ezech. propheta c. 1. legitur. *Splendor inquit in circuitu eius: & de medio eius quasi species electri.* & rursus. ca. 8. *Et à lumbis & sursum quasi aspectus splendoris vt visio electri.* Erasmus tunc in aula perquam reuerēdi atque proinde clemētissimi Domini Frācisçi Ximenez Archiepiscopi Toletani & Hispaniarū Protomystræ, cui iam pridē inuestigandæ antiquitatis sacrarum literarū cura vel præcipua incumbit, & conquirendorū voluminū ad eam rem non minor diligentia. Antea igitur quā quidpiam quæstioni responderem, videamus inquā, quando nos fortunati in loco iunxit vbi adest tāta copia eruēdi res abstrusas atque difficiles, quid authores Hebræorū de *electro* sentiant. Euoluimus itaque Hebræorū Lexica atq; glossemata: nihilque offēdimus præter mera somnia esse, videlicet animalis siue. angeli cuiusdā nomē, siue lapidē preciosum. Alij cōfitentur ingenue se nescire quid sit *חַשְׁמַל* hahsmal: id enim apud Hebræos nostro *electro* respondet: inter quos est Rabbi Salomō vir non minus rerū quam verborū diligēs indagator. Nicolaus Lira pu-

tat

tat Hieron. immo cum Hieronymo septuaginta interpretes non assecutos vim hahsmal, cum *electrum* interpretātur, quasi in eruditione linguarum non debeāt præferri septuaginta, quos Hieronymus in hac parte sequitur, quibuscunque alijs, nedū Salomoni homini in re literaria nouitio, neque minus in significato verborum quā in eruendis sensibus frequenter hallucināti. Itaque ego longe magis assentior septuaginta, qui vt inquit Augustinus in 2. de doctrina Christiana libro, tanta spiritus sancti præsentia interpretati esse dicuntur, vt os vnum tot hominum fuerit: magis Hieronymo triū linguarum peritissimo quā Nicolao cū suo Salomone, quā omnibus Hebraicę linguæ recentioribus magistris. Sed cū *electri* apud Græcos & Latinos duo sint genera, alterū *naturale*, quod à Latinis *succinum*, à Germanis *gleffum*, ab Hispanis dicitur *ambar*: Alterū *factitium*, quod ex auro & argēto constat, in vtro sensu apud Ezechielem accipi debeat, disputādum nunc mihi est. Est autē *electrum* in priori significato lachryma defluens ex arbore glessaria in insulis Germanię Septentrionalibus quas *electridas* siue glessarias vocant: quæ deinde congelascens ad lapidis duriciem peruenit. Virgilius in Bucolicis.

Pingua corticibus sudent electra miricæ.

Et Ouidius. 2. Metamor.

Stilla.

Stillataque sole rigescunt

De lachrymis electra nouis.

Plinius lib. 37. his verbis scripsit: *Phaetontis, inquit, fulmine icti sorores fletu mutatas in arbores populos lachrymis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus, & est electrum appellatum, quia Sol vocitatus est elector sine electros: additque multa de errore Græcorum circa electri originem. Electrum factitium dicitur, quod ex auro & argēto constat: ita tamen, ut quinta pars argenti auro misceatur: qualis est massa unde aurei Ioannini excuduntur: duplas Hispani appellant. Plinius libro. 33. Vbicunque pars quinta argenti portio est in auro, electrum vocatur. Silius lib. 1. Punicorum.*

Electri gemino pallent de semine venæ.

Martialis.

Vera minus flauo radiant electra metallo.

Vergilius.

Tum leues ocreas electro auroque recocto.

Accursius in electri expositione, plurimum aberrat, exponens enim illud Iureconfulti quod habetur de legatis tertio in lege Pediculus. *Vasis electrinis legatis nihil interest, quantum ea vasa de quibus queritur argenti atque electri habeant: sed utrum argentum electro, an electrum argento cedat. illud quoque de legatis primo. Si quis putat auri appellatione electrum*

vel

vel aurichalcum contineri. & illud ex Iustiniani Institutionibus in titulo de rerum diuisione. Si diuersæ materiæ sint & inde propria species facta, ut ex auro & argento electrum. Videtur autem electrum hoc metallicum, & ex eo appellatum, quod referat ac repræsentet succini colorem splendoremque, ut sit vero simillimum factitium electrū, quod est posterius, à naturali quod est prius fuisse cognominatum. Seruius Grammaticus in illud Vergilij: Est electrum inquit, triplex, vnum ex arboribus quod succinum dicitur, aliud quod naturaliter inuenitur, tertium quod fit de tribus partibus auri & vna argenti, quas partes si naturale, resoluas inuenies. Sed de vtro electro Propheta intellexerit, dubitari potest. Mihi vero credibilius sit de succino intellexisse, quam de metallico vel ex eo quod sit materia translucens & perspicua, & per quam similitudo illa poterat transparenere: quod aureæ materiæ non contingit. Vel quod Hebræi suum hhasmal ad genus quoddam lapidum reducunt. Vel quod Hieronymus quodam in loco insinuare videtur esse saphirum.

CAPVT XIX.

Euro aquilo.

N Arrat Lucas in actibus Apostolorum. c. 27. de laboriosissima illa navigatione Pauli circa Cretam, quod ingruit *ventus Typhonicus,*

phonicus, qui vocatur *Euroaquilo*. Quis *Ventus Typhonicus* sit, Aristoteles in tertio Meteorologicorum libro, pulchre ostendit esse, videlicet spiritum ex nube detrusum: qui à parte posteriori impulsus ab anteriori repulsus in orbem circumagatur necesse est: rapitque secum nō modo res tenues, verum etiam magnas moles, inter quas lapides, arbores, animaliaque grandiora: dictus à τύφω quod est *incendo* siue *inflammo* & *infumigo*. Vnde conuincitur error Nicolai, Mamotrecti, Hugonis & omnium prope hunc locum exponentium, qui pro *inflammatione* quod in aliquo probato auctore erat, ipsi *inflationem* transcripsere. Sed aduertendum quod σκηπτός nomen est generale omnibus ijs quæ de nubibus cadunt. Nam si flamma illa quam nubium conflictus expressit, robustior fuerit incendio deferturque in terras, *fulminis* habet nomen. Præterea nominamus cum flammarum minus in illis fuerit: sed si ignitum non fuerit fulmen, *typhon* vocatur: quæ adhuc differt ab *ecnephia* & *exhydria*, quod *typhon* in orbem circumagitur, *ecnephas* rectus propellitur vterque ex sicca exhalatione decifus. *exhydria* verò cum imbribus nubem repente frangit. Ex Aristotele in Metoro. Apuleio in libro de mundo. Seneca quinto Naturalium quæstionum. Plinio. 2. Naturalis hist. Quid vero sit *euroaquilo* aut

aut quare *typhon* cognominetur, non puto quenquam mortaliū scire, quin potius suspicor mendum fuisse librariorum, qui pro *euroclydon* quod in græco legitur, *euroaquilo* nihili verbum supposuere. Nā cum sit *aquilo* vox latina, *eurus* autem græca, quis talem compositionem ausus esset facere? Cū præterea sit *aquilo* ventus spirās media regione inter exortum æstiuū & septentrionē, *eurus* vero perflat ab ortu hyemali, quæ cōpositio potuit ex vētis tam disparibus coagmentari? Quid quod Aristoteles negat *typhonem* posse fieri spirante *aquilone*? *Borealibus* inquit non fit *typhon*, nec *vinosis ecnephas*. quomodo igitur *typhon* potuit *euroaquilo* cognominari? Cū igitur κλύδων apud græcos *procellam* siue *tempestatē* significet, *εuroκλύδωνα* putat Lucam scripsisse cogominari vētum qui fit *typho*, hoc est spiritum ex nube expressum, siue vt Plinius interpretatur vibratū ab oriente hyemali vnde perflat *eurus*. Interpres vero cum nequiret latinè vim græcæ compositionis assequi, *euroclydon* reliquit, quod in *euroaquilonem* librariorum negligentia inuertit.

CAPVT XX.

Git siue melanthium quid.

A Vdio viros triū linguarū peritos hebraicam dico græcā & latinā, nā ceteras nihil moror, in discussione illa quæ sub Præfulis nostri

nostri Cardinalis Hispani censura propemodum cotidie fit : in pensitandis interpretum varijs translationibus hæsitasse nuper in illud Esaiæ. cap. 28. *Seret git & cyminum sparger. & paulo post. Sed in virga excutietur git & cyminum in baculo*, quod genus feminis esset illud, quod à Propheta dicitur קצף qetsach ab interprete græco μελάθριον, à latino git. Medicorum vulgus ignorare videtur quid sit *melanthion* siue *git*, cum in *nigellam* vertunt: non paruo generis humani detrimento, si alterum pro altero in medicamentis adhibeatur, sitque tanta inter vtrumque semen distantia, quanta potest esse inter duas res diuersorum generum; cum *nigella* sit in genere zizaniorum, *neguilla* Hispanè dicitur, quæ plærunque aëris vitio tritico innalcitur, & nescio quid fatuum insulsumque sapiat, *git* vero inter fruges numeretur, cuius semen piperis saporem reddat, de quo Aufonius in monosyllabis.

Est inter fruges morsu piper equiparans git.

A Græcis tum μελάθριον vt diximus, tum *melaspermon* Plinio authore cognominatur, atque si Theodoro Gazæ in Theophrasto credimus, ἀνθεμον etiam dicitur, quando quibusdam in locis ex *anthemone git* interpretatur. Sed nihil mirum vulgo ignorari *git*, cum Ioannes Baptista Pius, cui hodie Bononienses primas deferunt, deceptus literarum similitudi-

ne pu-

ne putauerit eandem esse rem *git* & *zithum*. Est enim *git* semen quod Hispani vocant *axenuz*. *Zithum* vero poculum quod ex frugibus vt inquit Strabo, Ægyptus excogitauit. שרר Secar Hebraice, *serueza* vulgo dicitur, de qua Lucas in Euangelio de Ioanne Baptista, *Vinum inquit & siceram non bibet*. Quod si per *nigellam* ipsi *git* intelligunt, velim mihi monstrant, quo authore id asserant. Sed quæro nõ iam ab interpretibus linguarum peritis, sed ab ijs sacrarum literarum enarratoribus, qui reconditos sensus ex lectione Prophetica rimari conantur, quid sibi vult Propheta cum duo hæc semina tam diuersa & quidem bis subiungit hoc est *git* cum *cymino*. Neque enim fortuito sed ex certa quadam ratione id factum videri debet. Tradunt namque qui rerum naturalium historiam scribere esse *συμπάθειαν* & *ἀντιπάθειαν* hoc est *amicitiam* & *inimicitias* quasdam non solum inter animalia sentiendi quid iuuet aut quid noceat facultate prædita, sed etiam inter res surdas omnique sensu cassas, cuiusmodi sunt herbarum genera inter se concordiam siue discordiam agentium, vt *tritico* & *tiphæ*, *hordeo* & *auenæ*, quæ simul sata foecundius proueniunt, aut certe non se inuicem enecant. Ediuerso *linozostis linũ orobanche eruum strâgulat*. *Lupinus præterea faba, vicia, lens, cicercula* pro ster-

I 2 core

core sunt aruis. Sed è cōtrario Virg. 1. Georg.

Vrit-- lini campum seges, vrit auenæ,

Vrunt lethæo perfusa papauera somno.

Atque vt ex Tremelij autoritate ait Varro, Solo virus cicercis obest, quia falsum est. Natura igitur inter *git* & *cyminum* tanta est concordia vt simul sata mirum in modum coalescāt, seque inuicē foecundiora reddant, quod eleganter Columella in horto suo describit. *Famosaque tunc coriandra nascuntur, gracilique melanthia grata cymino.* Non igitur sine causa vt diximus propheta *git cymino* adnexuit, quādo alterum altero lætatur pinguiusque adolescit, atque in bonam frugem perducitur.

C A P V T X X I.

Gaius pro Caius.

INter c. & g. literas tāta est in prolatione afinitas & similitudo vt non alia inter se distent quam exilitate & aspiratione, quæ quidem affectiones, quemadmodū in libello quē de vi & potestate literarum edidimus disputatū est, non possunt literas propriè in diuersas species collocare. C. nāque tenuior atque exilior est. G vero spissior aspiratioq; Ex quo fit, vt nonnūquam altera pro altera poni possit. Nō id quidem temere, sed aut per deriuationem, aut per interpretationem. Per deriuationem inquā vt quod *clades* dicatur à *gladio*. Per interpretationem vt pro eo quod græce di-

cè dicitur *Κωβίδος, κωσσοδός, κωίδος* per κ. litteram in principio & *κύνος* in medio dictionis, latini per g. dicunt *gobio, gnofos, gnidos, cygnus*. Atque è contrario pro eo quod illi dicūt *γορτύνη* & *γορτύνιος*, nos *cortyno* & *cortinius* per c. litteram scribimus & enunciamus. Nihil igitur mirandum est si pro eo quod Latini dicūt *Caius*, quod aliquando est prænomen, aliquando nomen propriū, Paulus in calce Epistolæ quā scripsit ad Romanos, & in 1. Epist. ad Corinth. c. 1. & Lucas in historia Apostolica. c. 19. & 20. & Ioannes in Epist. 4. *Gaius* per g. litteram scriptitarint. Causa autem in hoc nomine vertendi. C. in G. illa nimirum fuit, quod quemadmodū scribit Seruius in primū Georgicorum Virgilij librū, tria sunt nomina apud latinos quæ scribuntur per. C. & proferuntur per g. hoc est *Cneius, Caius, Amurca*. pro *Gneius, Gaius, Amurga*. In hoc ergo nomine vertendo græci potius voluerunt transferre vocē quā litteram, hoc est *Gaius* per Gāma, quā *Caius* per Cappa. Quod vero *Caius* nomen sit latinū nemini dubiū est, significatque *dominum*, vnde extant adhuc verba illa puellarū ad viros in sponfalibus contrahendis, *vbi tu Caius ibi ego Caiā*. hoc est *vbi tu dominus, ibi ego domina*. Sed esto græci *Gaius* per g. literā scribant, quæ ratio poterit excusare Latinos cum suam dictionem ex græco rursus interpretantur,

tur, quin per c. literam repræsentent tametsi quemadmodum diximus per. g. proferunt.

CAPVT XXII.

Herba fullonum siue Borith.

IN Malachia propheta Cap. 3. legimus. *Ipse enim quasi ignis conflagrans: & quasi herba fullonum, & sedebit conflagrans & emundans argentum, & purgabit filios Leui.* Quæ sit hæc herba, nemo adhuc quod ego sciam explicauit. Hebræi hoc in loco & in Hieremia c. 2. habent בוריח borith. *Si laueris inquit te nitro & multiplicaueris tibi herbam Borith.* Vtrobique illi per Borith *saponem* intelligunt, quibus enarratores nostri omnes propemodum astipulantur. Interpretes tamen quia *herbam* utrobique adiiciunt, suspicamur *Borith* non simpliciter esse *saponem*, quod fere ex cinere calce vino oleoque conficitur, sed herbam quæ sit in sermone Hispano *xabonera*, & cuius cineres in pastillos redacti siue lixiuio ipsius cineres adhibiti maculas linteorumque sordes abstergunt. Siue igitur *Borith* sit *sapo*, siue *herba saponaria*, siue simpliciter *Smegma* quoddam quod vim purgandi sordes habeat, recte cohæret vtriusque prophetæ sensus. Quare non sunt audiendi, qui *herbam fullonum* interpretantur illa *carduorum capitula*, quibus ad pectendas vestes vtuntur lanarij, ex eo fortasse decepti quod putarunt *fullones* esse

esse qui lanicium ad vestes conficiendas exercent, *perales* Hispani vocant, cum sint potius qui vestes laneas siue linteas abluunt. maculasque & illarum sordes abstergunt. Martialis in disticho cuius index est Strigiles.

Pergamus has misit, curuo distringere ferro.

Non tam sepe teret linteas fullo tibi.

Vulpianus in titulo de furtis. l. itaque fullo. *Fullo inquit vel sarcinator, qui polienda vel sarcienda vestimenta accipit.* In Marco Evangelista Cap. 9. *Vestimenta inquit eius facta sunt splendentia & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.* Apologus est præterea phrygij fabulatoris Ælopi de carbonario & fullone, quibus in locis manifestum est *fullonem* non eum significare qui lanicium exercet aut lanam carminans, aut ad telam perducens aut textam inficiens, sed eum potius qui vestes siue linteas siue laneas abluit. Ex quo fit vt *γυαφέα* per *γ* in lingua græcorum communi siue *κρυαφέα* per *κ* in Attica perperam verterint interpretes in *fullonem*; nec tam eum significat qui instrumento illi senticoso atque ex carduorum capitibus compacto floccos ex lanea tela decutit, quam eum qui nitro aut cymolia creta aut aqua ex saluato, aut herba saponaria, aut alio quouis medicamento quod vim smegticam hoc est purgatiuam habeat, maculas sordesque vestium abluit.

abluit. Quod si quispiam est tam pertinax ut positionem defendens afferat *γναφείως* etymon, à *γνάφω*, hoc est *carduo*, quoniã ea herba vitur in decutiendis ex lanea tela floccis, vnde etiam sit herba Plinio *Gnaphalion* à tomenti similitudine, & quod eius villis pro tomento vtuntur: vt me semel ab hac questione absoluam, permittam illi *γναφείως* siue *fullo* sit etiam ille lanearum telarum depexor, dummodo sciat in locis quos supra memorauimus longe aliud significare.

CAPVT XXIII.

Iesús.

Quod Hebræi יהושע *Iehosuah* vocãt Græci in *Iesum*, Latini in *Iosue* verterunt. Ratio autem tãtã in eodem nomine diuersitatis illa nimirum est, quod qui dictiones Hebraicas in aliam linguam interpretati sunt, ad molliendam barbarę vocis duriciem, alij aliã rationem secuti quasdam literas penitus expunxerunt, quasdam adiecerunt, alias nonnũquam in alias commutarunt. Septuaginta namque interpretes qui primi sacras literas ex Hebræo in gręcum sermonẽ vertere sunt ausi, ex *Iehosua* יהושע fecere, expuncta videlicet he litera cũ apice holẽ, quod & alijs cõpluribus in locis fecerunt, præcipuẽ in tribus illis literis, quæ sunt Græcis & Latinis omnino incognitæ, hoc est, *ע. ה. ה. he, heth, hain:*

hain: quas aliquando retentis apicibus, aliquando cum suis apicibus dispunxerunt: id quod discurrentibus per nomina Sacrę Scripturę licet videre. Sed cur Græci huic particulæ terminationem in *us* syllabam per ou diphthongon dederint: atque in eadem accentum circumflexum collocarint, non potui reperire quenquam qui mihi diceret. Sed cum Græci nunquam circumflectant vltimas dictionum syllabas, nisi sint contractę ex synæresi, neque ex quacunque synæresi, sed ex ea tantum quę sit ex acuta & graui, cępi inquirere an eiusmodi essent in Hebręo syllabę, quæ possent per synæresim in vnam syllabam coagmentari, id quod manifestẽ deprehensum est, cum in יהושע *Iehosua* in penultima sit accentus acutus, & in vltima grauis, ex quibus contractis coalescit syllaba, in qua desiderat circumflexus accentus collocari. Latini vero in interpretanda hac particula aliam rationem secuti sunt: Nam in יהושע *Iehosuah* ex prima syllaba apicem seba extriuerunt, & ex secunda aspirationẽ, & sic ex Iod & holẽ fecerũt יו. ע. *Io. e.* *hain* vero quod in fine erat cum subiecto patha verterunt in *e.* quod alijs quoque multis in locis factitarunt, vt in בהשבע *bathsabah, bethsabe.* בארשבע *beer-sabah, berfabé.* שוה *suahh, sue.* בלע *balah, balé* הושע *hoseah, osee.* Atq; ita conflatũ est *Iosue*

nomen accentu acuto in penultima. Cum itaque Iesus meram habeat græcam literaturam, necesse est per omnes casus vltimam circumflectat eandemque ex consequenti producat, atque accusatiuum per n literam non per m finiat, & in summa ad proportionem græcorum similiter cadentium declinetur. Cunque idem sit Ἰησοῦς græce quod *Iosue* apud latinos, obseruatum est, vt in omnibus codicibus qui ex græco venerunt in sermonem latinum, nunquam dicatur *Iosue* sed *Iesus*. In ijs vero quæ venerunt ex Hebræo tum *Iesus* tum *Iosue* sit in vsu. Quare in toto nouo Testamento quia ex græco sermone ad nos venit, nunquam *Iosue* sed *Iesus* semper reperitur. Ecclesiasticus quoque atque duo Machabeorum libri quia omnino græci sunt, nunquam nominant *Iosue* sed *Iesum*. In alijs veteris Instrumenti libris prope semper *Iosue* nominatur, præterquam in Abacuc & Aggæo & Zacharia & Ezra & Neemia. Illud quoque non est dissimulandum, auctores qui sequuntur Hebræos *Iesus* protulisse bisyllabum, qui vero græcos trisyllabum, quoniam apud hos, i. semper vocalis est, apud illos vero in hac particula semper consonans reperitur.

CAPVT XXIIII.

Ioannes pro Iona.

Pro

PRO eo quod Matthæus scribit de Petro Apostolo *Beatus es Simon Bariona*, apud Ioannem legimus, *Simon Ioannis diligit me plus his?* Ex qua lectionis diuersitate necesse est alterum è duobus fateri, aut patrem Petri fuisse binominem, hoc est cognominatum *Ionam* & *Ioannem*, aut in alterutro Euangelista scripturam esse vitiatam. Fuit tempus quo ego existimabam illud quod Matthæus dicit *Bariona* hoc est *fili Iona*, *Iona* abscissum esse ab eo quod est *Iohana*, idque mihi persuadebam tum auctoritate Chrysostomi qui lectionem illam agnoscit, tum ex eo quod græci & latini transferentes nomina Hebræa in suas linguas aliquando abijciunt aspirationem simplicem siue duplicem retento apice, aliquando dispungunt vtrumque, hoc est litteram simul & apicem, quemadmodum pro eo quod Hebræi dicunt *Iehosuah*, græci extrita he litera cum suo holem dicunt *Iesus*. Latini vero Seba dispuncta cum aspiratione sequentis syllabæ scripserunt *Iosue*. Atque pari modo ex *Iohanna* expuncta aspiratione cum suo apice potuisse fieri *Iona*, id quod Augustinus videtur significare de concordia Euangelistarū. Cumque in ea essem opinione idque asseueratè defenderem, perfudit os meū ruborè perquam Reuerendus in Christo patetac clementissimus Dominus & patronus meus

meus Cardinalis Hispanus, qui mihi ex codice græco monstravit in Evangelio Ioan. non esse legendū *Simon Iōānis*, sed *Simon Iona*, subaudi filius, quod est consentaneum ei quod Matth. scripsit *Simon Bariona*: æquē *Iona filius*.

CAPVT XXV.

Lustrum.

EST ille publicus error, in quē video omnes quos vnquam legerim aut audierim turpiter lapsos, de recentioribus loquor: nam cū his tantum mihi certamen est, qui dicūt *lustrum* constare spatio quinq; annorū. Citantque stultitiæ suæ testes non infirmæ auctoritatis Lucanum imprimis de bello decemnali Cæsaris in Gallia: qui inquit,

Pugnātem geminis tenuit te Gallia lustris.

Ouidium, qui bellum Troianū quod per totidem annos durauerat, *bilustre* quoq; appellauit. Illud quoque Ecclesiasticum: *Lustra sex qui iam peracta Tempus implens corporis*. Afferunt præterea Varronis testimonium de origine linguę latinæ, *Tempus*, inquit, *nominatum tēpus quinquennale à luendo, id est, soluendo, quod quinto quoque anno vestigalia & tributa per censes soluebantur*. Difficile est tantorum virorū auctoritati repugnare, sed multo difficilius reclamanti obsistere veritati. Quis enim ignorat bisextilem diem quarto quoque anno intercalari? Plinius lib. 2. Naturalis historiae, *Per*

singu-

singulas, inquit, *intercalationes vno die antecedentibus rursusque lustra sequenti ordine seruantibus.* & paulo post; *Redire*, inquit, *easdem vices quadriennio exacto Euxodus putat, & est principium lustris eius semper intercalari anno caniculae exortu.* Intercalationem quoque eam *lustris*, id est, quadriennio fieri, Ouidius in. 3. fastorum volumine scribit in hunc modum,

Is decies senos trecentum & quinque diebus,

Iungit, & è pleno tempora quarta die.

Hic anni modus est, in lustrum accedere debet,

Quæ consumatur paribus vna dies.

Quid quod omnes docti simul & indocti fatentur *lustrū* latine dici, quam græci vocant *ὄλυμπιάδα*. Nā & Papinius pro *olympiade lustrum* posuit dicens. *Nō aliter cum pisce sua lustra tonanti cum redeunt.* Sed quod *olympias* tantum quatuor annos complectatur, licet animaduertere cum alijs in locis, tum in Eusebij chronico, vbi per quaternos annos *olympiaes* digerit. Vnde igitur ortus est tantus error, vt pro quatuor quinque accipiantur? Ex eo nimirum quod termini accipiuntur pro interuallis. Sic dicimus quia *Diapason consonantia* constat ex octo vocibus, cum interualla sint tantū septē, hoc est quinq; toni & duo semitonia, sic quod ab octauo in octauū est dies dominicus, cū tamē in Hebdomade sint tantū dies

dies septem. Pari quoque ratione cùm dicimus à quinto in quintum annum debere dié bifextilem intercalari : illud nimirū intelligimus, quod ea intercalatio, exacto quadriennio quolibet debeat fieri in eo qui est quadriennij præteriti finis & initium sequentis. Quam differentiam nescio an satis Latine isti solent facere per hæc aduerbia exclusiue & inclusiue, vt sint in *lustrum* quinque anni exclusiue, quatuor verò inclusiue. Sic febres tertianas quartanasque vocamus, non quod illas tertio aut quarto quoque die contingat accedere: sed quod à tertio in tertium, aut à quarto in quartum ægrotâtes corripiant. Hinc est quinta illa Tychonij regula, quam Augustinus in 3. de doctrina Christiana volum. adducit ad intelligendum complures ex scriptura locos; cùm per tropum Synechdochen, aut à parte totum intelligimus, aut è cõtratio à toto partem, vt quod in transfiguratione Domini alter Euangelista scribit: quod *post dies octo assumpsit Petrum, Iacobum, & Ioannem*. Alter vero *post dies sex factum fuisse* dicit. Vtrumque verum esse non posset, quod de numero dierum dictum est; nisi alter dies primum & vltimum imperfectos, alter sex medios integros accepisset. Hinc etiam soluitur illa de Christi resurrectione quæstio, cum non fuerit in sepulchro, nisi *horis sex & triginta, adiectis tribus,*

bus, ex quo expirauit, quomodo dicimus quod *resurrexit die tertio*. Nisi enim vltima diei pars in qua passus est, & prima in qua resurrexit, pro integris accipiantur, nõ esset verum quod die tertio resurrexit à mortuis. Sed esto *lustrum* pro quinque annis, hoc est quatuor annis exactis & quinto inchoato accipiatur, esto bellum gallicum sit à Cæsare duobus *lustris* exactis & tertio vertente peractum, aut octo medijs annis peractis primo & nouissimo imperfectis: nonne ex regula Tychonij vtrumque verum esse potest, & quod *lustrum* continet annos quatuor & annos quinque & *duo lustra* annos octo & annos decem? Quod vero sex *lustris* exactis Christus ad passionem venerit, nulla Tychonij regula defendi, nulla ratione excusari potest. *Sex* namque *lustra* quatuor & viginti annos complectuntur. Atqui ecclesiastici auctores partim anno tertio, & trigésimo, partim quarto & trigésimo ætatis passum affirmant. hoc est *lustris* octo peractis & nono inchoato. Quod si *lustrum* idem est quod *olympias* id quod omnes fatentur, à Christi dié natali ad eius passionem octo integre *olympiades* supputantur. Natus est enim anno tertio centesimæ nonagesimæ quartæ *olympiadis*, passus verò tertio anno ducentesimæ secundæ *olympiadis*, hoc est anno duodecimo principatus Tiberij Cæsaris.

Moses an Moyses.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem in eo quod idētidem à viris doctissimis percontatus sum, vnde y. litera Hebræis atque latinis incognita in hoc nomen *Moyſes* irrepserit. Nam cum apud Hebræos *Moses* scribatur atque legatur per mem imposito apice holem, deinde per sin subiecto Segol & in fine cum simplici aspiratione מֹשֶׁה moseh, mirum vnde potuerit in hanc particulam y. conflare. Atqui apud latinos auctores nusquam *Moyſes* sed semper *Moses* legitur. Plinius libro. 30. est inquit & alia magicæ factio à Mose etiamnum & Iatopea Iudæis pendens. Iustinus quoque ex Trogo Pompeio libro. 36. Post Damascum inquit Abraam & Israel & Moses, reges fuerunt. & paulo post filius Iosephi *Moses* fuit: Neque enim de fide historiæ nunc agitur, sed de puritate sermonis, & ne quis cauillari possit, literam librariorum vitio fuisse dispunctam, Iuuenalis satyra. 14. versum hexametron spondeo claudens dixit.

*Iudaicum ediscunt & seruant ac metunt ius,
Tradidit arcano quodcumq; volumine Moses.*

Obseruatum quoque est apud Iuencum in Evangelica historia, & apud Aratorem cardinalem in actibus Apostolorum, & apud Prudentium in varijs operibus semper *Moses* & nun-

numquam *Moyſes* legi. Apud auctores tamē græcos vtrumque indifferenter legitur. Cum itaque in eo essem articulo vt putarem in hac dictione υψιλόν fuisse interiectum, venit mihi in mentē legisse apud non contemnendæ auctoritatis scriptores fuisse apud Iones diphthongon ex ω & υ coagmentatā, in qua υ tali modo proferretur qualis sonat in αυ & ευ diphthongis, vt si ab hac particula omis detrahas is. Vnde fieri potuit vt in principio à græcis μωυση̄ς per ωυ diphthongon scriberetur, deinde soluta diphthongo μωυση̄ς trisyllabicōs proferrent, sicut econtrario in Εφραϊμ & Γεωσαῑ vocales solutas in diphthongon commutarunt Εφραϊμ & Γεωσαῑ enunciantes. Declinatur autem hoc nomē apud sacrarum literarum auctores græcos. varijs modis, Μωῡς & Μωῡσεῡς per εῡς diphthongō, & Μω̄ση̄ς siue Μωῡση̄ς per η. Ab eo quod est Μωῡς & Μωῡσεῡς fit in genitiuo Μωῡσεω̄ς & Μωῡσεω̄ς in datiuo Μωῡσεῑ per εῑ diphthongō & Μωῡσεῑ, in accusat. Μωῡσεῑα & Μωῡσεῑα, in vocat. Μωῡσεῑ & Μωῡσεῑ. Ab eo quod est Μωῡς & Μωῡση̄ς genit. facit Μωῡς & Μωῡση̄ς, Dat. Μωῡς & Μωῡση̄ per η, accusat. Μωῡς & Μωῡση̄, vocat. ω̄ Μωῡς vel Μωῡς, ω̄ Μωῡση̄ vel Μωῡση̄ς. Ab eo quod est Μωῡς vel Μωῡσεῡς Latini doctissimi *Moses* & *Moyſes* & in Dat. *Mosi* & *Moyſi* & in accus. *Mosen* & *Moyſen* facere

facere potuerunt, quemadmodum à Τυδεὺς
Tydes, ab Ἀχιλλεύς *Achilles*, ab Ὀδυσσεὺς
Vlyffes, à Περσέυς *Perfes*. Ab eo quod est *Μο-
 ſeus* Iuuenius lib. 4. de Euangelica historia fa-
 cit in accusatiuo *Μοſea*. cum dixit.

Μοſea qui legum potuit præcepta iubere.

Nam quod in Pentatheuco legitur frequen-
 ter, *Locutus est Dominus ad Moysen* ab eo dica-
 tur quod est Μωϋσῆς Μωϋσῆ. Quodque fre-
 quenter in sacris literis vsurpatur *Μοϋſι* in
 genitiuo, datiuus est pro genitiuo, nam datiuus
 est Μωϋσῆ per eta in fine ab eo quod est
 Μωϋσῆς, Μωϋσῆ, Μωϋσῆ. Iam vero datiuum
 poni pro genitiuo figura frequens est apud
 poetas, quod & Priscianus testatur de his no-
 minibus quæ ad tertiam declinationem lati-
 nam reducuntur. Quemadmodum vero ab
Achilleus, dicimus doctores secuti *Achilles*
Achillis Achilli. & in Virg. prim. *Ænei*.

Troas reliquias *Danaū* atque immitis *Achilli*.
 pro *Achillis*, & ab *Vlyffes Vlyffes Vlyſi*, & inde
 idem auctor in 2. eiusdem operis,

Aut duri miles Vlyſi.

pro *Vlyſi*; ita ab eo quod est *Μοϋſeus* latini
 potuerunt facere *Μοϋſes Moϋſis Moϋſι*, & in
 genitiuo *Μοϋſι*, pro *Μοϋſis*. Hæc idcirco sunt
 à me tam multis vt quodam modo excusare-
 tur quod in introductionibus meis proposui
 declinationem barbaram, per quam dixi hoc
 nomen

nomen declinari. Illud quoque aduertendum
 est omnes casus huius nominis circumflecte-
 re vltimam apud græcos & qui illorum decli-
 natione vtimur etiam apud latinos. Sed quod
 in recto vltima circumflectatur nondum mi-
 hi liquet, cum apud græcos nunquam id con-
 tingat, nisi ex acuta & graui fiat syneresis, id
 quod in nomine *Iesus* diximus.

C A P V T X X V I I .

Mænianum quid est.

IN Ezra volumine in cap 6. legimus quod
 Cyrus rex iussit extrui Mænianum in do-
 mo domini. Sed quid Mænianum sit, aut vn-
 de sit appellatum dubitabit fortasse quispiam.
 Sextus Festus Pompeius *Mæniana* inquit *adi-
 ficia à Menio sunt appellata, qui primus in foro
 ultra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur
 superiora spectacula*. Hic est ille Mænius qui
 post bona patris absumpta columnam sibi
 seruauit vnde ludos spectaret. De quo Hora-
 tius in 1. epistolarum.

Mænius vt rebus maternis atque paternis.

Atque alio in loco.

Mænius absentem Nonium cum carperet,
 Quem locum enarrans Porphyrio *Mænium*
 inquit *scurrilitate notissimus post abrosum pa-
 trimonium vendidisse domum aiunt, quam habue-
 rat ad domum spectantem vna sibi exempta co-
 lonna vnde gladiatorcs spectaret, quæ ex eo Mæ-
 ni*

140 ANT. NEBRISSENSIS
*nij columna vocabatur. De qua Lucilius, Me-
 nius inquit cum columnam peteret. Asconius
 quoque Pedianus in Ciceronis diuinatione
 actionum Verrinarum exponens illud ad co-
 lumnā mæniā, Menius inquit cum domum
 suam venderet Catoni & Flacco censoribus ut ibi
 Basilica ædificaretur, exceperat ius sibi vnius co-
 lumnae super quam tectum projiceret, & prouo-
 lantibus tabularis ipse & posterius eius spectare mu-
 nus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro
 dabatur. & subdit. Ex illo igitur columna mæ-
 nia vocitata est. Mæniā meminit Valerius
 Maximus in tit. de mortibus non vulgaribus.
 C. Lucinius inquit dum sententiæ dicerentur in
 mænianum conscendit. Vitruuius quoque li-
 bro. 5. in principio. Mæniā inquit in superio-
 ribus coassationibus collocentur. Hieronymus
 in Epistola ad Suniam & Fretelam exponens
 illud psalmographi. *Factus sum sicut passer so-
 litarius in tecto* (doma in orientalibus prouin-
 cijs dicitur ipsum quod apud nos tectum)
*In Aegypto inquit & in Palestina vbi vel scripti
 sunt diuini libri vel interpretati non habent in
 tectis culmina, sed domata, quæ Romæ solaria
 vel mæniā vocantur, id est, palatia tecta quæ
 tranuersis trabibus sustentantur. denique
 & in actibus Apostolorum, Ascendit inquit
 in domo. Iabolenus in tit. de verborum signi-
 ficatione. l. malū, quale genus ædificij sit ostē-
 dit**

141 QVINQVAGENA.
 dit dicens. *Inter proiectum inquit & immis-
 sum hoc interesse Labeo ait, quod proiectum esset in
 quo ita proueretur ut nusquam requiesceret
 qualiamæniā subgrundaria essent, id est, tecti
 partes impendentes ad parietum munitio-
 nes. Vulpianus quoque in titulo, ne quid in
 loco publico l. 2. c. Cum quidam inquit, in
 mæniā velum immis-
 sum haberet, quod vicini
 luminibus officiebat. In codice præterea Iusti-
 niani tit. de ædificijs priuaris. l. Mæniā. Mæ-
 niā inquit siue olim cōstrueta, siue imposterum
 construenda. Accursius quemadmodū & Hie-
 ronymus mæniā solaria interpretatur,
 sed quod à mænibus dicantur nemo præter
 ipsum dixit.*

CAPVT XXVIII.

Meditor pro exerceor.

M Editor, aris nō modo significat id quod
 habet in promptu, hoc est, cogitare, sed
 plerūque pro eo quod est exercere accipitur,
 ut apud Iuuenalem;

Fuscus marmorea meditatus prælia villa.

Idem,

Et statua meditatus prælia lusca.

Plautus in sticho. *Simul ad cursum meditabor
 me ad ludos olympiæ.* Virg. quoque 2. Geor.

Iuno pestem meditata inuencā.

In hac significatione accipitur illud ex Ge-
 nesi c. 24. vbi legimus Isaac exisse ut meditare-

tur in agro. Nam quod Nicolaus exponit ad *orandum*, rectius dixisset ad *arandum*, nam eo in loco potius actum corporis quam mentis cogitationem intelligit. Quale est illud Proverbiorum cap. 8. *Sicut pullus hirundinis clamabo, meditabor ut columba*, & illud Esaiæ 48. *Veritatem meditabitur guttur meum*, quod vtrumque cum voce siue cantu quodam fit, ut non male intelligatur quod in psalmo legitur, *In lege eius meditabitur die ac nocte*, & quod hymnographus scribit, *semper in psalmis meditemur*, pro eo quod est ad cantum siue in cantu exerceri. quemadmodum apud Virgilium in Bucolicis.

Sylvestrem tenui musam meditaris auena.

Atque,

Agrestem tenui meditabor arundine musam,

Et illud.

Omniaque phæbo quondam meditante beatus

Audijt evrotas insitque ediscere lauros.

Ille canit.

In græco quoque in illo loco egressus fuerat ad meditandum in agro, habetur ἀδολέσχισσαι, id est, ad exercendum.

CAPVT XXIX.

Melita.

ENatanti Paulo Apostolo ex illa tempestate quam describit Lucas in Apostolica Historia cap. 27. occurrit insula Melita, & cum euasisset hinc cognouimus quod insula
Melita

Melita vocabatur. Hæc namque est vera lectio atque sic ex græco vertit interpres, non quod in quibusdam codicibus latinis legitur tum *Mirylene*, tum *Miletus*, tum *Melirene*. Nam *Mirylene* non est insula, sed ciuitas est Lesbi insulæ contra Troadem positæ, distans à *Melita* non minus octingentis milibus passuum. *Miletus* quoque non est insula sed oppidum in Ionia insigne, patria Thaletis illius qui fuit vnus idemque primus ex septem sapientibus, ac præterea Timothei Musici & Anaxymandri physici. distatque à *Melita* nostra passibus aliquanto pluribus quam *Mirylene*. *Melirene* vero ciuitas est Cappadociæ, quæ præterfluit Euphrates fluiuis. Ex Plinio, Strabone, Martiano cæterisque. Distat autem *Melirene* à *Melita* duplo amplius quam *Miletus* & *Mirylene*. Est autem *Melita* insula inter Siciliam & Africam distans à Syracusis quo ex *Melita* Paulus adnauigauit passus circiter ceterum mille. hodie appellatur *Malta* Siciliæ regno contributa. de qua Ptolomæus. *pelagie* inquit *insule inter Africam & Siciliam hæ sunt. Cosyra & glauconis insula & Melita in qua ciuitas eiusdem nominis.* Strabo præterea lib. 6. in descriptione insularum Siciliæ adiacentium. *Imminet autem Pachino Melita de qua catelli portantur quos Meliteos vocant.* Plinius quoque lib. 3. in *Siculo* inquit *fretis sunt insule in*

Africam verſe Gaulos & Melita à Camarina octoginta quatuor millibus paſſuum diſtans. Atque vt omnis de nomine huius inſulæ tollatur ambiguitas: Arator cardinalis cuius auctoritatē eccleſia Romana præfert, non modo Hugoni cōcardinali Mametrecto & Nicolao qui dicit Myrlene eſſe literam correctam cum nihil ſit corruptius, ſed reliquis omnibus neotericis, qui ſacræ ſcripturæ locos conati ſunt enarrare. Is namque in 2. volum. Apoſtol. hitorię, vbi hanc partem Euangelifta proſequitur, heroicis carminibus ſic ait:

His diſtis ruit ira maris, ſublataque dudum

Lux reuocata micat: velamine noctis aperto.

Pandere viſa ſolū, quod præbuit hospita nautis:

Sicanio lateri remis vicina Melite.

Sed aduertenda eſt varietas inter duos egregios auctores in ſyllabæ quantitate. Arator namque ſecutus accentum Græcum penultimam produxit; quod & in alijs locis fecit, nam vltima longa exiſtens apud Græcos non vult accentum acutum in antepenultima collocari. Ouidius tamen in 3. Faſtorum eandē breuiavit dicens:

Fertilis eſt Melite ſterili vicina Coſyræ

Inſula, quam Libyci verberat vnda freti.

C A P V T X X X.

Micol pro Merob.

In Teſtamento Nouo quosdam eſſe locos in quibus aliæ perſonę pro alijs leguntur, neſciri verò cauſas tantæ varietatis identidem diximus: ſed & nunc dicimus in Veteri quoque tale aliquid reperiri, vt quod in ſecundo Regum volumine cap. 21. legitur *Micol* pro *Merob*. Tulit, inquit, *Dauid Rex duos filios Reſpha* quos peperit *Saul Admoni & Miphioſeth*, & *quinque filios Micol filię Saul* quos genuerat *Adrieli filio Berzellai: & dedit eos in manus Gabaonitarum, qui crucifixerunt eos in monte coram Domino*. Hic manifeſtum eſt *Micol* pro *Merob* poſitam eſſe. Nam conſtat *Saul* duas genuiſſe filias, *Merob* primam & alteram *Micol* ex 1. Reg. c. 14. Deinde dediſſe *Merob* filiã maiorem *Adrieli molathite*, & *Micol* filiam minorem *Dauid* pactam præputijs centū philiftæorum ex 1. Reg. c. 18. quam poſtea abduxit à *Dauid* & tradidit *Phalti filio Lais*, ex 1. Reg. c. 15. Quam rurfus *Dauid* abſtractam à *Phalti* domū reduxit ex 2. Re. c. 3. Quomodo igitur fieri potuit vt *Micol* filios generare potuerit *Adrieli*, qui traderentur *Gabaonitis*? Quod ſi quiſpiam dixerit *Micol* repudiatam rurfus à *Dauid*, quod non eſt credibile, & ſuſceptam ab *Adriele*, tempora videntur obſtare, ſed illud imprimis quod ſcribitur in 2. Reg. c. 6. *Micol filię Saul non eſt natus filius* ſſue in diem mortis ſuæ. Hebræus quidam legis

atque antiquitatis hebraicæ satis peritus dicebat mihi. *Merob* illos quinque viros genuisse phalti, sed *Nichol* adoptasse sibi. Sed hoc est violentiam inferre lectioni, quæ dicit quod illos genuerit *Adrieli*. In vtrisque igitur codicibus hebræis & latinis, nam græcos nobis videre non contigit: mendum est *Nicol* pro *Merob*.

CAPVT XXXI.

Mygale quid.

INter immunda animalia legislator in Leuitico cap. 11. *Mygalem* numerat. hæc inquit inter polluta reputabuntur de ijs quæ mouentur in terra, *mustela*, & *mus*, & *crocodilus*, *Mygale*, *chamaleon*, & *stellio*. Sed cum *Mygalem* omnes interpretantur *murem arachneum* non possumus uti aiunt digito monstrare, quæ nã bestiola sit cum raro inueniatur. Plinius libro 8. scribit, *muribus arachneis venenatum esse morsum*, eisdemque vteriore regionem apenninam non habere, eisdemque vbicumque sint si transferint orbitam interire. Iulius Firmicus libro matheſeon. 7. in arietis inquit parte. 18. qui habuerit horoscopus a modica bestiola, id est aut a phalangio aut a mure *Arachneo* aut a scorpione morietur. *Mygale* vero dicitur græce à *mūs* quod est *mus*, & γαλή quod est *mustela*, quod muris magnitudine sit, *mustelina* specie, rostro oblongo, cauda gracili, ordine den-

ne dentium quadruplici: ut auctor est Aëtius. Frequens in Britannia insula, sicque ab insulanis hodie appellatur. Galenus lib. 11. de medicina simplici cap. 25. & in libello de centauræa, quasi de venenatæ bestiolæ morſu meminit: nisi quod illius interpretres *mygalem* in *mustelam* vertit, cum *mustela* longè aliud sit à *mure Arachneo*. Scribit præterea Herodotus lib. 2. de rebus Ægyptijs: quod cum *Mygale* moriuntur, ab illis in Buthon vibem humandi gratia asportantur: ut merito Moſes huius bestiolæ meminerit: quippe qui octoginta annos fuerit in Ægypto. nam ea ætate dux itineris factus ab Ægyptia seruitute Israeliticum populum asseruit.

CAPVT XXXII.

Non, adiecta aut detracta.

Non particula negatiua in plerisque locis adiecta siue detracta non modo perturbabat sensum, verum etiam lectorem in contrariam sententiam transuersum rapit. Cuiusmodi est illud quod Moſes scribit Geneseos cap. 8. *Aperuit inquit Noe fenestram arcæ quam fecerat & dimisit coruum, qui ibat & non reuertebatur*. Atqui in Hebræo & in codicibus vetustis longobardis goticis inter Pœnos & latinis non particula detracta est; qui ibat inquit & reuertebatur. qui est sensus manifestus & lectioni consentaneus, quia videlicet cum

cum terra esset aquis vndique obruta, non inueniens vbi consisteret, ibat & reuertebatur ad arcam, idque identidem fecisse, ostendit tempus præteritum imperfectum. Nam si coruus reuersus non fuisset, potius diceret per præteritum perfectum *iuit & non est reuersus*. Quid quod post coruum colūba dimissa quoquo versus volitans nusquam vbi conquireret inueniens ad arcam rediens, & post septem dies iterum remissa furculum oliuę detulit, vt credibile sit tantum arborum cacumina coepisse comparere. Quod si coruo aliqua consistendi causa fuit, non potuit esse alia quam cadauer aliquod iuuentum innatans super aquas. Itaque non in eo laboramus nunc vtrū coruus redierit, an non redierit, sed vt veritatem hebraicam defendamus, cui astipulantur codices peruersti, refrāgantur noui. Sed quemadmodum in lexico Iuris Civilis scriptum non quoque *particula adiecta* mentem legislatoris in contrarium vertit. Iuriconsultus namque scribens in titulo de officio proconsulis, *legatus inquit mandata sibi iurisdictione iudicis dandi ius non habet*. Cæterum in pandectis florentinorum archetypis *non particula non habetur*, adnotante Angelo Politiano, cui sæpe data est copia libros illos prototypos inspiciendi. Sed an iudex delegatus habeat facultatem subdelegandi, vid-

viderint iuris periti, nos veterem lectionem tuemur. Ediuersio quoque *eadem particula*, non minus in contrarium legis æquitatem mutat. vt libro digestorum vndeagesimo, in titulo qui est de præscriptis verbis. l. non solent, sic enim legendum est non vt omnes codices vulgo habent, *solent*. *Non solent inquit qui nouerunt seruos fugitiuos alicubi celari, indicare eos Dominis vbi celentur, quæ res non facit eos fures*. Quod si legas *solent qui nouerunt*. &c. erit sensus legis non modo iniquus & iniuilis, verum etiam falsus & à mente iuriconsulti alienus. Quis enim furem appellauerit eum qui scit seruum alicuius apud fugitiuarium delitescere? Quid quod Innocentius in titulo de furtis cap. qui cum fure partitur, in calce commentationis, citat hanc legem sub hac lectione, *non solent qui nouerunt*. quod ipsum argumento est suo tempore digestorum libros nondum fuisse vitiatos, quales nunc reperiuntur.

CAPVT XXXIII.

Onocrotalus.

PRO eo quod apud Hebræos Leuitici c. 11. legitur *חַיָּה* caath, Septuaginta primū atque deinceps reliqui interpretes Græci & Latini *Onocrotalum* transfulerunt. Inter aues namque quibus vesci per Mosen Deus prohibet Hebræos, caath, hoc est, *Onocrotalum* nominat.

minat. *De aibus, inquit, comedere non debetis Onocrotalum & Porphyriionem & herodionem. Atque iterum in Deuteronomio cap. 14. Immundas aues non comedetis, porphyriionem scilicet & nycticoracem, Onocrotalum & charadrium. Onocrotali quoque meminit Esaias cap. 34. Non erit, inquit, transiens per eam, & possidebunt illam Onocrotalus & Ericius. Plinius libro 10, Naturalis historię, cuiusmodi auis illa sit his verbis ostendit: Olorum similitudinem Onocrotali habent, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alterius vteri genus, huc omnia inexplabile animal congerit: mira ut sit capacitas, mox perfecta rapina sensim inde os reddita inferam in aluum ruminantis modo defert. Hęc pulcherrima dictu sunt, sed nihilo plus afferunt vtilitatis quam si nihil diceretur. Neque enim satis est audire quod sit auis cygno similis, cum sit nostratibus cygnis duplo maior, tamen illis aliquo modo sit persimilis. Nam quod Plinius scribit nihil ab oloribus distare nisi faucibus ipsis inesset alterius vteri genus: quid per vterum ipse intelligat satis liquet, nõ tamen per nomen designatur quod ipse vult, hoc est *ingluuiem*, quę a gręcis *πρόλιβος* dicitur. Est autem ingluuiem quemadmodum ab Aristotele in 3. de historia animalium definitur, cutis in amplum sinuata, qua primum cibus ingestus conuinetur incoctus, hęc qua*

parte

parte iungitur gulę angustior est mox amplior: tum qua desinit in ventriculum iterum arctior. de qua Virgilius in 3. Geor.

Improbis ingluuiem ranisq; loquacibus explet.

Hęc inquam in *Onocrotalo* mirum in modum est ampla, quippe quę amphorę mensurę aut non multo minus capiat. de qua Martialis:

Turpe rauenatis guttur Onocrotali.

nam turpe guttur pro magna ingluuie posuit. Turpe enim pro magno aliquando accipi notauit Seruius Grammaticus in illud Virgilij 3. Georgicorum:

Optima torua

Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima cexuix.
& illud ex 4. eiusdem:

Armenta & turpes pascit sub gurgite phocas.
vtrobique exponens turpe pro magno. Hanc *Onocrotalus* aqua explet, atque ore aperto pisculis se obiectat; quos cum sentit deprehensos intra ingluuiem, aquam per oris spiramenta euomit, atque ita pręda vescitur: ab hoc aque vomitu ego suspicor ab Hebręis auem cognominatam caath, quod caath vomitus interpretatur, & ne quasi de re incognita pluribus disputem: duos *Onocrotalos* contigit mihi videre, alterum comminus in foro Bononięsi, ad vulgi spectaculum publicę expositum; alterum eminus ad anę fluminis ripam, ad cuius volantis monstrosam magnitudinem visendam

sendam multi mortales concurerunt. Æquiparabat sane mole sua agnum anniculum. Sed cum nemo sciret auis nomen, quamquam alij dicerent se alias confimiles vidisse, ego illis dixi croton, in Italia vocari, & reuera ita appellabant Bononienses. Sed cum *Onocrotalus* interpretetur asinus crepitans, quoniam ὄνος est *asinus* & κροτάλον *crepito*, videtur nomen impositum à voce quam auis illa edat. quam mihi audire non licuit, propterea quod quemadmodum dixi alterum comminus extinctum, alterum eminus volantem conspicatus sum.

CAPVT XXXIII.

Phase Pascha pasch.

Quid interpreti venerit in mentem, ut quod ab Hebræis dicitur פסח *Pesach* per sameh in exodo atque alijs in locis instrumenti veteris interpretatus sit in *Phase*, in testamento Nouo græcè & latinè dicatur *pascha*, aut quid simile inter se habeant hæc tria *pesach*, *phase*, *pascha*, ut ausus sit latinus interpret vertere *Pesach* in *Phase*, aut græcus in πάσχα, vellè differeret mihi quispiam trium linguarum peritus. Interim vero dicam ego quod sentio, quoad alius afferat aliquid melius. Sed de *Phase* in primis p. exile in aspiratum verti frequens est apud eos qui de Hebræo sermone transterunt in græcum aut latinum,

tinū, ut pro eo quod hebræi dicunt פרוה *Paro* פסגה *Pisga* פשוור *Pasgur*. per p. exile, græci primū deinde latini transtulerunt Pharaon, phasga. phasur per ph. aspiratum & mille alia. seba vero apex qui subijcitur p. literæ cū ab illis prope semper per e. vocalem proferatur, græci & latini plærumque vertunt in a, ut pro eo quod illi dicunt per seba שמואל *Semuel* זבולון *Zebulon* רפאים *rephaim*, nos per a. proferimus. Quod illi præterea זרה *Zerah*, גבר *Geber* עקרון *Ecron* per segol nos *Zara*, *Gader*, *Acaró* pronunciamus per a. vocalem. ס *Sama* quoque in s. vertendū esse nō est dubium, quæ litera quanquā non multum distet in prolotione à zeta, s. nostro & figura græco respondet, cum ש *sin* & צ *tsade* violenter in illas transferantur, quemadmodum in libello de potestate literarum ex auctoritate Hieronymi demonstraui. Illud mirabile quid placuerit interpretibus græcis & latinis ה *literam*, quam Hieronymus duplicem aspirationem vocat subiecto patha siue comes vertere semper in e. literam, ut ה *Noah* נח *Noe* תרה *Therah* תרה *Thare* קרה *Corah*, כרה *Core* יפתח *Iiphtah* יפתח *Iephte*, atque eadem ratione פסח *Pesah*, Phase. p. subtili in aspiratum e. in a. sama in s. heth subiecto patha in e. Atqui græci literis inuersis in πάσχα verterunt. Nam heth literam in χ suum plærumque

rumque mutant. latini quia talem vocem nō agnoscunt nisi tantum in dictionibus græcis, illam prope semper expungunt, aut in simplicem aspirationem vertunt. vt pro eo quod Hebræi per heth dicunt חרן charan חורי chorei חרב chorb חברון chebron græci per suum χ χ αρά χ ωρρῆ χ ωρηβ χ εβραῖν dicunt, at latini expuncta η littera. Aran, Ori siue horri, Ebron siue Hebron proferunt. De nominis huius interpretatione nihilo magis est silendum, in quo maximi auctores aberrarunt putantes $\omega\acute{\alpha}\sigma\chi\alpha$ dictum à $\omega\acute{\alpha}\sigma\chi\omega$ quod est *patior* perinde ac si dictio Hebraica patiatur etymologiam græcam aut græca latinam. De quo in repetitione quadam nostra disputauimus, monstrauimusque non posse fieri. hi sunt non de media plebe, sed ex prima nota. Lactantius, Ambrosius, & ætate nostra Ioannes tortellius alijque plures. Atqui Hieronymus cui magis quam reliquis omnibus in literatura credendum est, in sermone de celebratione paschatos, *pascha* inquit *non est græcum, sicut vulgo videri solet, sed Hebræum esse dicunt, qui linguam vtramque nouerunt, neque enim à passione quoniam $\omega\acute{\alpha}\sigma\chi\alpha$ græcè, latinè dicitur pati, sed ab eo quod transitur.* Idem apud Mattheum, *pascha* inquit *hebraice dicitur phase non à passione, vt plerique arbitrantur, sed neque dicitur phase à transitu maris rubri, id quod eccle-*

sia ca-

sia canit, post transitum maris rubri Christo canamus principi, sed quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, neque percussit illos, ait namque scriptura. est enim phase, id est, transitus domini, & transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum. & sequitur. Cunque viderit Dominus sanguinem in superliminari in vtroque poste, transcendet hostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras. atque iterum. & cum dixerint vobis filij vestri, quæ est ista religio, dicetis eis. Vltima transitus domini est, quando transit super domos filiorum Israel in Aegypto. Habet autem phase accentum in prima, non vt vulgus putat in vltima syllaba.

C A P V T X X V .

Phiton pro Pythone.

ESt in sacris literis apud hebræos verbum frequens. אר. Ob. quod græci interpretes in $\epsilon\gamma\gamma\alpha\tau\epsilon\rho\iota\mu\theta\omicron\nu$, latini in *pythona* verterūt, non in *Phitonem*, vt omnes latini codices habent, cum sit *Phiton* nihili verbum, aut si pro *Pythone* sit positum, erunt in vna dictione tria errata, quæ nulla ratione defendi possunt. Primum quod additur aspiratio p. litteræ exili. alterum quod detrahitur aspiratio th. litteræ aspiratæ. tertio quod ponitur, i. iota pro ypsilo, quæ vitia inter quadraginta Barbarissimi species à grammaticis numerantur. Atqui

mirum est tantum errorem nō fuisse animaduersum à tanta doctissimorum virorum multitudine, qui diuinę lectioni operas suas dedicarunt, cum præsertim tam crebra huius verbi mentio fiat. vt Leuitici cap. 20. *Vir inquit siue mulier in quibus phitonicus vel diuinationis fuerit spiritus, morte moriatur.* In Deuteronomio quoque cap. 23. *Non sit maleficus neque incantator. nec Phitones consulatis.* & in 1. Regum volumine capit. 28. *Saul inquit interfecit eos, qui Phitones habebant in ventre, & paulo post dixit Saul seruis, querite mihi mulierem habentem Phitonem, & dixerunt ei. Est mulier habens phitonam in endor, & subdit Saul verba ad mulierem. Diuina mihi in phitone, & suscita mihi quem dixerō tibi, & de eodem in 1. Paralipom. cap. 10. Mortuus est inquit Saul, eo quod Phitonissam consuluerit.* In 4. quoque regum cap. 21. de Manasse filio Ezechia Regis Iuda. *Observauit inquit anguria & fecit Phitones.* In Esaia quoque cap. 8. *Querite à Phitonibus & à diuinis qui strident in incantationibus suis.* Idem cap. 19. *Interrogabunt simulachra sua & diuinis & Phitones, quibus in locis omnibus pro Phitō, & Phitonicus, & phitonissa. in græco vt diximus legitur Εὐραστρίμυθος, quod verbum ex verbo interpretari potest ventriiloquus, quod γαστήρ interpretatur venter & μῦθος fabula*
siue

siue *verbum*, quod in 1. Regum libro expressit interpretes, cum dixit qui *Phitones habebat in ventre.* Hos *Pythonas* à quibusdam vocatos Suidas auctor est. *Engasirimythos* inquit, quem nonnulli *Pythona* vocant. A Sophocle vero eundem appellari dicit *εσπόμεντιν*, hoc est *expectore diuinantem.* A Platone vero *Euryclea* ab *Eurycleo* quodam vaticinatore, cuius *Aristophanes* quoque meminit in comoedia cuius index est *σφίξ*. hoc est *vespæ.* Quidē non & *Lucas* in Apostolica Historia cap. 16. hunc græce *πύθωνα* vocat, quamquā refragantibus omnibus latinis codicibus, qui pro *Pythone Phitonem* habent. *Puellam* inquit *quandam habentem Phitonem*, pro quo in græco est non habentem *Phitonem*, sed *spiritum Pythonis*, neque admittendi qui dictiones hebraicas in ordinem alphabetarium redegere, scribentes *Phitanem* per *f* literam. Neque audiendus *Sipontinus*, qui *phitonicos entheatos* siue *diuinos* interpretatur. nisi forte *phytonicos* per *y* psilon legit, nomine à *φυτόν* planta deducto. sed nihil ad rem de qua agitur plantæ significatio pertinet. Sed videamus nunc vnde diuini siue necromantici dicantur *pythones* siue *pythonis* spiritum habere, Est apud Poetas fabula celebris, quod post diluuium sub Deucalione terra madefacta genuit immenſæ magnitudinis serpentem, quem dixe-

re *Pythonem*, dictum à *πυθων* quod est putrefcere, ex eo quod ex terra putri sit ortus aut in putredinem solutus. Hunc Apollo traditur sagittis confecisse, de quo narratur ab Ouidio fabula perlonga in. 1. *Metamorph.* & *Lucanus* in 5.

*Marris adhuc rudibus Pæan pythona sagittis
Explicuit.* Hinc Apollo victor

*Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.*

Hinc *Pythius* Apollo, & *pythia* Apollinis vates, quæ illius spiritu raptæ, futura aut occulta dicebant, sedentes in tripode ex corio eiusdem serpentis inducto. Hic nimirum est serpens ille de quo scriptura dicit, quod erat *callidior cunctis animalibus terræ.* & de quo scribit *Suidas* his verbis, *Quod pythonis demonij diuini accessu mulieres entheatæ prædicebant futura.* De *Pythia* sacerdote *Strabo* libro de situ orbis. 9. vbi de *Phocide* regione, vrbe *Delphis*, *Parnaso* monte. *Autores* inquit, certi memorant diuinum ipsum domicilium profundam esse speluncam, non admodum ore lato patentem, inde auram quidem referri sacro efflante numine, excelsum autem ostio imminere tripodem, quem cum *Pythia* conscenderit, hausto diuinationis spiritu, dei responsa referre & metro & oratione soluta. Eadem propemodum & *Iustinus* lib. 24. narrat. & *Eucanus* in 5.

*Vt vidit Pæan vastos telluris hiatus,
Diuinam spirare fidem ventosque loquaces
Exhalare solum, sacris se condidit antris,
Incubuitque adito, Vates vbi factus Apollo.*

Et non solum vates, sed vatum quoque nomen. Nam quatuor res maximæ decernuntur illi, diuination, sagittandi peritia, musica, & ars medicamentaria. & quemadmodum *Pythia* ab Apolline *Pythio* sunt cognominatæ, ita & *Phæbades* à *Phæbo*. *Lucanus*.

*Non inquam plenior artus
Phæbados irrupit pæan.*

Fœminas vero has diuinatrices quas diximus *εὐραστρυιδες* à Græcis appellari *Philochorus* in 3. de *Diuinatione* libro scribit, solitas quoque fuisse carminibus mortuorum animas ex inferis excitare. *Suidas* quoque vbi de *Engastrimytho* affert illud ex 1. *Reg.* de *Pythionissa* quæ *Samuelis* animam defuncti elicit. *Hieronymus* quoque in illud *Esaia*. cap. 19. *Per hæc* inquit, *verba* significat *Magorum necromantiam*, per quam animas euocare dicuntur, & *tenues umbrarum*, imo *demonum audire voces*. Denique pro *pythone* *Aquila magum* interpretatus est, qui *Hebraice* dicitur *אב* ob, pro quo septuaginta de terra loquentes transfulerunt. *Hæc Hieronymus*.

CAPVT XXXVI.

Porphyrus.

INter aues quibus per Mosen Deus prohibet Hebræos vesci רחא Rachâ enumerat, quæ Interpp. Græci & Latini in porphyriorem verterunt. Scribit namque in Leuitico. cap. II. *Hæc sunt quæ de auiibus comedere non debetis, & vitanda sunt vobis.* & posteaquam aliquot enumerauit, subdit. *Cygnum & onocrotalum & porphyriorem.* Atque iterum in Deuteronomio, hoc est secūda lege, vbi eadē verba, sed alio ordine repetuntur. *Aues inquit, immundas ne comedatis, aquilam scilicet & gryphen.* & subdit, *ibin & mergulum, porphyriorem & nyctioracem.* Sed neque Hebræi hodie sciunt quid sit rachan, neque aliquis ex Græcis, aut Latinis authoribus, quos mihi contigit aut legere aut audire, mihi quod aiūt, ad manum monstrare potuit, quæ auis aut cuiusmodi sit porphyrio. Meminit illius Martial. in disticho cuius index est porphyrio. meminit Aristoteles in 3. de historia animalium volumine, sed neuter illum antē oculos ponit. Plinius certe luculentissime libro Natura. hist. 10. his verbis porphyriorem describit. *Bibunt aues suctu cateræ, porphyrio solus morfu bibit. Idem ex proprio genere omnem cibum aqua subindet, deinde pede ad rostrum veluti manu porrigens, rostra ijs & prælonga crura rubent.* Satis aperte Plinius porphyriorem nobis ante oculos ponit, sed nihil mirum est igno-

ignorari auem quæ sit paucis cognita. Sed cū in Batica mea Turdetania maximè in qua est patria mea Nebrissa, hæc auis sit familiarissima, atque in singulis prope domibus habeatur in delicijs, quæ me ratio ab ignorantione rei notissimæ, ac sese oculis omnium Nebrissensium quotidie ingerentis excusare potest, aut quæ dari venia in plano solo cespitantibus. Nam in eo opere in quo dictiones græcæ & latinas in voces Hispanas atque Hispanienses interpretatus sum, *porphyriorem* esse dixi *auem alas rubras habentem*, atque rursus *phœnicopterum alas quoque rubras habentem* dixi, quasi idem esset *porphyrio* quod *phœnicopterus*. Sed in vtroque me etymon decepit: In altero quod *πορφύρα* est *purpura*, in altero quod *φαινίκεος* est *punicæus*. Postea tamen longa experientia didici *porphyriorem* esse quem vocant in Batica mea *calamon*. *Phœnicopterum* vero quem appellant *flamenco*, vtrumque sæpe videram atque sæpe nominari audieram, sed quemadmodum Arius Barbosa meus in quodam epigramate de me testatus est ex verbis Plinij in proœmio Naturalis historiæ. *Arduum est nomina rebus & res nominibus reddere*, idque non modo in ijs quæ sunt à nobis remotiora, verum etiam ex ijs quæ inter manus oculosque versantur.

Scruta quæ sunt.

Angelus Politianus pace aliorum dixerim, nostro sæculo vir omnium eruditissimus in prima quam vnicam vidimus centuria obseruatione tricesima his verbis scribit. Vocabula quæpiam sunt ita rarâ inuentu, vt si iterum in ea incidamus, ob id fecisse operæ præcium videamur, quoniam singularia credebantur. sicut inquit *scruta* dixit Horatius in hoc versiculo ex 1. Epist.

Vilia vendentem tunicato scruta popello.

Dixit iterum Sidonius Apollinaris libro epistolarum 7. per hæc verba. *Nunc quædam friuola, nunc ludo apta virgineo scruta donabat.* Sed hominis diligentiam admiror, qui neque dixit scrutum quid esset, & quod putauerit post Horatium Sidonium modo Apollinarem eo verbo vsum. Nam & Hieronymus bis id vocabulum posuit, primo in 3. Regum libro ca. 10. *Negotiatores inquit, vniuersique scruta vendentes.* Atque iterum in Neemia. cap. 3. *Post Mesollam edificauit Melchias filius aurificis vsque ad domum Nathinæorum & scruta vendentium.* pro quo mendose in recentioribus libris scuta vendentium vtrobique legitur. Hinc *ars scrutaria*, eorum, qui *scruta* vendunt. vt apud Apuleium in 4. de asino aureo. *Vos inquit, per balneas & aniles cellulas reptan-*

tes

tes scrutariam facitis. Quid vero *scrutum* significet, non possumus vno verbo monstrare, sed quantum ex varia lectione colligimus, *scruta* sunt merces viles, minutæ, aptæque potius ludis quam serijs rebus. & *scrutarij* huiusmodi res vendentes, quos Hebræi רבלים rochelim vocant, Hieronymus in *scruta vendentes* vertit. vulgus *buboneros* appellat, ipsasque res *baratias* nominat. hinc est verbum *scrutor, aris*. pro eo quod est *scruta*, & huiusmodi res implicitas & cõfusas explicare, ea forma quæ à rima hoc est fissura inclinatur rimor. aris. pro eo quod est quasi per rimas aliquid inquirere.

CAPVT XXXVIII.

Scutulata.

IN psalmo. 44. qui est apud Hebræos quintus & quadragesimus, pro eo quod hebraice legimus לירקמרת lirca moth, Hieronymus interpretatur in scutulatis. in editione vulgari habetur, *circumamicta varietatib.* in quo duplex est diuersitas ab Hebræo, altera in versusum distinctione, altera in verbis. Ordo namque in hebræo hic est. *Omnis gloria filia regis intrinsecus, fasceis aureis vestita est.* & sequitur alter versus. *In scutulatis ducetur ad regem, virgines sequentur eam, amica eius ducentur illuc.* In editione communi aliter. *Omnis gloria eius filia regis ab intus in fimbrijs aureis circumamicta*

Varieta-

varietatibus . Hic interpungendo subditur alius versus . *Alducentur regi Virgines post eam , proxima eius afferentur tibi* . Omitto nunc alias diuersitates in verbis & in sententijs, venio ad illam quod pro circumamicta varietatibus, Hieronymus ex hebraica veritate interpretatus est , *in scutulatis* . Pro varietatibus namque non est qui non intelligat vestes diuersicolores, aut polymitas, aut segmentatas , quæ tamen vestes sint *scutulata* pauci nouerunt . *Scutulatarum* quoque vestium fit mentio in Iezechiele . cap. 27 . *Propter multitudinem inquit operum tuorum guttam, purpuram, scutulata, byssum & sericum proposuerunt in mercatu tuo* . Scutulorum quoque meminit Iuuenalis, dicens .

Cerulea indutus scutulata & galbana rafa.

Cumque ex *lircamoth* verbū ex verbo interpretetur in *vacuitatibus*, quod genus vestis intelligendum sit hoc in loco, videamus . *Scutulata vestis* vt inquit Varro, *dicta est quasi sit velut scutulis quibusdam distincta* . Plinius quoque libro 8 . *Vbi de textrina plurimis licijs texere , quæ polymita appellant , Alexandria instituit , scutulis Gallia diuidere* . & paulo ante . *Quam sola ars ait scutulato textu commendat* . Sed *scutula* illa quemadmodum sint effigiata nondum liquet, an videlicet colorum varietate, an liciorum permutatione, nunc expressa .

expressa, nunc depressa, vt in mappis fieri videmus . Ego vero quantum assequi possum coniectura, sic existimo, *Scuta* illa ex inanitate filamenti in maculas esse formata, idque ex liciorum subductione fieri, quemadmodum etiam nunc videmus ex filorū incisione findones & mantilia in varias picturas foraminari . Cur vero id existimem, mouet me id quod Plinius lib. 11 . scribit, agēs de generibus arachneorum, inter quos *scutulatorem* quoque enumerat . *Texere* inquit, *à medio incipit circinato orbe subtegmina adnectens, maculasque semper paribus intervallis sed subinde crescentibus ex angusto dilatans insolubili nodo implicat, quanta arte celant pedicas scutulato rete ad capiendas muscas circa grassantes* . Vides à Plinio retis maculas appellari *scutula* . Accedit sermo hebræus qui eiusmodi foraminulentas vestes *רקמות* *recamoth*, id est, vacuitates siue inanitates vocat .

• CAPVT XXXIX .

Sedere ad dexteram .

CVM apud omnes nationes vsitatissima sit consuetudo, vt qui sedet siue incedit ad dexteram alicuius, obtineat locum priorem, Quid tibi vult quod in psalmo 109 . legimus . *Dixit dominus domino meo , sede à dextris meis* . Nam cum psalmus ille in sensu etiam literali de Christo intelligatur, sintque verba

verba patris ad filium, quid incongruentius dici potest, aut quid magis indecorum, quam quod filius priorem occupet locum? Neque solum hic sed mille alijs in locis scriptura sacra testatur Christum ad dexteram patris sedere, qui tamen si natura patri est æqualis, qua tamen filius, & qua homo est, cedere debuit patri primam sedem. Scio hunc locum à Theologis exponi solere, à dextris, id est, in bonis potioribus, expositio certe nimis violenta atque male cohærens. Quod si ad dexteram sedere honorificentius est, cur in eodem psalmo subiungitur, *Dominus à dextris tuis?* aut quid sibi vult hæc dexterarum permutatio, quod & Augustinus subdubitauit. Legimus præterea in 3. Regum libro cap. 2. de Bethsabe, cum venisset ad Salomonem filium nuper regno potitum, quod sedit rex super thronum suum & quod positus est thronus matri regis & sedit ad dexteram illius. Illud quoque ex psalmo 4. & 40. *Assistit regina à dextris in vestitu deaurato.* Neque enim tantum reuerentiæ filius debet matri aut sponsæ sponsus, vt si ad publicum magistratum peruenerint, matri aut sponsæ in aliorum maxime conspectu priores sedendi partes concedant. Iure igitur factum est, quod Qu. Fabius Maximus Consul, cum pater Proconsul equo vehens illi obuiam processisset imperauit Licitori, vt iube-

ret patrem ex equo descendere, qui iussus paruit, filiumque collaudauit, quod dignitatē imperij retinuisset. Ego vero cum hanc ordinis sedendi indignitatem mecum sæpius reputarem, subiit mihi quædam suspicio, alium fuisse apud antiquos sedendi ordinem, quam qui sit nostris temporibus, vt videlicet, qui *sederet ad sinistram* esset potior eo qui *federet ad dexteram*: id quod postea multis argumentis fuit mihi exploratum atque compertum. Sed qua via in eam cogitationem peruenerim, paucis mihi enarrandum est. Principio quod illi qui potentiores affectabantur siue armati, siue inermes, tum *satellites*, tum *stipatores*, tum *laterones* siue *latrones* fuisse dictos, eosdemque apud auctores dici aut *tegere latus*, aut *claudere latus*, aut *cingere latus*. Horatius in 2. Sermonum.

Vt ne regam spurco Dame latus?

Iuuenalis.

Diuitis hic serui claudit latus ingenuorum

Filius.

Quidius 4. de Ponto.

Dumque latus sancti cingit tibi turba senatus.

Latus quoque intectum siue *nudum* dicebatur illius, quem nemo comitaretur. Ambrosius in sermone de obitu fratris sui. *Quod si quando sine albero prodeundum fuit, intectum latus putares.* Seneca libro 3. Epistolarum. *Nudum erit*

erit latus, in comitata latitia. Is præterea qui alium comitabatur, dictus erat *ire exterior.* Cui vero præstaretur comitatus, *ire interior.* Horatius ubi supra.

Ne tamen illi

Tu comes exterior si postulet ire recuses.

Et subdit verba quæ supra retulimus.

*Vt ne tegã spurco Dama latus? haud ita Troia
Me gessi.*

Ovidius libro 5. Fastorum.

*Et medius iuuenum non indignantibus ipsis
Ibat, & interior si comes vnus erat.*

De sene loquitur, cui debetur honos à iuuenibus. Atqui restat probandum, quod *exterior* is dicatur qui sit *ad dexteram* alicuius, & *interior*, qui *ad sinistram.* Seruius Grammaticus enarrans illud Virgilij ex 5. Æneid.

Radit iter læuum interior,

Exponit pro *sinisterior*, citatque Ciceronem dicentem, *In quem omnia intus.* & Sallustium in 2. histor. *Introrsus prima Asiæ Bitynthia est.* ubi Cicero *intus*, & Salustius *introrsus*, pro *sinistrorsus* acceperunt. Horat. quoque in 2. Sermonum.

Intiõre diẽm gyro trahit, ire necesse est.

Ubi *interiore* pro *sinisteriore* ponitur, quod meridies mundi pars sinistra est, quemadmodum septentrio dextera. Lucanus in 3. Pharsalia.

Ignotum

*Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire sinistras.*

Id est, meridionales etiam in æstate. Ovidius quoque in 2. Metamorph.

*Ne te dexterior tortum declinet ad anguem,
Neue sinisterior pressum rota ducat ad aram.*

Atqui anguem inter duas arcus in morẽ fluminis labi, & arã ad meridiem sitam esse, nulus Poetarum, sed neque Astrologorum ignorat. Colligamus igitur ex ijs quæ diximus eum qui sit alterius comes, claudere aut cingere aut tegere latus, atque eidem *ire exteriorem* hoc est *ad dexteram* illius. Cuius vero latus clauditur, cingitur, tegitur *ire interiorem* hoc est *ad sinistram*, qui locus erat dignitate præstantior. Est præterea non contemnenda quædam ratio sumpta ex eo, quod legimus Paulum Apostolum datum comitẽ *ad dexteram* Petri, quod in illorum imaginibus disponendis pictores obseruant, & in diplomaticis Pontificum sigillo munitis animaduertimus, vt Paulus semper sit Petro *dexter*. Nũquid tanquam in potiori loco? Absit vt Apostolorum principi alter quiuis præferatur. Nam quid sibi vult gladius ille quem Paulus habet strictum, nisi quod est Petri comes stipator atque satelles? Huius antiquitatis ignarus Thomas in illud Apostoli ad Galatas. c. i. *Qui suscitauit eum à mortuis, commẽtum illud*

M

oppo-

opposuit. quia *præsens* inquit *vita significatur per sinistram, futura vero per dexteram, in quantum ista est cælestis & spiritualis, illa vero temporalis*; ideo *Petrus qui vocatus à Christo adhuc in carne mortali posito, ponitur in bulla Papæ in sinistra parte, Paulus vero quia vocatus à Christo iam glorificato, ponitur in dextra parte.* Reliquum est, ut ad quæstionem Augustini de permutatione dexterarum respondeamus. Ille namque ut est in rebus quæ ad nostram religionem pertinent, nihil affirmantis Academicæ imitator, videtur illam non penitus explicasse. Nos vero ex ijs quæ in superioribus dicta sunt respondemus, quod aut pater sedet in throno maiestatis suæ, & ita iubet filium sibi à dextris hoc est in secundo loco sedere, aut præstat se filio tanquam stipatorem protectoremque, & tunc reponit filium in primo, hoc est in tutiori loco; & sic dictum est *Dominus à dextris tuis.* vnde subdit. *Confregit in die iræ suæ reges. Atque iterum in psalmo 15. Prouidebam domino in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear.*

CAPVT XL.

Symbolum quid.

EX falsa nominum etymologia multi etiã ex viris doctissimis in miserandos errores lapsi sunt, ut in verbo *symbolum*, putãtes quod dicere-

diceretur à *ὄν* quod est *cum* & *βόλος*, quem admodum ipsi interpretantur, *bucella*, finxerunt nescio quæ somnia, & quæ nusquam apud authores leguntur idoneos, Post ascensionem domini, siue post spiritus sancti missionem, Apostolos in vnum locum congregatos composuisse *symbolum*, ita ut quisque illorum singulos fidei articulos contulerit, ut Petrus primum, alter secundum, alius tertium, & deinceps alij suos bolos dederint, quo nihil ineptius, sed neque puerilius excogitari potest. Ego namque nõ diffiteor ex communi Apostolorum consensu siue illorum centum viginti, quos suo aduentu spiritus sanctus afflauit, *symbolum* fuisse compositum, illud vero quod suam quisque particulam contulerit, neque est credibile, neque verisimile. In ijs enim quæ multorum decreto constituuntur, non vnusquisque suum verbum siue orationem dicit, ut inde quasi senatusconsultum conficiatur, sed omnes eandem rem sentiunt, aut vno sententiam dicente, cæteri pedibus manibusque in eandem sententiam eunt. Sed decepit illos etymologia, quod *βόλος* esset *bucella* putantes, non minus ridicule quã in verbo *diabolus*, quod dicatur à *dia* quod est duo & *bolus*, cum potius interpretetur *calumniator* à *διαβαλεῖν*, quemadmodum *symbolum* collatio à *διαβαίνω*, quod est *confero*. Sed qua de

*Ioa. Duzard.
ap. Socrates. Hist.
Constit. Hist.
c. 34.*

causa Apostolorum *symbolum* sit vocatū, Ruffinus presbyter Aquileiensis in expositione *Symboli* ad Laurentium Papam multis verbis exponit, quæ libuit hoc in loco apponere, ut autoritate tanti viri permoti, desinant somnare ijs de rebus, quæ ad historiæ fidem pertinent. Tradunt inquit, maiores nostri quod post ascensionem domini cum per aduentum spiritus sancti supra singulos quosque Apostolos ignea lingue sedissent, ut diuersis varijsque linguis loquerentur, per quod eis nulla gens extranea, nulla lingue barbaries inaccessa videretur & inuia, præceptum eis à domino datum ad prædicandum Dei Verbum ad singulas quemque proficisci nationes. Omnes igitur in vno loco positi, & spiritu sancto repleti, breue istud futuræ sibi prædicationis indicium in vnum conferendo, quod sentiebat vnusquisque componunt, atque hanc credentibus dandam esse regulam statuunt. *Symbolum* autem hoc multus & iustissimis ex causis appellari voluerunt, *symbolum* enim græce & indicium dici potest & collatio, hoc est, quod plures in vnum conferunt. Id enim fecerunt Apostoli in his sermonibus in vnum conferendo quod vnusquisque sensit. Indicium autem vel signum idcirco dicitur, quia in illo tempore sicut Apostolus Paulus dicit, & in actibus Apostolorum refertur, multi ex circumuenientibus Iudæis simu-

labant

labant se esse Apostolos Christi, & lucri alicuius, vel ventris gratia ad prædicandum proficiscebantur. Idcirco istud indicium posuerunt, per quod agnosceretur is, qui Christum vere secundum Apostolicas regulas prædicaret. Denique & in bellis ciuilibus hoc obseruari ferunt, quoniam & armorum habitus par, & mos vnus est, atque eadem instituta bellandi, ne qua belli subreptio fiat *symbola* distincta vnusquisque dux suis militibus tradit, quæ latine signa vel indicia nuncupantur, ut si forte occurrerent, quis de quo dubitetur, *symbolum* prodar si sit hostis vel socius. Ex his Ruffini verbis latis colligitur & vnde dicatur *symbolum*, & quod à pluribus constituatur simul, & in quos vsus ordinetur, hoc est, sit quasi belli tessera.

CAPVT XLI.

Simila & simlago.

INueniuntur in sacris literis frequenter hæc duo verba *Simila* & *simlago*, ut in Leuitico c.2. Cum obtulerit oblationem sacrificij domino, *simila* erit eius oblatio. & ibidem cap.6. Hæc erit lex sacrificij, tollet sacerdos pugillum *simila*. & centum alijs in locis. Hinc *simlago* dicitur ea forma qua à farre farrago, à plumbo plumbago, cū idem sit *simila* quod *simlago*. ut Ecclesiast. cap. 35. Retribuet gratiam, qui offeret *simlaginem*. & ibidem. ca. 33. Da suauitatem & memoriã *simlaginis*. Sed quid

ea verba significant, non vocabulorum interpretes, non sacrarum literarum enarratores, non denique medici quorum scire hæc maxime intererat: at diuinarunt omnes ad vnum dicentes esse *florem purgatæ farinæ*, hoc est, *pollinem* illam subtilissimam quæ ex setaceorum concussione resoluitur atque euolat, aut farinam per seticea cribra purgatissimam. Georgius Merula *delicias triticeæ farinæ* dixit esse, quod & ego fateor, sed non quas ipse putauit. ille namque reliquis omnibus videtur subscribere dicentibus esse *farinam illam purgatissimam delicatissimamque*. Ioannes Baptista qui ex nostræ tempestatis scriptoribus vult videri diligentissimus, plurimum aberrat, putans esse genus leguminis. Sed nos quid *simila* sit breuiter dicamus. Granum tritici molitum in tres partes resoluitur. In cutem illam tenuem quam *surfyres* medici, Plinius & Columella *saluiatum* appellant, reliqui farinæ purgamenta. In *nucleum* hoc est semen illud dulce & glutinosum in medio sinu grani, quod est genitale semen vnde erumpit radix atque tritici herba primùm, ac deinceps calamus. In *corpus* denique quod defendendi seminis gratia est à natura excogitatum, & quod cadens in terra moritur. vt dicit Saluator, Ioan. cap. 12. hoc friabile est atque in farinam resolubile, cum semen lentore suo vix resolui possit. Farina

rina igitur ex tritico his tribus constat, *saluiato*, *semine*, *corpore*, quæ cum setaceo excernitur, vt dicit Virg. in Moreto.

Subsedit syncera foraminibusque liquatur

Emendata ceres.

Reliqua duo eminent, quæ rursus in eodem setaceo concussa, supernatat saluiatum, semen vero suo pondere it pessum. atque ita ex crebra setacei concussione secernitur saluiatum à semine. & hoc est quod nos asseueramus dici *similam* illam ex qua sibi offerri sacrificij oblationem Deus in scriptura toties exigit, & ad multos mortalium vsus accommodatam, vt dicit Martialis,

*Non poteris simila dotes numerare nec vsus,
Pistori toties cum sit & apta coco.*

Ex ea namque conficiuntur panes non modo gustui iucundissimi, sed quod ad alimentum rationem pertinet firmissimi. Nam qui ex polli ne conficitur, vt inquit Celsus libro 2. infirmissimus est, vnde panis *αυτόπυρος* à quo simila non est excreta, quemadmodum *secundarius*, quem Trāquillus dicit Augustum appetisse, in quo saluiatum à simila non est secretum. Astipulantur huic meæ assertioni Hebrææ literæ, quæ vbicunque nos habemus *similam*, illi habent *סלה* soleth per sama literam. Interrogati vero Hebræi, quid *soleth* sibi velit, *acemit*, dicunt. atqui in Betica mea *acemit*

mit vocant, id quod ego *similam* dico, ex qua in festorum celebritatibus faciunt delicatissimos panes, quales sibi deus offerri vult Leuitici cap. 23. & 24. & Mauri atque Æthiopes qui apud nos degunt, suum illum peculiarem cibum concinnant, quem sine honoris præfatione nominare non licet, *alcuzcuz* appellant. Astipulantur quoque Terraconenses quos opici Arragonenses dicunt, paucis literis mutatis *semola* pro *simila* vocant. Temperatur autem cibus ille oleo, melle, aromatisque, cuius saporis sacrae literæ assimulant panem illum angelicum qui de cælo cadebat. Exodi. 16. *Erat inquit, manna quasi semen coriandri album, gustusque eius quasi simila cum melle.* Frigebatur autem & oleo. vt in 2. Reg. c. 6. & in Paralipo. *Dedit Dauid vniuersæ multitudini similam frictam oleo.* Sidonius quoque Apollinaris. *Similam frictam in quadam continentia sartagine.* De *similagine* quod idem est Serenus.

Additur excussus dulci similagine fursur.

Et Cato de re rustica. *Selibrata similaginis indito.* Illud tamen aduertendum quod cum sint multa tritici genera, quæ Plinius & Columella ad tria reducunt, *robustum, siliginem, & trimestrem*, in duobus vltimis vix posse dignosci *similam*, in *robo* vero Hispani vocant, non ubique facile posse discerni, in Betica vero mea quam facillime.

CAP.

Sin pro fed si.

L Laurentius Valla libro Eleg. 2. *Sin inquit pro si nunquam in prima parte collocatur, sed in secunda, vbi fere est duorum oppositio, affertque in testimonium illud Terent. ex Andria. Si illum inquit relinquo, eius vitæ timeo, sin opitolor, huius minas.* Illud quoque eodem. *Si hoc celetur in metu, sin patet in probro siem.* Virg. quoque 1. Georg.

At si Virgineum suffuderit ore ruborem

Ventus erit, vento semper rubet aurea phœbe;

Sin quarto exortu.

Naque is certissimus author, & fere apud auctores semper eodem modo hanc particulam inuenies positam. In sacris quoque literis frequenter idem est illius usus. vt Gen. c. 4. *Nonne si bene egeris recipies, sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit.* Exodi quoque cap. 21. *Si seruus habens uxorem fuerit & uxor egredietur simul, sin autem & Dominus dederit illi uxorem &c.* Leuitici præterea. 14. *Si creuerit in cute lepra, contaminabit eam, sin autem in loco suo candor steterit. & quæ sequuntur.* In eodem quoque volumine, & Num. & Deut. semper in eadem significatione reperies. In 3. quoque Reg. c. 1. *Si fuerit inquit vir bonus, non cadet nec vnus quidem capillus eius in terram, sin autem malum inuentum fuerit in eo, morietur.*

M 5

Est

Est etiam vt ait Valla quando *sin* vnum reperitur, sed quod secundi loci vim obtineat, neque tamen superiori *si* respondeat. vt apud Virgil. 2. Georg.

*Me verò primum dulces ante omnia musæ,
Quarum sacra ferè ingenti percussus amore
Accipiant, cælique vias & sidera monstrent.*

Et sequitur.

Sin has ne possim naturæ attingere partes.

Sallustius quoque. *Imperat & precio insidiatores Masinisse arceat ac maxime occulte, sin id parum procedat quouis modo Numidam, interficiant.* In sacris præterea literis eodem modo Genes. 24. *Accipies inquit, vxorem filio meo Isaac.* Respondit feruus. *sin noluerit mulier venire mecum in terram hanc, nunquid reducere habeo filium tuum ad locum de quo tu egressus es?* subintelligitur namque si voluerit mulier venire mecum, & tunc sequitur, *sin noluerit venire.* Exo. quoque cap. 10. *Dimitte populum meum vt sacrificet mihi.* & tunc subintelligendum, quod si feceris nihil tibi inferam, mali. & tunc sequitur. *Sin autem resistis & non vis dimittere eum, ecce ego inducam locustam &c.* Et infra cap. 12. *Tollat vnusquisque agnum per familias & domos suas, sin autem minor est numerus quam sufficere possit &c.* subauditur namque si familia est tanta quæ possit agnum absumere. Et infra cap. 17. *Cumque leuaret Moyses*

ses manus, vincebat Israel, sin autem paululum remisisset, superabat Amelech. tantum enim vallet cum leuaret manus, quantum si leuaret manus. Item Leui. cap. 5. *Offerat de gregibus agnum siue capram, subaudi si habuerit. deinde infertur, sin autem non poterit offerre pecus.* atque pari modo alijs cōpluribus in locis. *Quare sin* vtrobique pro *sed si* est accipiendum. nam particula *autē* cōpletiue ponitur; cū in voce *sin* contineatur. Quod vero *sin* pro *si* nō accipi aliquando possit, nusquam apud aucthores legitur, id quod frequenter in sacris literis reperias. Sed recte an perperam, alterius loci est disputatio. Ecclesiastici. cap. 5. *Si est tibi intellectus responde proximo, sin autem sit manus tua super os tuum. sin* poluit pro *sed si* non. Primo quoque Machabæo. cap. 15. *Tradite inquit ciuitates quas occupastis, sin autem venimus & expugnabimus vos.* Lucæ. 13. *Et si quidem fecerit fructum, subaudi excoletur ficus illa. & tunc infertur. sin autem, in futurum succides eam. & Apocalyp. cap. 2. Pœnitentiam age & prima opera fac, sin autem, venio tibi & amouebo candelabrum de loco suo.* quibus in locis omnibus *sin* pro *sed si* non nimis violentè accipitur.

CAPVT XLIII.

Striatus.

Legi-

L Egimus libro Regum 4. cap. 6. de cratere siue concha illa ænea quam præcepit fieri Salomon. *Fecit mare fusile decem cubitorum.* & paulo post. *Duo ordines sculpturarum histriatarum erant fusiles.* Omnes quos ego vnquam vidi exponunt *histriatarum* pro *historiatarum*, quasi in ipsis ordinibus essent historiæ aliquæ sculptæ, quod non longe est à verisimilitudine. Sed quod *histriatarum* pro *historiatarum* interpres posuerit, est quidem nouum atque inauditum, cum præsertim in hebræo nihil tale contineatur. Ex quo fit vt suspicer non *histriatarum*, sed *striatarum* debere legi. Est quidem *stria* apud Vitruuium in sculpturis partes quæ prominent, & quasi quædam scemora, siue illa sint columnarum siue fornicum, has Græci ἐξοχὰς vocant. Contra vero partes cauæ quibus *striae* prominent, *strigiles* dicuntur à Vitruuio. vt libro 4. *Circa strigillum inquit caua & angulos striarum.* Idem libro 7. *Canaliculas earum quæ strigiles appellantur, vtrumque ductum à stringendo siue stringendo hoc est poliendo.* Plinius de fungis libro 22. *Rimosa inquit stria.* nam fungos nemo ignorat esse striatos & in ipsa stria rimosos. Hinc *striata* dicuntur canaliculata & tumorem mediarum partiū quas diximus *strias* appellari. Apuleius 10. Meta. *Striatam inquit gerens frontem* pro rugis sulcatam. Plinius li-

bro

bro 21. *Candor lilio eximius folijs foris striatis.* habent enim lilia venas prominentes in modum striarum. Idem libro 9. de generibus concharum, quasdam striatas appellat, id est à parte exteriori canaliculatas quales pleræque videmus. De quibus Plautus in Rudente. *Captamus conchas plagusias striatas.* Sidorius quoque Appollinaris. *Latus vtrumque senis canatur striaturis.*

CAPVT XLIIII.

Stribium.

IN 4. Reg. libro c. 9. legitur quod Iezabel vxor Acab regis depinxit oculos suos *stribio*. Itē in Hieremia c. 4. *Cum vestieris inquit, te coccino, cum ornatu fueris monili aureo, & pinxeris stribio oculos tuos, frustra componeris.* Ex ijs qui hæc loca exposuerunt, nemo intellexit, sed nec suspicatus est quid *stribium* sit. Nicolaus Mamotrectus & Catholicus *cerusam* interpretantur. Cantor Parisiensis esse instrumentum putat quo mulieres pilos superciliorum trahunt, *volsellas* id Latini appellant. Archiepiscopus Cantuariensis, quod est *color*, sed non contrahit illum ad speciem vt dicat qui color sit. Hugo Cardinalis quod est *vuguenti genus* quo tincta facies efficitur rubra, volens opinor purpurissimum significare. Quis vero sanæ mentis diceret quod sit *cerusa*? aut quæ vnquam scemina ornatus causa medi-

medicamento albo circa oculos vsa est? nisi forte neque ipsum *ceruse* nomen quid esset intellexerūt, cum sit albor ille ex plumbo derasus, quem Græci *σιμμοθιον* vocant, dictum à *σιμμοθιόν* quod est colore albo linire siue fricare. Sed neque *purpurissum* potest intelligi, cum nihil minus ad oculorum pulchritudinem faciat quam vllum rubricæ genus. Nā qui *volfellam* dixit esse *stibium* hallucinans dixit, quia oculorum facta fuit mentio. Quid igitur *stibium* sit Plinius libro 33 manifeste ostendit. *In metallis inquit argenti inuenitur spumæ lapidis candidæ. nō tamen translucens. stimmin appellant, alij stibium, alij alabastrum, aliqui larbason, vis eius restringere ac refrigerare, principalis autem circa oculos.* Namque ideo & *πλατυόφθαλμοι* id appellant, quoniam dilaret oculos & fluxiones inhibeat. Quod vero Plinius dixit *lapis spumæ candidæ*, id est, albican- tis, illud est antequam teratur. nam tritus in nigrorē vertitur fuligini similem. Hieronymus ad Furiam. *Non habuit crispantes mitras neque oculorum orbes stibio fuliginatos.* Nondum fortasse expressimus quid *stibium* sit, est quod vulgus medicorum appellat *antimonium* quod Hispani *alcohol*. Quod vero stibiū sit antimonium testatur Galeni interpres, qui semper *σιμμων* *antimonium* interpretatur. Iā vero *stimmin* & *stibium* & *alabastrum* & *larbason*

son & *πλατυόφθαλμοι* synonyma esse satis ex Plinio colligitur. Decipiuntur ergo tempestatis nostræ Medici accipientes *stibium* pro *χαλκοκαυμένω*, id est, pro ære combusto, hoc est *alhadida*, ex eo fortasse decepti quod æs combustum & *stibium* commune sit medicamentum oculorum. Lusit diuus Gregorius in calce commentariorum quos scripsit in librū Iob, exponēs nomē tertiæ & illius filiæ, hoc est *cornustibium* quasi esset compositum à *cornu* & *tibia* instrumentis musicis, cum sit à *cornu* & *stibio* hoc est gutto corneo in quo ponitur *stibium*, vt sit *cornustibium*, Hispanè *alcoholera*. Nam & in libro Regum, & in Paralip. & Hierem. apud Hebræos פוח Puch, hoc est *stibium* legitur: & in Iob קרן הפוך qeren happuch, id est *cornu stibij*. nec minus in hoc Hebræi decipiuntur, qui pro *hapuch* per p exile habent *haphuc* per ph aspiratum: itaque pro *stibio* interpretatur *intortum*, sed ego magis credo interpreti Hieronymo, atque adeo rationi, quam Hebræorū literaturę.

CAPVT XLV.

Talitha & tabitha.

Scribit Marcus Euang. cap. 5. quo pacto saluator noster suscitaturus Iairi filiam archisynagogi, præsens puellę manum dixit, קומי טליתא קומי talitha cumi. & subdit Euangelista, quod interpretatur puella tibi dico surge. Scri-

Scribit præterea Lucas in Apostolica historia cap. 9. quod in Ioppe Phœnices oppido fuit quædam fœmina nomine *Tabitha*, quæ interpretata dicitur *ἁγία*. Cùm igitur utrobique eadem sit literatura, necesse est in alterutro loco esse mendum, aut vocabulum apud Aramæos utrumque, hoc est, *puellam* & *ἁγία* a significare. Consulto itaque magistro Paulo viro utriusque linguæ, Aramæam dico atque Hebraicam, erudito, & qui Hebræis codicibus perquàm reuerendi Patris Protomytæ Toletani præest, hoc ab eo responsum accepi, aliud esse apud Aramæos *טליתא* talitha per l literam in secunda; quodque in Marco legitur: aliud *טביתא* tabitha per b, de qua in Actibus Apostolorum. illud namque significare *puellam*, hoc verò *capream* siue *dorcada*. Quare rectè utrobique interpretati sunt Euangelistæ. Euoluimus deinde græcos codices, atque offendimus verum esse quod magister Paulus enunciauerat apud Marcum scriptum esse talitha, apud Lucam verò tabitha. Sed ne mihi hac de re scrupulus vllus relinqueretur, excussi Remigij atque Hieronymi interpretationes ex Hebræo in sermonem latinum, offendique utrumque nomen interpretatum, *Tabitha* cùm ageretur de nominibus post primæ syllabæ a finalem incipientibus secundâ a. b. litera. *Talitha* verò in puellam cùm age-

retur

retur de nominibus habentibus l. literam post a. Tametsi fuerunt ridiculi qui pro *Talitha* scripserunt *tabitha*, cum in dictione superiori immediata sit *talim*, in inferiori *talme*. vnde fit vt ex ratione ordinis debeat scribi *talitha*. Sed cum *טליתא* talitha sit *puella*, *קומרי* cumi *surge*, ambigeret fortasse quispiam, vnde constat, quod Euangelista interiecit, *tibi dico*. Neque enim in sermonis serie continetur. Hieronymus de optimo genere interpretandi scribēs similem huic questionem ad septuaginta interpretum voluntatem refert: qui pro eo quod apud Hebræos ex principio Plal. 21. legitur. *Deus Deus meus quare me dereliquisti*: quæ verba sunt à saluatore nostro in cruce repetita: ipsi respice in me, interposuerunt, dicentes: *Deus Deus meus respice in me quare me dereliquisti*. Nos tamen in commentarijs artis Grammaticæ causam attulimus cur illud *respice in me*, posuerunt septuaginta, & *tibi dico* ab Euangelista sit interiectum. Disputabamus contra eos qui dicebant vocatiuum aliquando poni absolute: diximusque semper regi à secunda persona imperatiui explicita vel subintellecta: idque præcipue fieri, cum oratio ex recta sit obliqua: vt si dixeris, *o Cæsar legat Pompeius*, subintelligitur namque, *audi vel attende*. Quod si vocatiuum sequeretur verbū imperatiui

N

ratiui

ratiui modi quod non significet attentionem, intelligendum esse aliud verbum à quo vocatiuus ille regetur: vt si dixeris, *ò Antoni lege*: subaudiendum est verbum quo præparetur auditoris attentio, hoc est *audi* vel *percipe*. Itaque verbum quod erat implicitum, septuaginta expresserunt dicentes, *respice in me*: & Euangelista cum dixit *tibi dico*: quod tantum valet quantum *audi* vel *attende*. vnde mora quædam siue silentium semper interponitur inter vocatiuum & sequens verbum, in quibus *respice* & *tibi dico* poterant enunciari.

CAPVT XLVI.

Tibicines.

IN Matthæo. cap. 9. legitur: quod cum venisset Iesus in domum lairi principis ty-nagogæ, illius filiam suscitaturus *vidit tibicines & turbam tumultuantem*. Quæreret fortasse curiosus quispiam, quid illud est quod *tibicines* funeris pompæ interfunt? An quod Boetius in præcæmio artis musicæ scribit, vt cum cantico quodam dulcior fiat causa flendi. Sed iam non illud quærendum est cur in funere cantus adhibeatur, sed cur *tibicines* in funere puellæ interueniant: cum in exequiis virorum *tubicines* canant. Persius.

*Hinc tuba candela, tandemque beatus alto
Compositus lecto.*

Et Virg.

Et Virg. 11. Æne. in funere bello peremptorū
*Spargitur & tellus lachrymis, sparguntur
& arma:*

It cælo clamorq; virum, clangorquetubarum.

Sed *tibia* nimirum in funere puerorum puellarumq; adhibebatur, quasi instrumentū exile atque angustæ vocis. de quo Martialis.

Parui tibia condyli sonabit.

Papinius in 6. Thebaidos in funere infantis Archemori.

Tibia cui teneros suetum deducere manes

Lege Phrygum mæsta.

Quem locum exponens Lactantius Placidias. *Iubet inquit religio vt maioribus mortuis tuba, minoribus tibia caneretur*. Tale aliquid apud nos quoque hodie obseruatur, vt in funere virorum cymbala, ac tintinabula maiora, in funere infantium minora pulsantur. Non igitur temerè dixit Euangelista in supremo luctu puellæ interfuisse *tibicines*, quos Saluator noster iussit discedere.

CAPVT XLVII.

Traducere quid sit in Matthæo.

IN Euangelio Matthæi. cap. 1. legitur. *Joseph autem cum esset vir iustus & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam*. Sed quid illud verbum *traducere* hoc in loco significet paucis admodum est manifestum. propter aliam remotiorem verbi significationem

ab ea que est in promptu, nam cum latinè dicamus, *ducere uxorem domum*, videtur etiam latinè dici posse *traducere uxorem*: quemadmodum in epigrammate Callimachi de æquali ducenda vxore.

Atque parem paruas lætus traduxit in ædes.

Non respicientes itaque reconditam alteram significationem sic exposuerunt: quod cum Ioseph esset vir iustus *noluit domum ad se traducere Mariam tanquam ipso indignam*. Alij hallucinati sunt id quod erat: exposueruntque *traducere*, id est, *propalare*. Glossa quam dicunt ordinariam vtrumque tangit dicens: *cum nollet eam traducere in publicum*, id est, diffamare: *voluit hoc facere occulte*: vel *non voluit eam traducere in domum suam ad cohabitationem assiduam*. hi duo sensus cum sint diuersi ac pene contrarij: ego non video quomodo possint stare simul: neq; enim quia hoc verbum *traduco* diuersos habet significatus: quilibet illorum propterea sensui potest accommodari. Sed vter illorum magis sit veritati consentaneus: discutiendum nobis est. Iam illud in primis satis constat in Testamento nouo, quoties aliquid venerit in dubium ad originem græcam esse recurrèdum, cum præsertim nulla talis æquiuocatio in græcis reperiatur, nisi admodum raro. Atqui in græco pro eo quod nos habemus *traduce-*

re πα-

re παραδειγματιζειν habetur quod significat *in exemplum dare* aut *exemplum facere*. aut si volumus verbum ex verbo interpretari vt sic dicam *exemplare* quod Hispanè dicitur *dexemplar*. nam παραδειγμα est exemplū & inde παραδειγμαλιζομαι *exemplum* trado aut in *exemplum do* siue *traduco*, quod verbum potius elegit interpres: quia tantumdem pollet. cuius significatio omnibus tunc erat nota: quemadmodū hominibus nostri seculi abstrusa & occulta, nam poterat lectionem græcam secutus interpres vertere: *cum nollet eam in exemplum dare* quemadmodū apud comicos legimus frequenter, vt in oratione Demosthenis contra Æschinem. *precipuum quidem fuerit si potest: occidatur: sin minus uiuentium ceteris exemplum faciatu*, pro quo in græco παραδειγμα ποιῶσαι legitur. vnde & apud poetas pro graui & atroci poena ponitur *exemplum* quod Hispanè dicitur *escarmiento*. sed quia huic quod est græcè παραδειγμαλιζαι non respondet latinè verbum quod eque polleat, nā id esset *exẽplare*. interpres accepit aliud quẽadmodum dixi illis temporibus frequens, nostris seculis minus vsitātū, hoc est *traducere*: quod significat eo modo circũferre & ludibrio exponere, quẽadmodū nostro seculo polygami & lenẽ mitellatẽ circumferuntur per vrbis vias celebres aut in

scalario gradu proponuntur plebi deridendæ, in hac significatione accepit Iuuenalis cum dixit :

Altera quos nudo traducit Gallia talo.

& Martialis de delatoribus :

Traducta est Geticis, nec cepit arena nocentes.

Idem alio in loco :

Rideris, multoque magis traduceris Afer,

In medio nudus si spaciare foro.

Propertius Elegiar. lib. 2.

Nec sic infamis totam traducerer urbem.

& Papinius in syluis :

Nempe ego sum qui traducor.

ait Liuius libro 2. ab vrbe condita de Volscis voce præconis à spectaculis exactis: Nos, inquit, omnibus ciuibus peregrinis spectaculo abeuntes fuisse vestras coniuges, vestros liberos, per ora hominum traductos. Tranquillus quoque in Vespasiano, delatores, inquit, assidue in foro flagellati ac fustibus caesos, ac nouissime traductos per amphitheatri arenam. eiusdem prope significationis est verbum, quod à Græcis dicitur καταμειδιᾶν, hoc est, deridere & ludibrio exponere. quo verbo vsus est Ælius Spartianus de constitutionibus Hadriani Cæsaris: Decoetores, inquit, bonorum suorum auctoritatis essent catamidiari in amphitheatro ac dimitti fas sit, ex quibus colligitur traducere & catamidiare. citra mortem fieri solitum cum in adulterio depre-

deprehensa ex lege foret lapidibus obrueda. sed interpres latinus non potuit Græci verbi vim exprimere quod virumque comprehendebat.

CAPVT XLVIII.

V literæ varius vsus.

V Litera apud latinos triplici fungitur officio. nam modò profertur quasi *vocalis plena*, vt Deus tuus, modò vt *vocalis liquida*. id est, cum sequitur post q. semper, aut post g. & s. aliquando, vt aqua, lingua, suavis. modo vt *consonans*, hoc est, quando ferit sequentem vocalem: vt vado, venio. Hebræi v. liquidam non habent, quia semper apud illos aut *vocalis* est, aut *consonans*. sed *vocalem* per apices, *consonantem* per propriam figuram designant. Græci neque habent v. liquidam, neque v. consonantem, sed proferunt vocalem; cui tamen non dederunt propriam figuram, quæ possent illam scripto repræsentare, sed suppleant illius sonum per ou diphthongon. Quod si verba Hebraica in suam linguam interpretari volunt, pro v. consonante transferunt ou diphthongon, quæ proferunt quasi vocalem. Quæ verò apud Hebræos post a. vel e. u. consonantem habent, Græci per av. & ev. diphthongon satis commodè scribunt; vt auora, esau, eua, casleu, vbique proferentes quasi per u. consonantem. Cum verò latina vocabula

N 4

in suam

in suam linguam adiscunt. u. vocalem per *ou* diphthongon scribunt. u. quoque consonantem latinam æque per *ou* diphthongum designant: & nihilominus quasi vocalē proferunt: vt Vespasianus, Οὐεσπασιανὸς, Siluanus, Σιλουανὸς hoc est prius nomen sex syllabis. sequens quatuor. At vero. u. liquidam post q. modo expūgūt, vt pro eo quod latini dicunt *Quirinus* ipsi *Cyrium* transferunt distincta. u. litera. Vt in euangelio Lucæ. *Hæc* inquit *descriptio prima facta est à præside Syria Cyrimo*, modo vertunt illam in. u. vocalem. vt pro eo quod latini dicunt *quartus* per. u. liquidam: ipsi *κουαρτος* per cappa & *ou*. diphthongon vocalem interpretantur. vt Paulus in calce Epistolæ ad Romanos. & iterum secundæ ad Tim. Illud vero nō possum nō mirari: cur Hieronymus qui dixit pro eo quod est *quirinus* inter latinos & à græcis scribi *cyrinus*: cur rursus cum ex græco interpretatur in sermonem latinum scribit *cirinus* & non *quirinus*? Sed esto quæ ab hebræis per u. consonantem scribuntur proferunturque, græci per *ou*. diphthongon scribāt: & per sonum. u. vocalis enunciēt necessitate possunt excusari: quoniam vt diximus. v. consonantē non habent. At latini qui non minus quā Hebræi. u. consonantem habent: qua ratione se tueri possunt. u. consonantem proferen-

tes quasi vocalem. & u. vocalem rursus quasi consonantem. vt quod in libris Regum & in Paralipomenis sæpè scribitur צרויה *Seruia* pro matre Ioab eademque sorore David regis, & quod in Genesi מְחֻיָּאֵל *Mechuiael* pro filio Ired. Quodque iterum in 2. Regum volumin. אַרְוָבָה *Arauna* Iebusæus legitur apud Hebræos. u. consonans est, quare à latinis quasi consonans est proferēda, nō vt vocalis, quemadmodum ab imperitis rationis eius profertur. atq; è contrario quod in Daniele & in lib. Esther scribitur אַחַשְׁוֵרוּשׁ *achasueros*, quodque in Genesi pro quodam filio Afer יִשׁוּא *Iisua*, à quo in libro Numerorum est familia *Iesuitarum*: quodque in 4. Reg. volumin. & in Esaia סֶפְרַחַיִּים *sepharuaim* non per u. vocalem, vt isti legunt, sed per u. consonantem proferenda est.

CAP. XLIX.

Zelotes pro Cananeus.

Simon vnus ex duodecim Christi Discipulis ad differentiam Simonis Petri *Cananeus* cognominatus est, quod fuerit ex *Cana* ciuitate Galilææ: in qua Dominus aquā in vino mutauerat. Sed & si קַנְיָא *canna* ex hebræo sermone interpretetur *Zelus* in literis secularibus non liceret etymologiam proprii nominis interpretari: vt pro *Simone Cananeo*

Simon Zelotes vertetur: non magis quàm si pro Gregorio, Theodoro, Phronisco, Vigilantium, Deodatum, Prudentium quispiam interpretetur. Aut propterea quod *Plato* interpretatur *latus*, & *athena* sit *Minerva*; pro *Platone Atheniensi* quispiam transferret *latum minervalem*. Quandoquidem nominum priorum siue hominum siue locorum significationes & etymologiæ in aliam linguã vertendæ non sint: quod & septuaginta Interpretes, & qui post illos sunt secuti, pertinacissimè obseruarunt: nam quid absurdius dici posset, quã si pro eo Hebraicè dicitur *Adam ex Eua genuit Abel*, quoniam *Adam* interpretatur homo, *Eua* mater viuentium, *Abel* vanitas siue vapor siue nihil hoc: quispiam interpretaretur *homo ex matre viuentium genuit vanitatem* siue *vaporem* siue *nihil hoc*. Iure igitur Hermolaus Barbarus in Thucydidis interpretatione Laurentij Vallam notat, quod pro eo quod est *ἰχθῦς* græcè, latinè est *piscis*, aut quod Strabonis interpres *paradiso cælestiæ oppido* viridarium interpretatus est: non quod *παράδεισος* *viridarium hortum* que non significet, sed quod nomina oppidorum propria, sicut & hominum in quacunque lingua retineri solent. Apud auctores tamen sacrarũ literarum, quibus non solùm nomina significant res, sed etiam deinceps res ipsę possunt signifi-

significare alias res; licet aliquando non tantũ nomina, sed etiã res ipsas quæ per ea significantur, interpretari: & sic pro eo quod vnus Euangelista dixit, *Simon Cananeus*, alter dicere potuit *Simon Zelotes*: quod ex Græco sermone interpretari in Latinum potest amator, qui non patiatur cõsortem in eo quod amat. Hac eadem ratione defendi potest, quod Hieronymus in 2. Regum 21. cap. interpretatus est *בן יערי* *Elchanan Ben-jaare*. *Adeodatus filius saltus*; propterea quod *אלחנן* *Elchanan* est à Deo datus, *בן* *ben*, *filius*, *יערי* *jaare*, *saltus*, in regimine à *יער* *jaar* *sylua*. E cõtrario fecit idem interpres in Genesi c. 38. pro nomine appellatiuo quasi proprium interpretatus. *Vidit*, inquit, *Iudas filiam hominis Cananai*. *Vocabulo Sue*: vbi *כנעני* *Kenaani*, quod alioqui nomen est gentile siue aliquis de genere *Canaan*: quemadmodum in Hebræo legerat reliquit, cum in eo loco pro *mercatore* accipiatur. In qua significatione etiam accipiendum est quod in calce Prouerbiorũ legitur. *Sindonem fecit & vendidit & cingulum tradidit Cananeo*, nam vtrobique *Cananeus* pro *mercatore* accipi debet, cum sit aliàs, vt diximus, *quispiam de gente Canaan filij Cham filij Noe*. Aliquando etiam ab auctoribus nomina propria transferuntur: sed non quasi propria, sed tanquam appellatiua. vt pro septem motibus

Africę, qui mari Athlantico impendēt: quos gręci Επταδέλφους appellāt: Pompon. Mela *septem fratres* dixit, quoniam ob similitudinem, & æqualitatem, inter se fratres dici possunt, ob numerū, septē. Sed quando licitū sit huiusmodi nomina interpretari, quando nō licet: opus est partim prudentiæ, partim fœlicitatis cuiusdā. prudētię, inquā, quia euentus est dubius quā in partē id quod audeas accipiendū sit: vt si *dueñas* in *dominas* verteris, nō absurdē fortassis erit factum illud planē ridiculum, si pro *tor de fillas*, iugum siue *turrem*, *sel-larum* dicas: sed & aliās pluribus.

CAPVT L.

Zona.

Legimus in Euang. Matt. c. 10. *Nolite possidere aurū neq; argentū, neq; pecuniā in zona.* In Marco etiā c. 6. *non peram, neque in zona es.* Sed cū *zona* sit *cingulum* siue *semicinctium*, hoc est, quod è regione umbilici hominē cingit mediū: quid sibi vult quod Euangelistę scribunt, *pecunia siue es in zona?* aut quomodo pecunię in zonis cōportantur. Nisi forte vt nos Hispani consueuimus marsupia illa zonis appendere, quę pastores appellāt *escaria*: quod in illis deferre solēt annulos ferreos, silices & ignis escas, hoc est, fungos aridos, & fomitem vnde scintilla excussa rapit flammā. Nos verō non tale cingulū, sed *scortem sacculum* intelligimus:

ligimus: qui pecunijs impositis cingitur, & pro cinctu potest esse vsui, atque viatico importando. Tales sacculi ex *corio* me puero erant: quo tēpore non tā frequentēs aurei atq; argentei nūmi versabātur, sed ærei magna ex parte, quo viatores cincti faciebant iter, in eo viaticū deferentes, hoc est pecunijs ad sumptus viatorios. Itaq; *zona* nō tam pro cingulo accipiēda est quā pro marsupio & loculis nūmorum refertis accipitur. Apuleius li. 7. de asino. *Plotina*, inquit, *præciosissimis moniliū & auro monetali zonis refertis incincta.* Suetonius quoq; scribit, *Vitellium zonā se aureorum plenā circumdedisse.* Spartianus etiā Pesceniū nigrū Imperatorē iussisse *ne milites in zonis nummos aureos vel argenteos portarēt ad bellum.* Lāpid. quoq; Alexandrū Cesarē dicere solitū ait: *miles nō timer nisi vestitus, calceatus, & satur, & aliquid in zonula habens.* & ferē hęc est consuetudo Hispanorū, vt cingulo bursam escariam applicent, in qua portent nummos. Itaque Saluator noster discipulis interminatur *ne portent zonam.* In hoc significato accepit Vulpianus in tit. de bonis damnatorum. I. diuus. *Neque si zonam*, inquit, *circa se habuerit, protinus aliquis sibi vindicare debebit.* Accurs. *Zonam* putauit esse cingulum magni precij.

FINIS.

INDEX

INDEX CAPITVM
QVINQVAGENÆ
 ANT. NEBRISSENSIS.

Archentina, & Thina ligna quæ sunt. 2. Pa-
 ralip. 2. Cap. 1.
 Artemon, quid. Act. 27. leuato Artemone
 secundum auræ flatum tendebat ad lit-
 tus. Cap. 2.
 Azotus, pro Aslod, ut in Hebræo est, legitur
 sæpe. Cap. 3.
 Aurichalcum. Apocal. 1. Cap. 4.
 Bethsaida pro Bethesda. Ioan. 5. Cap. 5.
 Bethdagon. 1. Reg. 5. 1. Machab. qui & Dercetus
 Astarte. 3. Reg. cap. 11. Cap. 6.
 A bimatu, & infra. Matth. 2. Cap. 7.
 Camelopardalis. Deuter. 14. Cap. 8.
 Castores. Act. 28. Nauis insigne Dioscori. Insignia
 nauium, Strabo. Horatius. lucida sydera. &
 de S. Telmo Vincentius Iustinianus. Cap. 9.
 Charadrius. Leuit. 11. & Deut. 14. Cap. 10.
 Cynos pro Schino in Daniele cap. 14. Cap. 11.
 Cœmeterium non cimiterion. Vide & Petrum Vi-
 torium. Cap. 12.
 Collirida. 2. Reg. 6. & Leuit. 6. Cap. 13.
 Daphne quid. Numer. cap. 34. Cap. 14.
 Debora, non Delbora. Genes. 35. & altera libro
 Iudic. Cap. 15.
 Dextera

I N D E X.

Dextera, numerandi ratio. Prouerb. 3. Compu-
 tatio per digitos. loci multi emendantur. Tri-
 ginta nuptias, sexaginta viduas, virgines cen-
 tenarias significat. Cap. 16.
 Drama, aris. Frequentate nobis dulcia cantica
 dramatis, & Epithalamium quid. Cap. 17.
 Electrum. Ezech. 1. cap. Cap. 18.
 Euroaquilo. Act. 27. Cap. 19.
 Gaius pronuntiandum, non Caius. Cap. 20.
 Git siue Melanthium quid & Cuminum. Cap. 21.
 Herba fullonum. Malachia 3. Cap. 22.
 I E S V S nomen an Iesuah, Latinis Iosue. Cap. 23.
 Ioannes Simon Bar-Iona, In Ioan. est Simon Io-
 annes. Cap. 24.
 Lustrum an quoque annorum spatium. Cap. 25.
 Moyses an Moses scribendum disyllabum, an tri-
 syllabum. Cap. 26.
 Menianum quid sit. Esra 6. Cap. 27.
 Meditor, pro exerceor, Genes. 24. Prouerbior. 8.
 Cap. 28.
 Melira insula. Act. 27. Cap. 29.
 Micol, pro Merob legitur. 2. Reg. 21. Cap. 30.
 Mygale quid. Leuit. 11. Cap. 31.
 N O N particula adiecta sæpe, vel detracta.
 Cap. 32.
 Onocrotalus. Leuit. 11. Cap. 33.
 Pasah, Phase, Pascha. Exod. Cap. 34.
 Python, vulgo male Phiton. Exod. 20. Pytho, Py-
 thonissa. Cap. 35.
 Porphyrio

I N D E X.

- Porphyrio. *Leuit.* 9. *Cap.* 36.
Scruta. 3. *Reg.* 10. *Horat.* *Sidonius,* *Aug.* *Politia-*
nus. 30. *Cap.* 37.
Secunda varietate. al. circumdata. *Psalmo.* 44.
Polymita vestis. *Cap.* 38.
Sedere ad dextrā aut sinistram. 3. *Reg.* 2. *Cap.* 39.
Symbolum, quid. *Cap.* 40.
Similia & similago. *Leuit.* 2. & *alibi.* *Cap.* 41.
Sin pro sed si contra Vallam, 2. *Elegant.* *Cap.* 42.
Striatus. 4. *Reg.* 6. *Cap.* 43.
Stribio oculi ornabantur, 4. *Reg.* 9. *Ezech.* *Hierem.*
Hirp. *Alcohol.* *Plinius,* *adde Xenophontis loca.*
Cap. 44.
Talicha & Tabitha. *Marc.* 5. *Cap.* 45.
Tibicines in funere. *Matth.* 9. *Cap.* 46.
Traducere. *Matth.* 1. *noluit eam traducere, παρα-*
δειγματίζεσθαι, in exemplum dare, aut ex-
emplum facere. *Cap.* 47.
V literæ triplex usus. *Cap.* 48.
Zelotes, Simon vnus è duodecim ad discrimen
Petri. *Cap.* 49.
Zona, Matth. 10. *Nolite possidere aurum neque*
argentum, neque pecuniam in zonis vestris.
Cap. 50.

F I N I S.

GASPA-

G A S P A R I S

V A R R E R I I L V.

SITANI COMMENTA-
RIVS DE OPHYRA REGIONE
in sacris litteris lib. III. Regum. & II.
Paralipomenon.

D. IOANNI III. POR-
TVGALLIÆ ET ALGAR-
biorum Regi inclyto, Africo, Æthiopico,
Arabico, Persico, atque Indico, Gaspar
Varerius S. P. D.

CVM animaduerterem, Rex in-
clyte; *varias & diuersas Docto-*
rum virorum opiniones & senten-
tias: de Ophyræ regione, quæ olim Salomoni
Iudeorum regi, innumera penè auri pondo
suppeditare solita esset, cepit me auiditas quæ-
dam inexhausta inuestigandi, quoniam terra-
rum situ hæc regio esset posita. Nam alij So-
falam insulam credidere. Multi Hispanio-
lam, ut vocant, aliam nuper repertam in-
sulam, opinati sunt. Plurimi apud Indos esse
statuentes, nullum tamen certum atque defi-
nitum

nitum in tam vasta & ampla regione locum
expresserant. Quo maiore studio huiusce dis-
quisitionis, ut dixi, incendebar. Itaque cœpi
rem perpendere, auctores euoluere, quam ra-
tionem habuerint singule uniuscuiusque
sententiæ obseruare, multa exquirere, plura
ratiocinari, eodem denique inuestigando per-
uenire, ut, Ophyram regionem: in illis oris,
quæ in India ultra Gangem sub tuo imperio
& ditione sunt, omnino esse deprehenderim.
Quam vero rectè aliorum sit iudicium, certe
perdiligenter, quantum mea tulit & erudi-
tionis & ingenij tenuitas. De qua regione
hunc commentarium elucubratus sum. Quem
ut tibi dicarè: multæ me causæ, multæ impu-
lerunt rationes. Vt enim præteream, oram il-
lam Gangeticam, tuo nutu & ditione guber-
nari, ad eamque singulis quibusque annis
classes tuas nauigare solitas, uti Salomonis
auspicys factitatum olim fuisse pròditum est,
multa tibi cum sapientissimo illo rege commu-
nia esse comperiebam. Nam illi, ob mitem
animi naturam: ad pacem quam ad bellum

propen-

propensio-rem, Deus Opt. Max. ut templum
sibi edificandum curaret iniunxit, non au-
tem patri, eo quod multa cæde & humano
sanguine sese cruentasset. Tu vero rex in-
elyte, non modo in summa pace & placidissi-
ma tranquillitate, hætenus regna cunctam-
que tuam ditionem stabiliuisti, verum reli-
gionem etiam Christianam, tua pietate, pru-
dentia, consilio atque industria, quæ summa
in te sunt, auxisti. Legem Euangelicam in
remotissimis Orientis oris propagasti, au-
gusta illic templa dedicari iussisti. Ordines
monachorum à pristinis institutis degeneran-
tes, instaurandos & renouandos curasti. No-
bilissimum gymnasium, omni disciplinarum
genere extractum Conimbricæ fundasti, ut
quod Salomon ipse solo penè nomine habuisse
visus sit, tu reipsa cumulatè præstitisse vi-
deare, nempe dulcissimam & saluberrimam
& semper optatissimam cunctis nationibus
pacem. Quis enim mortalium, unquam bel-
lum non exhorruit ac summè detestatus est?
Etenim ut torrens è montibus lapsus, hyber-

bernisque auctus imbribus : sata leta suo
euertit impetu , atque aquarum violentia
agros populatur , ita bellum vel iuste suscep-
tum: nefarium & horrificum per se est, om-
nia diripit , cuncta conuellit : utpotè quod
ipsis etiam victoribus non minus quam vi-
ctis exitiales soleat plerunque exitus afferre,
ita ut belluarum immanitati magis quam
humanis ingenijs, conuenire videatur , &
ut rectè dixit quidam , sic ab unoquoque
suscipi oportere, ut à ratione stabiliendæ pa-
cis non discedat. Quæ si absque bello confici
& honestè conseruari potest, quis adeo ferus
inhumanusque sit, ut cum hoste configere
& ferro humanum sanguinem fundere, quæ
pacem malit? nisi qui omnino inimicus gene-
ris humani, à natura informatus esse videa-
tur? Quod si qui sunt, qui bellica consilia
quietis cogitationibus anteponunt, inani qua-
dam specie gloriæ decepti, ij omne rectum at-
que honestum peruertunt & labefactant,
atque à Christiana pietate longè abhorrent.
Nec conquisitis rationibus ad hæc confir-

manda

manda opus est, cum satis in promptu sint.
In quo genere colendæ pacis, rex humanissi-
me tantum excellis, ut, si exemplo tuo alij
Christiani principes & reges, (pace quod
omnium dixerim) ab armis ciuilibus absti-
nuissent, nihil dubium est, quin, iam Christo
summo Deo restituta fuissent tot regna, ac
tot prouinciæ, quot illi Barbaræ nationes
iamdudum ademerint: inuitatæ magis fortas-
sè bellis Christianorum intestinis, quàm
rei militaris scientia, aut ingenti quadam
animi magnitudine. Quæ dum vident nos
domesticis dissidijs, veluti quibusdam perti-
nacibus verborum concertationibus impli-
catos, maiora quotidie audent, ac eò iam au-
daciæ prorumpunt, ut, quod reliquum ha-
bemus, ingenti fiducia eripere aggrediantur.
Quos tu, Rex inuicte, tota animi contentio-
ne, omnique armorum vi exturbare, ab A-
fricæ, Æthiopiæ, Arabiæ, Persiæ atque
Indiæ possessione non desistis. Fortunet Chri-
stus tam pios labores, aliosque Christianos
reges ad hoc iustissimum & honestissimum

bellum
O 3

bellum erigat & inflammet. Quò Christianum nomen, non modo ereptas prouincias & amissa recuperet imperia, Verùm dilatat etiam augeat & amplificet, tuo & maiorum tuorum exemplo. Hoc vero opusculum quodcunque est, quod tibi plurimis de causis dedicare constitui, precor obtestor que te, eo favore & benignitate prosequare, quibus iacentes soles erigere & humanitate regia fovere, ne in lucem prodire aliquando pertimescat. Rex inuictissime Christus Opt. Max. Maiestatem tuam saluam & incolumem seruet & perpetuam illi donet felicitatem. Vale Eboræ. v. Kalen. Decembris. M. D. L.

D. SE-

D. SEBASTIANO,
SVM-MÆ SPEI PORTV-
galliæ & Algarbiorum Regi inclito, Afri-
co, Æthyopico, Arabico, Persico atque
Indico, GASPARRARRIUS
S. P. D.

Dicaueram augustissimo Regi Ioanni III. auo tuo, Rex inclite, Commentarium, quem decem ab hinc annos, de Ophyra regione composueram. Sed anteaquam edidissem naturæ concesserat tantus Rex ac tanti nominis, à Deo Opt. Max. (ut credere par est) ad illud concilium & cœtum beatorum è terris euocatus, ob plurima & præclara virtutum ornamenta, quibus illum, dum viueret, decorarat. Quando igitur natus diuini numinis te in demortui Regis aui tui locum suffecit, tam magno cunctorum præsertim tuorum omnium applausu, ut cum adoleuerit ætas, sceptrum tenens hereditaria, ad Regnorum administrationem feliciter incumbas, prædictum Commentarium tibi dicandum statui, eo maximè consilio, quod illas Indiæ partes, quibus regio ipsa Ophyra continetur, in partem quoque Regni tibi contigisse videntur. Quam regionem propterea exquisita quadam curiositate indagare arbitratus sum, quòd viderem multos varie de hac re sensisse. Quantum verò in huiusmodi molesto & operoso nego-

sio, quo me implicauit, consecutus sum, alij uide-
rint, certe quod potui prestiti, quantum per te-
nem & literarum, & ingenij facultatem licuit.
In qua regione, ut omnes tui & alieni, qui præ-
claram & excellentem & verè regiam istam
admirantur indolem speramus, reddes Ophyrjs
pro auro, (quod rerum aliarum permutationi-
bus, Salomon redimere consueuerat) inestimabi-
les legis Euangelicæ merces. Sustines enim cum
honorum & honorum hæreditate, non paruam
expectationem industriæ & auitæ virtutis imi-
tandæ, & pro egregia innata indole fortasse etiam
superandæ. Nam cuncti maiores tui reges, tam
ex paterno quam materno sanguine, maximam
& singularem erga Deum semper præstitere pie-
tatem, & omnem hanc Hispaniæ Prouinciã,
ab impotentissimo Barbarorum dominatu armo-
rum vi, & summa militari virtute eripuerunt,
ad eò ut quem quisque eorum locum, semel pedi-
bus proculcauerat & ferro aperuerat, eundem
manu strenua pugnando retinuerit. Nec intra
Hispaniæ fines virtus tanta se ipsam continuit.
In Africam traiecerunt, ut fugientes Barbaro-
rum reliquias persequerentur, & funditus dele-
rent. Ibi ingentes illorum copias parua manu sæ-
pius proffigarunt. Multa ibi oppida maritima,
obsidione & oppugnatione ceperunt. Postea in
Æthiopiã, in Arabiã, in Persiã, in In-
diam denique arma conuerterunt. Quæ verò in

ijs Prouincijs strenuè gesserunt, hæc tu, Rex in-
clyre, & à tuis scire poteris, & apud Asiaticam
historiam, ab auunculo meo doctissimè & ele-
gantissimè scriptam, literis mandata facillè cog-
nosces. Alij ad longinquas Occidui orbis plagas,
nunquam antea cognitatas se contulerunt, multas
illic Barbarorum prouincias occuparunt, atque
deleto impio idolorum cultu, Christi Euangelium
latè propagarunt; ut nullus fere in toto terrarum
orbe tam longè positus, nec tam abditus & ab ho-
minum consortio semotus sit locus, quem non ma-
iorum tuorum arma. Vel occupauerint vel terrue-
rint. Nec ad eorum tot ac tantas virtutes imi-
tandas, vel etiam superandas, ea tibi desunt, quæ
non parum optimo Principi formando conduce-
re, semper viri sapientes arbitrati sunt. Nam ut
præteream, magnam spem multis & non obscuris
significationibus concitatam, & multarum, non
adumbratam sed expressam virtutum effigiem,
habes; apud Catharinam auiam tuam, illustrissi-
mam Reginam & feminam lectissimam educaris,
cuius domus quoddam magis virtutum domici-
lium quàm aula; optimarum disciplinarum scho-
la potius quàm regia, iure nuncupari potest. Ha-
bes quoque intra ipsius aulæ tecta, Clarissimum
Principem Henricum, Cardinalem amplissimum,
ac Portugalliæ Infantem auunculum tuum, à Deo
Optimo Maximo tibi velut dono datum. Quem
sapientissima Regina in tuorum regnorum curam

& administrationem sibi socium ascivit; & qui te priscorum morum atque vitæ sanctissimæ exemplo, multarumque & optimarum rerum doctrina imbuere & informare valet. Cuius dicto si te semper audientem præstiteris, sine ulla dubitatione tibi polliceri & confirmare possum, Rex inclyte, non fore cur omnes tui in te quicquam desiderent, sed futurum potius, ut alij reges & te admirentur, & tuam æmulari virtutem maximè laborent. Habes præterea illustrissimas Principes duas, Mariam, & Isabellam, sanguine tibi coniunctissimas, quarum utraque rarum quoddam est omnis & virtutis & probitatis documentum, quæ maximum afferre momentum, ingentesque conciliare utilitates ad tuam educationem etiam possunt. Habes insuper viros Principes, qui te cognatione attingunt, cæteramque nobilitatem, atque omnes aliorum ordinum Lusitanos, quorum egregia fides erga suos Reges perspecta maximè semper fuit. Qui vitam suam, cum res ita tulerit, pro tua & tuorum regnorum incolumitate profundere nunquam dubitabunt. Habes quoque literarum Magistrum, quem serenissima Regina & excellentissimus Princeps Henricus, ex nouo & amplissimo sanctæ Societatis ordine, ad hoc munus delectum tibi dederunt, virum sanè & nobilitate generis, & literarum scientia, & morum claritate conspicuum, à quo nihil nisi quod bonum decorumque sit & Regiæ Maiestate dignif-

dignissimum disces. Quare, bone Deus, ad summam virtutem, vel excitandam vel constituendam facultates, quanta ad res optimè gerendas præsidia tibi adsunt rex inclyte? Quare mactæ virtute, omni contentione enitere, ut omnes tui talem te habeant qualem habere desiderant. Et paruum hoc nostrum munusculum tuo nomini dedicatum, pro tua humanitate singulari, benignè, precor, suscipias. Christus Deus omnipotens Maiestatem tuam saluam & incolumem seruet, & felicitatem nunquam interituram tibi largiatur. Vale, Eboræ sexto Kalend. Maij. Anno M. D. LX.

ARGV-



**ARGVMENTA COMMEN-
TARII DE OPHYRA RE-
GIONE GASPARIS VARRERII.**

T Res de OPHYRA regione opiniones.

I. Rabani Mauri & Nicolai Lyrani, apud
INDOS esse.

II. Francisci Vatabli, HISPANIOLAM esse O-
ceani Occidentalis insulam.

III. Raphaelis Volaterrani, esse SOFALAM Æ-
thiopici Oceani insulam.

Primam sibi tuendam auctor suscepit, & refelli-
tur secunda Hispaniolam à Christ. Columbo
reperitam esse: & an ea sit quam Carthaginenses
repperisse ait Aristoteles.

Ptolemæi error Lusitanorum navigationibus e-
reptus.

Pœnorum duorum.

Navigatio } Eudoxi cuiusdã & Eudoxi Cyziceni.
} Hispanicarum nauium.
} Hannonis Carthaginiensis.

Reijcitur tertia opinio de Sofala insula.

I. Opinio de Indis comprobata.

Malaca oppidum Indiæ.

Iosephi iudæi laus, qui G. Plinij æqualis fuit.

De Cherroneso aurea vbi nunc Malaca ditionis
Lusitanorum.

Ormouza celebre Persiæ emporium.

Ganges fluuius hodie BENGATTI.

Aurum vbi reperiatur.

Taprobane vbi sita, & situs Ophyræ.

Rabani Mauri & Lyrani de Ophyræ solo, & ani-
manti-

ARGVMENTA.

mantibus sententia;

Tigrium copia atque audacia.

Ioannes Barrius Indiarum Historicus Lusitanus.

Lestores aureæ Cherronesi finitimi Ptolemæi.

De Chrysa & Argyra, Mela & Plinius.

Lusitanorum audax in Indiam nauigatio.

Nauigandi origo rudis, cum rates primum ad-
hibita.

Nautica pyxis prisca ignota, nuper reperta.

Magnetis lapidis mira vis.

Argonautarum & Ulyssis in nauigando errores.

Lusitanorum nauigandi industria laudata.

Christophori Columbi laus.

Causa cur olim nauigatum sit rarius, & diutur-
niore temporis spatio.

Classis Salomonis cur triennio tantum nauigarit.

Tertia opinio Valaterrani de SOFALA insula
reijcitur.

Tharsis 3. Regum 9. an sit Africa.

Diuo Hieronymo vbi sit Tharsis.

Africa Hebræis PHVT hodie FEZ.

Hebræos prouincijs nomina à primis cultoribus
dedisse ex Iosepho ostensum.

ALCAYRVM male à quibusdam MEMPHIM
nominari.

Tharsin non rectè Africam appellare Rabinos.

Iudæorum inscitia quam nihil hodie tribuen-
dum sit.

B. Hieronymi laus, & cur Carthaginem esse dix-
erit Tharsin.

OPHYRA Carthago esse non potest.

OPHYRAM non esse Sofalan insulam vidit
Georg. Agricola.

India

ARGUMENTA.

India cur in sacris litteris OPHYRA dicta
Philonis & Iosephi eruditorum Iudæorum laus.
Iudæorum hodie mira ignauia, infcitia, ac perti-
nacia.

Petrus Gallatinus de Hebraicis bene meritus.
OPHYRA vnde dicta Iosepho, & INDIAM
esse.

Phison fluuius Hebrais, qui Ganges est Indiæ.
De OPHYRA & Heuilath, sententia B. Hiero-
nymy & Oleastri, & Rabani Mauri, error vero
Augustini Steuchi Eugubini.

Rabini Hebræorum caute legendi.
Diui Hieronymi summa linguæ Sanctæ peritia.
Thomæ Caietani opinio reiecta.



COM-

COMMENTARIVS DE
OPHYRA REGIONE, LIB.

III. REG. CAP. IX. ET X. ET II.
*Paralip. IX. commemorata; Vnde Salomoni
Iudaorum Regi inclyro, ingens auri, argenti,
gemmarum, eboris, aliarumque rerum copia
apportabatur. GASPARE VARRERIO
Lusitano auctore*

IN monumentis rerum gestarum
Salomonis, ingentes commemo-
rantur diuitiarum copiarum, quibus
adò Rex ille inclytus abundasse
fertur: vt, præ nimia auri affluentia, cunctis
regiæ supellectilis vasis, ceterisque, vsus & splen-
doris domestici ornamentis, ex auro factis v-
teretur: & argentum apud Hierosolymorum
id temporis copiosissimam urbem, nihili pro-
pmodum pederetur. Tantam auri vim (classe
ad oram maris Rubri in hunc usum ædifica-
ta) aduectam ex Ophyra regione narrat eadē
Iudæorum Regum historia. Verum in qua-
nam orbis terrarum parte hæc regio sit posi-
ta, cinctane mari, an illi continens, silentio
præterit. Nec quo nomine his temporibus
nuncupetur, apud aliquem idoneum aucto-
rem memini me legisse. Si qui verò sunt,
qui in eo aliquam operam posuere, pa-
rum aut nihil consecuti mihi esse videntur.

Ac

Ac priusquam ad huius regionis cognitionem accedamus, de qua nostra futura disputatio est, visum fuit primum quorundam referre sententias, quam quisque de eadem re tulit. Deinde ea, quæ ab illis sunt in hoc genere disputata; & quæ nullam veritatis formam præ se ferre videtur, refellere. Postremò ijs adhærere, quæcunque vera sinceraque eos protulisse fuerint animaduersa. Ex quo ordine serieque tractationis, & rerum ac rationum collatione, dilucidior emergat nostra, quam super hac ipsa re, sumus in medium prolaturus, sententia.

I. Opinio.

Rabanus Maurus, summo vir iudicio & in sacris libris interpretandis satis exercitatus, regionem hanc apud *Indos* esse, nomenque inuenisse ab *Ophyro* Iectani filio, memoriæ mandauit. Eamque terram auream, propterea quod ei aureum sit solum, nuncupatam. Quam nulla gens mortalium, sed leonum, aliarumque ferarum id genus multitudo ingens incoleret. Qua propter nullos ad eam ausos succedere; præter nautas, positis in statione nauibus, quò facilius pateret perfugium, ab imminente ferarum maleficio, & tractu illo circumcirca antè per exploratores diligentissimè perlustrato. Quam verò humum ab ipsis feris egestam offendissent, ad naues exportasse, ex eaque tandem aurum eruisse,

eruisse. In hanc ferè sententiam discedit Nic. Lyranus, peritissimus & ipse sacrarum literarum interpres.

Franciscus Vatablus Parisiensis, putat Ophyram regionem esse insulam *Hispaniolam*, in Oceano occidentali positam, nostrisque temporibus repertam. Atque ad id confirmandum nonnullas colligit rationes. Primum quod plurima auri idque optimi metalla gignat hæc insula. Deinde quod longissimis & maris & terrarum interuallis disiungatur à portu sinus Atlantici *Asion* gabelo, è quo classis Salomonis nauigabat in Ophyram regionem, vt tanta locorum distinctio, cum tam diuturna trium annorum nauigatione, à sacris literis commemorata, conuenire videatur.

II. Opinio

Raphael Volaterranus nonnullos arbitratos fuisse memorat, insulam *Sofalam* in Oceano *Æthiopico* sitam, (quæ nunc in ditione Portugallie Regum est) esse Ophyram. Idque Ludouicus quidam Venetus, in quadam sua ab *Vlissipone* in Indiam nauigatione, scripto ab eo prodita; sibi affirmasse certos homines apud eandem insulam in præsidio locatos dicit, sed quibus in ea re parum fidei præstitisset.

III. Opinio.

Hæc ferè sunt, quæ, circa huius regionis inuestigationem varia & diuersa ij, quos modo

modo nominavi, literis mandarunt. Sunt igitur, ut ea colligamus, tres orbis partes à se inuicem disjunctissimæ, *India*, quæ *Asiæ* celeberrima prouincia est: *Æthiopia*, quæ in *Africæ* partibus continetur. Et *Hispaniola*, quæ (ut diximus) in occidentali posita est Oceano insula: quæ sibi vindicare videntur hunc velut aureum principatum, sicut olim aliquot Græciæ ciuitates, suum vnaquæque ciuem Homerum vindicabat.

I. Opinio. Prima opinio; in qua duorum nec contemnendorum virorum cernitur summa cōfessio, partim ad rem & veritatem ipsam proximè accedere; partim dubia & incerta sanè quidem continere mihi visa est. Dabimus tamen operam, quo pacto perspiciatur aliquam veritatis rationem, seu certè verisimilitudinem præ se ferre.

II. Opinio de Hispaniola. Quod vero Insula *Hispaniola* non sit *Ophyræ* regio, ad cō in promptu est, ut nullis nec argumentis, nec rationibus egeat. Verùm quia communi iudicio popularique intelligentiæ, quæ disciplinarum rationes minùs attingit, accommodandæ sunt plerumque rerum argumentationes, id existimauimus faciendum, etiamsi doctioribus minùs gratum futurum esse videatur.

Primum omnium, illud maximè in confesso est, illam terrarum immensitatem & se
in max-

in maximam latitudinem effundentem, quæ iam satis peruulgato vocabulo *Terræ nouæ* nuncupantur, quam, nostra memoria Hispani duce Christophoro Colūbo Ligure, longis periculosisque navigationibus in Oceano Atlantico exhaustis repererunt, non modò ætate Salomonis Regis à nullis *Asiæ*, *Africæ*, atque *Europæ* gentibus: sed nec infinitis propè posterioribus seculis fuisse cognitam.

Nec illi mea quidem sententia audiendi sunt, qui hanc insulam eam ipsam esse arbitrantur, quam Aristoteles prodidit Carthaginenses olim inuenisse ultra Gades, multorum dierum navigatione, legemque huiusmodi constituisse, ut capitale esset, si quis eam incoleret, quia sic consultum fortasse videretur publicis illius Reipublicæ rationibus. Quis enim id pro certò affirmet in tanta insularum multitudine, quibus mare ipsum Atlanticum ad omnes coeli plagas veluti quibusdam maculis distinguitur? Sed esto, vera sint quæ de hac insula opinantur, nonne Salomon Carthaginis originem antecessit 150. annis, ut auctores sunt Iosephus, & Eusebius Cæsariensis Episcopus? Accedit huc nec esse probabile nec verisimile, insulam ab Aristotele memoratam, in ipso statim Carthaginis ortu fuisse reperiendam, sed potius postquam

Aristotel.

quam vrbs illa Romani imperij æmula creuit, bonamque Africæ partem imperio ac ditione tenuit. Quibus viribus aucta, potuit fortasse ad maris etiam imperium animum adijcere. Nam duorum Pœnorū longinquas nauigationes, ex Strabonis, Pōponij Melæ, Plinij, & aliorum auctorū monumentis, constat fuisse multis annorum curculis post conditam Carthaginem, nempe in ipso vrbs incremento, & vt ipse Plinius ait, florentissimis rebus Punicis. Præterea nauigatio ipsa à mari Indico in Atlanticum, per Australem orbis plagam, non modo Salomonis ætate, nondum nota, sed nec satis explorata fuerat, vsque ad tempora Emmanuelis Portugalliæ regis incluti. Cuius classes velis audacibus magnum illum Oceanum longè latèque diffusum percurrentes, vtramque Indiam citra & ultra Gangem penetrauerunt: erroremque Claudij Ptolemæi Alexandrini illustris Mathematici, aliorumque existimantium Indicum mare, minimè ad Oceanum Atlanticum pertinere, toti orbi summa cum laude eripuerunt. Nec illud me mouet, quod Scriptores aliquot (in quorum est numero, cuius modo mentionem feci, Plinius) memoriæ prodiderunt, extitisse aliquos multis antè seculis, qui ab ortu in occasum,

sum, per magnum ac propè immensum illum maris circuitum nauigassent, vt de quodam Eudoxo accepimus, qui (fortè capite damnatus) cum iram Ptolemæi Lathyri Ægypti regis, quam incurerat, declinare properasset, è sinu Arabico soluens fortunæ libidini & pelagi arbitrio se committens, vsque Gades tandem peruenisse narratur. Sed neq; me mouent signa nauium Hispaniensium, in mari Rubro ex naufragio reperta, tempore Tiberij Romanorum Principis. Nec nauigatio Hannonis Carthaginensis à Gadibus ad finem Arabiæ, quam literis prodidisse etiam fertur. Nam huiusmodi nauigationes etiam si fieri potuerunt, præterquam quod casu aut felicitate quadam potius accidisse, mea quidem sententia videntur, quam consilio aliquo, aut scientia nauigandi, tantam incogniti & procellosi maris vastitatem, tamen non tam probatæ vel illis vel posterioribus seculis extitere: nec tantam fidem facere potuerunt, quanta opus erat, ad tam inuisitatam & periculis plenam nauigationem aggrediendam. Suspectæ namque vt arbitror, vulgò maximè fuerunt. Qua propter Strabo nobilis Geographus, historiam, quam Heraclidem Ponticum narrasse dicit, de certis nauigationibus cuiusdam Eudoxi Cyziceni,

tempore Euergetis secundi Regis Ægypti, tanquam ineptam fabulam reijcit, & explodit. In qua scripsisse asserit eundem Eudoxum, à mari Rubro supra Æthiopiam delatum, lignum quoddam nauigij, in quo effigies equi insculpta erat, ex naufragio se reperisse. Quod cum in Ægyptum detulisset, tandem à quibusdam naucleris (nostri maris forsitan nauigationibus affueis) Gaditanorum esse nauium comperisse. Quo argumento satis sibi persuasum esse asseribat Eudoxus, totius terræ globum vndique Oceano circumfundi. Quæ, (tametsi vera extitisse crediderim) neuiquam refelleret nobilis Geographus, si in ea, qua fuit ætate, nauigaretur tota illa pars Australis Oceani, queinadmodum à nostris hominibus nauigatur hodie, idque tanta facilitate, quanta mare nostrum à cunctis ferè nationibus Africæ & Europæ nauigatur. Quando igitur illis temporibus, non modo non ita absoluta, ut oportebat, & plena quadam cognitione hæc nauigatio pernoscebatur: nec vllis Geographicis Tabulis illustrata circumferebatur, quò littora & promontoria, portus, vrbes, fluminumque ostia, atque horum omnium situs, ex certa coeli & siderum obseruatione internosci quocunque tempore adiri que possent, sed etiam à Claudio Ptolemæo disciplina-

plinarum Mathematicarum peritissimo omninò sublata fuerat, quæ fieri poterat, ut ætate Salomonis notum esset, quod nulla tot seculorum posteritas, præterquam memoria nostra, vfu & experientia consecuta est?

Sed esto, *Hispaniola* insula Ophyræ sit regio. Quorsum attingat per tot vastissima vagari maria, & vniuersum penè orbem laboriosissima nauigatione, infinitis penè & casibus & erroribus obnoxia, peragrarè; si per fretum Herculeum è nostro mari in Atlant. cum exeuntibus, compendiaria nauigatione & breuiore temporis interuallo, illuc licebat peruenire? Iam illud prætereundum censeo; quòd hæc insula, præter aurum, nihil earum rerum gignat, quæ ex Ophyræ Salomoni apportabantur, videlicet gemmas pretiosissimas, ebur, pauones, simias, & ligna optima, ex quibus citharæ, aliaque Muscorum organa fabricabantur. Suspicio Vatiblum istuc ipsum hausisse ex libris Petri Martyris Anglariensis. Is enim narrat Christophorum Columbū, cum primū hanc insulam reperisset, atque Indiæ partem aut certè illi finitimam, ob plurimam auri vbertatem illic animaduersam, esse existimasset, persuasum habuisse Ophyram esse.

Quòd verò nec *Sofala* insula, sit Ophyræ regio, quam, supra diximus Volaterranum

III. Opinio de Ophyræ insula.

ab aliquibus *Ophyram* fuisse existimatam, commemorasse, & quam Ludouicus Venetus, cum illuc appelleret, idem sibi Lusitanos quosdam affirmasse significat; ex toto nostræ disputationis contextu, facillè apparebit, quàm rectè iudicauerit Venetus, illos id falso opinari.

I. Opinio confirmata.

His igitur iactis velut fundamentis, reliquum est, vt in medio ponamus rationes, quibus nostra de hac ipsa re tota nititur sententia. Flavius Iosephus omni genere doctrinæ instructissimus, in historia sacrorum librorum, quàm more pænè Paraphrastico interpretatus est, hanc regionem scribit apud *Indos* esse, atque vulgò ætate sua *Terram Auream* nuncupatam fuisse. Cuius verba subiicienda duximus ad pleniorẽ huius susceptæ tractationis intelligentiam. Ait enim. *Habitauit autem* (Salomonem intelligit) *ad adificandas naues beneficio regis Hira. Ipse namq; ei multos viros gubernatores & in marinis rebus edoctos misit; quos iussit nauigare cum dispensatoribus suis ad locum, qui olim Ophyra, nunc Terra Aurea nuncupatur* (est enim in India) *vt aurum deferrent, & colligentes quadringenta talenta, ad regem denuò sunt reuersi. Ex quibus satis apparet non solum antiquam & peruulgatam, sed clarorum etiam virorum hæc fuisse sententiam. Fuit namque Iosephus Græcarum*

lib 8. Antiquit. Iudaicæ. ca. 2. (alij 6) & lib. 1. aduersus Apionem.

Iosephus.

carum literarum longè peritissimus, & in euoluendis Græcis auctoribus exercitissimus, vt eius libri testantur, quos contra Apionem Grammaticum Alexandrinum scripsit, multiplici rerum doctrina & cognitione refertos. Quo in genere tantum excelluit, vt ob ingenij elegantiam, statua ei Romæ publicè posita fuerit, & de quo satis præclarum Elogium exstat apud diuum Hieronymum in libro *De claris scriptoribus*. Cuiusque septem libri *de captiuitate Iudaica* publicè bibliothecæ sunt traditi, vt eodem libro idem vir sanctissimus testatur. Floruit principatu Vespasiani Imperatoris, eique cum primis charus fuit. Quo tempore C. Plinius, totum cursum, quem Romani terra, marique singulis quibusque annis, in Indiam tenebant, tumma cum diligentia scripsit. Quo loco etiam commemorat amplissimas pecunias, quas quotannis India ex ærario Populi Romani, in redimendis aromatibus alijsque id genus mercibus exhauriebat. Quemadmodum apud nos forsitan pessimo publico fieri videmus, & non sine iusta querela maximoque dispendio publicarum Lusitaniæ rationum. Quo circà cum idem Iosephus, tam varia multarum rerum cognitione, & doctrina polleret, atque omnis antiquitatis præsertim Iudaicæ, acutissimus esset indagator, multa-

que vetustate iam penè obruta è tenebris eruisset, omni que regio Indiæ illis temporibus, quibus ipse vixit, Romanorum navigationibus explorata, ab aliarumque nationum mercatoribus satis perlustrata foret, haud equidem consentaneum videtur, Ophyræ regionis notitiam, ità ex hominum memoria excidisse, vt, incuria seu obliuione penitus exoleceret. Quare Iosephus ità ipsam aperte rem locutus est, vt nihil significantius dici posset, quàm regionem hanc apud Indos esse, & *Terram Auream* nuncupari, adeò vt digito penè monstrasse videatur. Nam Claudius Ptolemæus eam ipsissimam, (vt Plautino more loquar;) in India sitam scribit, libro septimo vndecimæ Tabulæ Asiæ, his verbis. *Super Argenteam autem regionem, in qua multa dicuntur esse metalla non signata, superiacet autem Aurea regio Belyngitis appropinquans, quæ & ipsa metalla auri quam plurima habet.* Hæc Ptolemæus. Quoniam verò ultra peninsula est: ad quam mercatores ex Aurea regione exque insula Somatra, tanquam ad nobilissimum totius Orientis emporium, maximam (vt hodie fit) auri copiam conferrent, euenit, vt *Aurea Chersonesus* appellaretur, cuius omnes meminere Geographi, omniumque maximè Ptolemæus. Quæ sine controuersia eadem ipsa est, vbi

Aurea
Cherso-
nesus.

DE OPHYRA REGIONE. 211
est, vbi oppidum nunc *Malaca* positum, sub imperio ac ditioe Portugalliæ regum est, permanetque & durat ad hoc tempus, apud idem oppidum celebris cunctarum rerum mercatus, quò omnes negotiatores Orientalium partium, emendi & vendendi gratia confluunt. Cui oppido, propterea quòd in extremitate cuiusdam promontorij, quod Ptolemæus *Maleicolum* appellat, situm est, nomen *Malaca* inditum existimo. Eamque terræ lingulam in altum excurrentem, mare, vi reciprocantis æstus, à continente, cui tamen ponte coniungitur, abstulit. Quo effectum est, vt *Malaca* in insula remanserit. Quemadmodum insula *Ormuzia*, (quæ ab incolis alio nomine *Gerum* appellatur) vbi totius Persiæ celebre emporium est, nomen traxisse videtur ab *Armuzio* promontorio in sinus Persici fauces proiecto, & à regione *Armuzia* à Plinio in eadem *Carmaniæ* parte, vbi hodie *Ormuzium* regnum est, commemorata. Hæc iccirco meminisse libuit, vt gratiam iniret à curiosis in exquirendis Antiquitatis vestigijs. Verùm, vt ad propositum reuertamur, si quis Ptolemæi Tabulas, cum nostris Geographicis Tabulis, à peritissimis nauticæ artis hominibus confectis, diligenter contulerit, iam profectò reperiet inter sinum *Gangeticum* (nunc *Bengalicum* *Gangea* appell-

appellatum) & auream Chersonesum , Auream & Argenteam regionem esse positam. Quo terrarum situ Pegusium regnum esse nemini dubium est. Atquæ huic nostræ opinionioni confirmandæ, satis fidem debet constituere, quod citra & ultra Gangem nulla pars Indiæ sit, quæ aurum gignat præter *Pegusium* & *Somatram* insulam, quam multi falsò opinati sunt esse *Taprobanam*. Vt enim à nobis in quibusdam nostris Geographicis obseruationibus satis disputatum est, constat eam esse insulam *Taprobanam*, quæ his temporibus eodem ipso penè nomine *Seilam* appellatur, quo iam olim, auctore *Ptolemæo*, fuerit nuncupata. Qua propter omnem illam oram, quæ *Pegusij*, *Malaca*, & *Somatra* continetur, apud diuinam historiam, *Ophyræ* regionem esse appellatam, facillè contenderim, ob locorum vicinitatem, quam inter se habent, vt nullus terrarum interiectus reperiatur. Nam ora ea maritima à sinu *Gangetico* in *Pegusium*, hinc autem in *Malacam* excurrit. Ab hac verò vrbe ad *Somatram*, exiguus maris traiectus interpositus est. Cuius incolæ, illi præsertim qui *Benancabi* & *Barri* nuncupantur, ingentem auri vim ad *Malacæ* mercatus semper importare consueuerunt. Præterea, illud maximo ad hanc rem argumento esse arbitror, quòd

Taprobanam vbi.

Ophyræ regio, vbi.

quòd ingens cæterarum rerum copia apud *Pegusium* sit, quæ præter aurum & argentum ex *Ophyræ* regione *Salomoni* afferebantur. Nam gemas cuiuscunque generis pretiosissimas *Indorum* nulli præterquàm *Pegusij* vendunt. *Simias* & *Pauones* quam plurimos habent, *Eboris* ingentem numerum. *Siluis* lignorum pretiosorum, ex quibus apud nos *Citharæ* aliaque id genus *Musices* instrumenta conficiuntur, longè plurimis abundant.

Sed priusquam ad reliqua totius disputationis veniamus, discutienda videntur ea, quæ *Rabanus Maurus* & *Nicolaus Lyranus* protulere, de *Ophyræ* regione aureum solum habente, deque leonibus alijsque maleficis animantibus, quæ *Salomonis* ætate eosdem terræ tractus adè infestabant, vt sinè maximo periculo è nauibus egredi non liceret. Hæc quanquam similia fictis fabulis, & finitima videntur ijs, quæ *Herodotus* & *Aristæas Proconnesius* (vt à *Plinio* traditur) scriptum reliquere, de gryphibus aurum custodientibus, & *Arimatpis* rapientibus; aut ijs, quæ *Pomponius Mela* tradit, de formicis magnitudine maximos canes æquantibus, quæ prædictorum gryphium more, aurum etiam egestum in multorù exitium custodiant: tamen maximè exploratù est, vasta *Pegusiorum* & deserta loca, tum *tigrium*, tum *elephantorum*

Refellitur 1. opinio.

torum esse longè refertissima. Atque tantam earundem ferarū esse copiam, apud *Auream Chersonesum*, (quæ regio Pegulij finitima 1360. pass. patet longitudine) vt nulla ibi oppida, nullæ habitentur vrbes, præter Malâcam & perpauca barbarorum vicos, ob truculentarum tigrium (quas *Reimones* appellant) immanitatem & maleficia, ad eò vt noctu nullum sit miseris accolis per fugium, præterquàm succensi ignes, quos maximè formidat hoc animal, & arborū summitates. Si enim non altius quam ad altitudinem 20. pedum ascendunt, à tigribus perniciosissimo saltu corripuntur. Ac vulgò memoratur apud nostros, quandam tigrim, magnum aliquando facinus intra urbem Malâcam edidisse, iam tum cum illic rerum potiremur. Ad tantam si quidè prorupit audaciam, sæuiente prædæ aueritate, vt nocte concubia in urbem irrumpens, hortumque quendam inuadens: tres seruos ad trabem ob flagitia vincetos arriperet, eisque cū trabe simul dorso impositis, maceriam et si præaltam saltu tamen euasisse. Idque, & accepimus & à multis viris auctoritate grauissimis, & legimus in historia Asiatica doctissimi, atque clarissimi viri Ioannis Barrij auunculi nostri. Quod verò iam olim, tigres & elephantos habuerit *Aurea Chersonesus* & finitima tota illi regio, auctor

Ioan. Bar-
rius histo-
ric. Indiar.

DE OPHYRA REGIONE. 215
auctor est Ptolemæus. Qui postquam Chalcitim regionē, atque aliquot vicinas gentes descripsit: tandem ad Doanos veniens, post- que ipsos ad montana quædam, tigres & elephantes habentia descendit: iuncta Lestorū regioni. Qui *Lestores* finitimi sunt *Aureæ Chersoneso*: sed eiusdem verba hæc ferè sunt. *Postea Daona ad flumen eiusdem nominis, & post ipsos montana sunt, iuncta Lestorum siue Prædonum regioni, tigres habentia & elephantes.* Potuit enim fieri vt Salomonis ætate, in qua nondum terrarum orbis vniuersus tanto hominū coetu & frequentia; quanta posterioribus seculis habitaretur, Pegusiorum regio adhuc inculta ac deserta esset. Postea vero quàm finitimæ gentes animaduertissent multos mortales ad eam, auri adipiscendi gratia cōmeare, huius aueritate quoque allectæ, in animum induxissent ipsam *Auream* regionem incolere, vt auro potitæ rei ū multarū, quibus carerent, permutationibus auergerentur. Qua de causa hominum crescente multitudine, feræ paulatim loco cedentes, ad solitudinem confugerent. Quæ in *Aurea Chersoneso* fieri non potuissent, propterea quòd nulli mortalium, ob soli sterilitatē utilitate aliqua ad eam habitandum allicerentur: exceptis locis aliquot maritimis ad mercaturas faciendas accommodatis, quorum est *Malâca*

Malaca illius regionis metropolis. Quod verò regio *Ophyræ* solum aureum habuerit, ut asserunt prædicti Rabanus Maurus, & Nicol. Lyranus, nemini mirum videri debet, illos istuc ipsum credidisse, quippe cum peruulgatum id multis ante sæculis apud omnes esset, ut Pomponius Mela & Plinius testantur. Ait enim iste: *Extra ostium Indi Chryse & Argyræ fertilis metallis, ut credo. Nam, quod aliqui tradidere, aureum argenteumque ijs solum esse, haud facile crediderim.* Mela autem: *Ad Tamum* (est enim Indiæ promontorium) *insula est Chryse, ad Gangem Argyræ, altera aurei soli (ita veteres tradidere) altera argentei. Atque ita, ut maximè videtur, aut ex re nomen, aut ex vocabulo ficta fabula est.* Hæc Plinius & Pomponius. D. etiam Hieron. in epistola ad Rusticum monachum nonnulla commemorat, quæ ijs conuenire videntur. Quæ idè commemorare visum est, ne vituperatores aliquot libidine obtrectandi hanc ansam arriperent, ad Maurum & Lyranum reprehendendos. Id enim illos, hinc liquido constat ab antiquis auctoribus accepisse. Nec modò opinio ea, constanti fama multorumque scriptorum literis, antiquis illis temporibus celebrata est, verùm etiam ad nostram vsque ætatè & apud Indos emanauit, adeò ut multi Lusitanorù, auri cupiditate inducti, magnos adierint

Plinius li.
6. cap. 21.
Pompon.
Mela libr.
3. cap. 8.

adierint labores, non sine maximo vitæ discrimine & rei familiaris iactura, in perquirenda & inuestiganda hac Aurea regione. Increbuerat enim fama, certos homines, casu in eam regionem naue quondam appulso, ibique dum fortè idoneam ad nauigandum tempestatem nanciscerentur, aliquot dies commoratos, cum ea, quibus ad instruendam nauim opus erat, pararent, & alia non suppeteret ad saburram materia, præterquam humus, magno eius pondere in carinam iniecto, nauim firmasse. Atque illinc soluentes urbem Goam tandem peruenisse. Cum verò ea nauis posteris temporibus vetustate corrupta, in naualibus dissolueretur, & aurei grumuli in saburra lucentes, homines ad se allexissent, inuentum aurum fuisse: atque hinc coniecturam cepisse, humum illam ex Aurea regione casu non scienter exportatam. Porro de ijs, quæ de aureo solo huius regionis, deque malefico genere animalium eandem infestante produntur, nihil definire certum mihi est, è quòd sint ad iudicandum difficillima. Verum seu ex egesto à feris solo, aurum eruerint, seu ex rerum permutationibus (quod vero similius magisque consentaneum est, & diuus Hieronymus, ut inferius apparebit, innuere videtur) vel quauis alia ratione comparauerint,

Lusitan.
nauigatio
in Indiam

hæc quomodo sese habuerint, affirmare nihil dubitauerim facta atque transacta fuisse, in ea ora maritima, quæ Pegusij, aurea Chersoneso, & insula Somatra, (vt iam conclusimus) circumscribitur.

Sed ijs cognitis, ad aliam partem disputationis, quæ non paruam dubitationem habere videtur, oportet accedamus. Narrat siquidem eadem rerum Iudaicarum historia, *classis Salomonis* (vt eiusdem verbis vtamur) *cum classe Regis Hiræ, semel per tres annos, ire in Tharsis.* Quæ verba in hunc sensum explicat Iosephus, vt huiusmodi nauigationem ante triennium, haud quaquam fuisse confectam & absolutam existimet. Nos verò, tamen si hunc locum aliter ac censet Iosephus intelligi posse (vt postea disputabimus) arbitramur, tamen pro virili parte, quantum fieri possit, ne aliquis resideat scrupulus, nonnullas colligemus rationes, quibus illum rectè sensisse intelligatur. Porro, vt causas dubitationis explicemus, cum hac tempestate vsu & experientia compertum sit, illos, qui à mari Rubro secundo cursu *Auream Chersonesum* nauigare, atque inde commodè renauigare solent, totam nauigationem decimo mense, aut summùm anno conficere, apparet omninò incredibilis & absurda illa nauigatio, quæ cum vnum atque idem maris spatium

tium percurreret, id præterquam triennio non absolueret. Quæ causa impulit Franciscum Vatablum, vt crederet tam longi temporis interuallum, cum longissima huiusmodi conuenire nauigatione, qualis esset à sinu Atlantico maris Rubri ad *Hispaniolam* insulam. Ex quibus facilè intellectu est, aut Ophyram regionem non esse ad oram maritimam Pegusiorum & Aureæ Chersonesi atque Somatræ, aut, tam diuturnam nauigationem, quæ perpetuum triennium completeretur, esse profus vanam & commentitijs fabulis quàm vero similiorem. Sed si rectè diuersæ temporum rationes expendantur, iam profectò non inepta nec absurda hæc Iosephi interpretatio iudicabitur. Etenim si huius facultatis, quæ vocatur nauigatio, siue artis siue scientiæ volumus considerare originem, facilè reperiemus, eam, sicut aliarum artium & disciplinarum principia, ab exiguis initijs esse ortam atque deductam. Nam cum principio animaduertissent homines, magnas atque ingentes utilitates in fluminum & maris nauigationibus esse constitutas, cœperunt inire rationem, qua eis ad vitæ vsus necessarios vti commodè & vtiliter possent. Itaque primum rudis illa ætas, trabes inuicem connectere atque coniungere cœpit, quas *rates* appellauit. Quibus primò in fluminum

Nauigationis origo. vide Horatij Odâ III. *Ille robur & as triplex, & c.*

transvectionibus utebantur, deinde per ipsa flumina vecti ad finitimos importabant ea, quorum maximè indigere intelligebant, ex quorumque permutationibus alia similiter compararent, quibus etiam ad vitam tuendam & propagandam carere non poterant. Postmodum scaphas & lembos aliaque id genus minuta nauigia, per solertiam excogitarunt, velis & remis, multisque rebus ad vsus nauticos pertinentibus, paulatim inuentis, non modo instruxerunt, sed etiam alijs ad decorem & ornatum appositis illustrarunt. At crescente iam cum longa experientia, & frequenti huius rei vsu audacia, in altum se maioribus nauigijs contulerunt. Primum propter oram maritimam nauigantes, propinquitate continentis animos faciente, deinde ad interiora maris eos ducente peritia, coepere procellosis fluctibus se opponere, & iam audacter ventis vela dare, atque confidenter tandem & strenuè longa maris spatia transmittere. Vnde colligitur, huius artis nauticæ scientiam, paulatim & per quosdam velut ætatis gradus creuisse, adeò ut, auctore Plinio, reimum Copæ & eius latitudinem Plateæ, vela Icarus, Tyrrheni anchoram, malum & antennâ, Dædalus, rostra Piseus, Salaminij hippagum, & alia alij diuersis temporibus inuen-

rint,

rint, & plurima adiumenta huic arti subministrauerint. Nec in tot sæculorum ætatebus, ad perfectam illam & omnibus suis numeris expletam navigationis rationem perueniunt, vsque ad illud tempus, in quo multa quoque Mathematices disciplinæ, ad rei nauticæ facultatem maximè pertinentia, fuerunt excogitata instrumenta. Quorum illud exitit, valde post homines natos admirandum, quod vulgò *Acum nauticam* appellant: Quæ Septentriones nimia & mira quadam insita auiditate, ex vi contactus magnetis lapidis contracta, appetit: & cuspide veluti digito perpetuò ostendit. Cuius vim, natiuamque lapidis in Arctos semper respectantis, antiquis ignotam fuisse manifestum est. Hinc illa summa admiratio, quam Argonautis Argonautarumque à Thessalia in Colchos per quam breuis nauigatio illis temporibus excitauit. Hinc Vlyssis nescio quos errores, priusquam in Siciliam insulam ab Ilio peruenisset, intra tam exigua maris spatia exhaustos, admirata est maximè Antiquitas, quos illustris ille Græcus poëta propterea egregijs decorauit numeris. Quis igitur (ut diximus) hæc ars non subito, sed per longa temporum interualla nacta fuerit incrementa, repertæ sunt compendiaræ nauigationes, vsu & consuetudine

Nautica
PYXIS.

Magnetis
vis.

Argonau-
tis.

Vlyssis er-
ror & Æ-
neæ apud
Virgil. 3.
Æneid,

nauigandi. Nam, vt Plinius refert, cum ab Siagro Arabiæ promontorio (quod hodie *Fartacum* appellatur) Patalam Indiæ urbem petere conſuetum eſſet, poſterior ætas breuiorem tutioremque eſſe nauigationem, ab eodem promontorio ad amnem Zizerum, Indiæque portum credidit, diuque ita nauigatum eſſe dicit, donec auidi & lucro inhiantes mercatores, aliã magis compendiariã nauigationem inuenerunt, qua ſingulis quibuſque annis Romani in Indiam nauigabant. Quo in loco (vt ſupra memorauiſimus) diligenter ſcribit, quem curſum Romani terra marique, dum Indiam peterent, ad ſpecies aliaque id genus aromata comparanda tenebant: & quo anni tempore hinc atque illinc proficiſcebantur, quantoque ſpatio (quod annuum eſſe ſignificat) totum illud iter, vſque dum reuerterentur conficiebant. Itã igitur vſque ad Plinij tempora certos quosdam progreſſus feciſſe videtur nauigatio. Verum tamen multò ampliores vſque ad noſtram ætatem. In quo genere iure laudantur Luſitani, qui magnum fundamentum perpetuæ ſuæ commendationis & famæ ieciſſe, atque memoriam nominis ſempiternam conſecuti eſſe videntur, apud quos magis quam in cæteris nationibus hæc ars exulta eſt. Cum primi mare Atlanticum nauigantes, cunctam

Luſitan.
laus.

Mauri-

Mauritanæ & Æthiopiæ orã, vſque ad magnum & vaſtum illud *Bonam Spem* promontorium; maris interiora magno impetu irumpens, atque ab antiquis Geographis ignoratum, ſumma cum animi fortitudine & ſolertia, & magnis tandem exantlatis laboribus explorarunt, temporibus Infantis Henrici & Ioannis Portugalliæ regis ſecundi, & plurimis annis antequã Chriſtophorus Columbus Ligur occidentalem Oceanũ nauigaſſet, viamque munitam poſteris reliquẽre; qua perfectum eſt, vt poſtmodũ in Indiam ab Vliffipone, ſumma, vt hodie fit, facilitate nauigaretur. Vt igitur hanc partem diſputationis concludam, in illa ætate, in qua necdum tam ſtrenuè tantaque artis peritia maria percurrerant homines, interdũ nauigare, noctũ verò in anchoris diem expectare conſueſcebant. Vt nunc quoque fieri videmus in ſinu Arabico, propterea quòd illic & vadofum & maximè ſcopuloſum ſit mare. Tũ etiã quoad fieri poterat, propter orã maritimã, atq; ſecundis dũtaxat flatibus nauigabãt, eò quòd nondum alijs ventis vela dare, ad vſumque & vtilitatem nauigandi trahere nouerant, vt poſteris temporibus inuentum eſt. Alia tam tardæ ac lentæ nauigationis cauſa erat, quòd ob maris & locorũ maritimorum inſolentiam, naucleros pro diuerſitate regio-

Chriſtop.
Colũbus
Ligur.

num mutabant, aliosque mutuabantur vicinarum nauigationum scientissimos : vti à nostris hominibus factitatum fuisse satis cōpertum est, cum primùm in Indiam nauigant, propterea quòd certiore & tutiore cursu ignorarent. Sed alia quoque huiusce rei erat causa, quòd cum id temporis nauigia, propter modicam magnitudinem, tantum cibarium numerum capere nequiuissent, opus erat aquandi & commeatus gratia, sæpius apud maritima loca ad id maximè opportuna, moras producere. Ad hæc mare Indicum (vt satis notum est) hyeme, quæ apud Indos à Kal. Aprilis circiter Kalen. Octobris protenditur, adeò procellosis & immodicis tempestatibus agitatur, vt infestum & inuiũ hoc tempore efficiatur. Præterea sunt in illo cœlo statim ventorum flatus, (quemadmodũ apud nos *Etesia* certo æstatis tempore,) quos *Monsoas* vocant, quibus exceptis, idoneæ ad nauigandum tempestates nullæ sunt. Quare oportet hos tempestiuos ventos expectare. Nam qui à sinu Arabico seu Persico vel ab vrbe Goa in Aureã Chersonesum nauigant, nec statim illinc renauigare valent, sed tantisper ibi manere opus est, dum huiusmodi venti flare inceperint. Quapropter tres aut quatuor, & amplius menses, apud Malacam commorantur. Itaque cum illa ætate

non

non admodum vigeret, vt postea viguit, hæc nauigandi scientia, cumque dies non noctes & proximè oram maritimam nauigarent, ex quo tardiores efficiebantur nauigationes, propter longos orarum anfractus, veluti quoldam in semet reductos Mæandros, idque verno non hyemali tempore. Deinde, cum in crebras, tum aquationes, tum lignationes, & in perquirendos nouos naucleros, atque in expectandos cōmodissimos ventorum accessus, postremò in aurũ comparandũ, seu rerum permutationibus, seu quacumque alia ratione id fieret, non modicum temporis infumendum esset, nihil mirum videri debet, si totum cuius sum antè triennium cōficere nequiuerint. Mitto instrumentorum nauticorum duplices apparatus, quibus illa ætas in nautica disciplina nondum satis exercitata, opinor non utebatur. Quorum penuria solet sæpe numero cursus nauigationum retardare, dum reficiendis nauibus, vi ventorum ac tempestarum corruptis incumbunt, vt vsu venire videmus nostris nauibus ex India huc properantibus, quæ in insula *Mosambiqua* hyemare eisdem de causis sæpissimè coguntur. Quanquam, vt superius diximus, illa verba sacrae historiæ, *semel per tres annos*, etiam 3. Reg. 10. in hunc sensum & fortasse veriore explicari

Q. s. posse

posse arbitramur, vt trinis annis semel classis Salomonis solita sit in Ophyram regionem nauigare, non autē quod perpetuos tres annos in hanc nauigationem inlumpserit. Accidere namque poterat, vt ex tam longa nauigatione naues adēdō dissipatæ & dissolutæ redderentur, vt integrum triennium, tum in nauigatione peragenda, tum in classe, maris iactationibus corrupta & conuassata, reficienda infumeretur. Quemadmodum accidere nostris nauibus in Indiam nauigantibus solitum est, vt quam paucissimas extitisse credamus, quæ duas amplius nauigationes, in tam longinquas oras perficere quiuerint. Nec sic integræ omnibus suis partibus redierint, vt non refici & instaurari ad iterum nauigandum, malis, carinis, lateribus, proris, puppibus, antennis, velis, gubernaculis, aliisque huiusmodi ad earum robur & firmitatē stabiliendam pertinentibus, opus eis fuerit. Quapropter mirari desinamus, cum Romani in ea ætate, in qua iam ars ipsa nauigandi ampliores fecerat progressus, plurimū terra marique possent, annū tamen (vt auctor est Plinius) in eadem Indica nauigatione, quæ citra Gangem continebatur, absumerent, classē Salomonis longius (quippe ultra Gangem) progressam (qui nec opibus, nec nauali disciplina, antiquis illis temporibus, nondum satis cognita

cognita nec culta, cum Romanis esset conferendus) ante triennium conficere nequiuisset. Sed hæc hæctenus.

Sequitur, vt de reliqua parte dicendū sit, quam in vltimū locum nostræ disputationis coniecimus. Quæ quorundā huiusmodi continet sententiā, vt statuatur insulam *Sofalam*, quam ultra Bonam Spem promontorium, ad oram maritimā Æthiopiæ sub Ægypto positam cōmemorauimus, esse *Ophyram* regionē. Idq; huiusmodi rationibus concludunt. Cū id uocabulum *Tharxis* apud sacras literas (vt ipsi volunt) *Africam* significet, cumque insula *Sofala* in *Africæ* regione sita sit, illicque plurima auri suppetat uertitas, quod finitimi Æthiopes, qui eorum lingua *Casri* appellantur, ad prædictam insulā importare soliti sint, vt eius permutationibus, ea, quibus carere nō possunt, à nostris hominibus ibidem degentibus nanciscantur, satis apparere ijs sic constitutis, & consequens esse quod statuunt, *Ophyram* scilicet esse *Sofalam*.

Verūm hæc quo uerius ac rectius intelligi dijudicarique, ualeant cunctos sacrorū librorū locos, in quibus hæc nauigatio cōmemoratur, subiiciemus. Deinde, quæcunq; in rei huiusmodi disquisitione sunt posita, in oēs partes disputabimus. Postremò, si quod aliquorum peccatū, in hac ipsa re dijudicanda sit animadu-

III. Opinio Volaterrani.

Tharxis in sacris literis an sit Africa.

maduerſum, indicabimus. Sed ipſa iã Sacra
 hiftorię verba diligẽter attẽdamus. Ait enim:
 Claſſem quoque fecit rex Salomon in *Aſion ga-*
ber, quæ eſt iuxta Ailath in litore maris Rubri,
in terra Idumæ, miſitq; Hiram in claſſe illa, ſer-
uos ſuos viros nauticos & gnaros maris, cum
ſeruis Salomonis. Qui cum veniſſent in Ophir
ſumptum inde aurum, quadringentorum viginti
talentorum, detulerunt ad regem Salomonem.
 Et ſequenti capite. Sed omnia vaſa de quibus
 potabat rex Salomon erant aurea, & vniuerſa
 ſuppellex domus ſaltus libani de auro puriſſimo.
 Non erat argentum, nec alicuius pretij putaba-
 tur in diebus Salomonis, quia claſſis regis, per
 mare cum claſſe Hiram, ſemel per tres annos ibat
 in *Tharſis*: deferens inde aurum & argentum,
 & dentes Elephantorum, & Simias & Pauones.
 In 2. verò libro Paralip. cap. 2. ait. Tunc abiit
 Salomon in *Aſiongaber*, & in *Ailath* ad oram
 maris rubri, quæ eſt in terra *Edom*. Miſit ergo
 ei *Hiram*, per manus ſeruorum ſuorum, naues &
 nautas gnaros maris, & abierunt cum ſeruis Sa-
 lomonis in *Ophir*, tuleruntque inde quadringenta
 quinquaginta talenta auri, & attulerunt ad re-
 gem Salomonem. Nono autem cap. idem ite-
 rum refert. Sed & ſerui *Hiram* cum ſeruis Sa-
 lomonis, attulerunt aurum de *Ophir*, & ligna *Thyi-*
na & gemmas pretioſiſſimas, de quibus fecit rex
 de lignis ſcilicet *Thyini*, gradus in domo Domini
 & in

& in domo regia, *Citharas* quoque & *Pſalteria*
 cantoribus. Nunquam viſa ſunt in terra *Iuda*
 ligna talia. Et in eodem cap. eadem inculcat,
 dicens. Omnia quoque vaſa conuiuij regis erant
 aurea, & vaſa domus ſaltus *Libani* ex auro pu-
 riſſimo. Argentum enim in diebus illis pro nihilo
 reputabatur, ſi quidem naues regis, ibant in *Thar-*
ſis cum ſeruis *Hiram* ſemel in annis tribus, & de-
 ferebant inde aurum & argentum, & ebur &
 ſimias & pauones. Magnificatus eſt igitur *Salom-*
on ſuper omnes reges terræ, præ diuitijs & glo-
 ria. Præterea c. 20. ſic ait. Poſt hæc autem iniit
 amicitias *Iofaphat* rex *Iuda*, cum *Ochozia* rege
Iſrael, cuius opera fuerunt impiſſima, & parti-
 ceps fuit, vt faceret naues quæ irent in *Tharſis*,
 feceruntq; claſſem in *Aſiongaber*, prophetauit au-
 tem *Eliezer* filius *Dodau* de *Marcſa* ad *Iofaphat*
 dicens. Quia habuiſti foedus cum *Ochozia*, per-
 culſit Dominus opera tua, contritaq; ſunt naues,
 nec potuerunt ire in *Tharſis*. Quibus diligen-
 ter inſpectis intelligitur, ſacram hiftoriã,
 eandem regionem modo *Ophyr*, modo *Thar-*
ſis, diuerſa nominum appellatione nuncupa-
 re. Quod anſam præbuit aliquibus (cum per-
 ſuaſum haberent *Tharſis* apud Hebræos *A-*
fricam ſignificare) ad exiſtimandum *Sofalam*
inſulam (vt diximus) fuiſſe olim *Ophyr*.
 Verum diuus Hieronymus hunc nobis eri-
 puit errorem. Nam dum quædam loca *Eſaię*
 explicat

Tharsis
D Hiero-
nymo, vi-
de Geo-
graphicū
Thesaurū
Ortelij, &
P. Ribet.
in XII.
Prophet.
minores.

explicat, hæc infert. *Est autem Ophyr Indiae locus, in quo aurum optimum nascitur.* Et alibi explicans vim significationis huius vocabuli *Tharsis* ait, *Tharsis, vel Indiae regio est, ut vult Iosephus, vel certe omne pelagus Tharsis appellatur.* Et in explicatione ultimi capituli *Isaiæ*, eadem rursus inculcat. *Tharsis* lingua *Hebræa* mare appellatur, & ut aiunt, *Indiae regio*, licet *Iosephus* litera commutata *Tharsum* putet nuncupari pro *Tharsis* urbem *Ciliciæ*. In *Ionæ* autem commentarijs hæc quoque subiungit. *Vnde imitatus Cain Ionas, & recedens à facie Domini, fugere voluit in Tharsis, quam Iosephus interpretatur Tarsum Ciliciæ civitatem, prima tantum litera commutata.* Quantum verò in *Paralipomenon* libris intelligi datur, quidam locus *Indiae* sic vocatur. Porro *Hebræi* *Tharsis* mare dici generaliter autumant, secundum illud: *In spiritu vehementi confringes naues Tharsis, id est, maris.* Et in *Isaia*. *Vlulate naues Tharsis.* Super quo ante annos plurimos, in epistola quadam ad *Marcellam* dixisse me memini. Non igitur propheta ad certum fugere cupiebat locum, sed mare ingrediens quocumq; pergere festinabat, & hoc magis conuenit fugituo & timido, non locum fugæ ociosæ eligere, sed primam occasionem arripere nauigandi. Iptius verò epistolæ ad *Marcellam* hæc verba sunt. *Queris si Tharsis lapis Chrysolitus sit aut Hiacynthus, ut diuersi*

inter-

interpretes volunt, ad cuius coloris similitudinem Dei species scribatur. Quare *Ionas* propheta *Tharsis* ire velle dicatur, & *Salomon* & *Iosaphat* in *Regnorum* libris naues habuerint, quæ de *Tharsis* solutæ sint exercere commercia. Ad quod facilis est responsio, homonymum esse vocabulum, quòd & *Indiae* regio ita appelleretur, & ipsum mare quia cæruleum sit & saepe solis radijs percussum, colorem supradictorum lapidum trahat, & à colore nomen acceperit, licet *Iosephus* τ. pro θ. litera mutata *Græcos* putet *Tarsum* appellare pro *Tharsis*. Hæc diuus *Hieronymus*. Ex quibus liquidò perspicitur persuasissimum fuisse viro sanctissimo & eruditissimo, hanc regionem in *India* esse positam, eique duo nomina indita, videlicet *Ophyr* & *Tharsis*, atque in eadem sententia fuisse *Iosephū*, ut ex verbis ipsius à nobis paulò ante recitatis, & ex diuo *Hieronymo*, qui istuc ipsum sensisse *Iosephum* affirmat, ostensum est. Atqui ipse auctorem in illa ætate grauem existisse neminem existimo, qui hoc verbum *Tharsis*, apud *Hebræos* *Africam* significare scribat, sed longè alio nomine ac diuerso *Hebræos* *Africam* nuncupare solitos accepimus, quod est *Phut* siue *Phul*. Ait namque diuus *Hieronymus*, dum caput vltimum *Isaiæ* interpretatur: *Phut autem siue Phul Libye, omnisque Africa usque ad mare Maurita-*

nia,

niæ, in qua fluuius hodie qui Phut dicitur, & cuncta circa eum regio, Phutensis appellatur. De quo fluuiio sic meminit Iosephus. Instituit & Phut Libyam, Phutos à se vocans prouinciales. Est autem & fluuius in Mauritaniam prouincia, qui isto nomine nuncupatur. Vnde & plurimos Græcorum historiographorum inuenimus huius fluminis memoriam facientes, & ex adiacenti prouincia, quæ Phuti vocatur, ei nomen impositum. Hæc diuus Hieronymus & Iosephus. Eius fluuij quoque mentionem facit Plinius, cum Mauritaniam Tingitaniam describit, cuius hæc verba sunt. Indigenæ autem tradunt, in ora ab Sala. C. L. M. p. 138. Flumen Asanam, marino haustu sed portu spectabile, mox amnem quem vocant Phut. Hunc Ptolemæus quoque Phihut nominat, in eademque prouincia esse, eiusque oris situm gradus habere 72302. scribit. Quod flumen Phut, nunc corrupto nomine Fèz, & regio Phuti etiam Regnum Fèz hodie nuncupari, nemini dubium est. Quod & nos, in quibusdam nostris Geographicis Observationibus accuratè disputauimus; & satis credo, diligenter (absit verbo inuidia) perquisita & inuestigata, à nobis sunt hæc ipsa, huius antiqui nominis vestigia. Sed ne de pluribus agam, ad propositum reuertar: iam illud opinor notum & satis compertum esse, vel illis qui

libr. 1. Antiquit. c. 6. (alijs 12.)

lib. 5. ca. 1. Natur. histor.

DE OPHYRA REGIONE. 233
qui mediocri literatura præditi sunt, Iudæos, prouincias & regiones, atque maria & insulas, longe alijs nominibus ac nos, solitos esse nuncupare. Nam nomina eorum, quos maximè perluasum habuere, extitisse primos terrarum cultores, ipsis terris indiderunt. Quapropter Africam (vt modò diximus) Phut à Chami huius nominis filio, Æthiopiam verò sub Ægypto, Chus à Chuso Phutis fratre. A Mezraimo horum etiam fratre, totam Ægyptum Mezraim appellauerunt. Quo nomine his temporibus, à Iudæis & Arabibus, Ægyptus *Muzraim* nuncupatur, & urbem *Acayrum* eius Prouinciæ metropolim, (quam nonnulli falsò *Memphim* arbitrantur) ob linguarum inter se similitudinem, *Mezzaram* vocant. Quemadmodum temporibus etiã Iosephi à Iudæis vocabatur, vt testatur ipse his verbis. *Seruata est etiam Mezraim secundum appellationem prisca memoria. Ægyptum namque Mezrim & Mezreos omnes vocamus Ægyptios.* Tum Cyprus insulam *Cethim* appellauerunt, à Cethimo Iapheti nepote. Atque hinc mos apud illos inoleuit, vt insulas hoc nomine *Cethim* significarent. Italiam verò *Thubal* nuncupant à nomine Thubalis, quem primò credere hanc Prouinciã coluisse. Nec mare *Rubrum*, vel hoc nomine, vel sinum Arabicum,

Hebræi Regiones ferè à primis cultoribus nominant.

Ægyptus

Mèphim, malè *Acayrû* nominant.

libr. 1. Antiquit. Iudæic. c. 6.

Cyprus.

Italia.

cum, vt Græci & Latini, sed *mare Carectosum* appellare semper consueuerunt. Qua de re, miror si qui sunt, qui apud Hebræos existiment *Tharſis* nomine Africam significari. Nisi fortè auctoritate ducti cuiusdam Iudæi Dauid Chimhi nuncupati. Cui ego alijque recentioribus Iudæis, nullam tribuendam esse auctoritatem existimo, maxime quando aliter sentiunt ac diuus Hieronymus, & antiqui ac doctissimi Iudæorum, illi præsertim qui Christi præcesserunt ætatem. In quorum sunt numero *Philo & Iosephus*, ab ipso Hieronymo & sapientissimi & eruditissimi existimati. Nam (vt præteream quòd à viris longè grauissimis & in Hebraicis literis exercitatisimis acceperim : cum Romæ apud Paulum III. Pontificem Maximum, negotia gererem illustrissimi Principis Henrici Cardinalis ac Portugalliæ Infantis, Iudæos huius ætatis, nullam aut certè perexiguam Hebraicæ linguæ eruditionem callere,) quæ tanta potest esse hominum quorundam inscitia, seu potius amentia, vt perfidi Iudæi, à veraque Christi Optimi Maximi Religione alienissimi, iudicium præferant diui Hieronymi eruditioni & auctoritati. Quem diuus Augustinus *virum doctissimum* appellat, & *omnium trium linguarum peritissimum*. Et què Iudæi illius ætatis, rectè de Hebraicis veterem

rem sacrorum librorum scripturam, in Latinum conuertisse ingenuè fatebantur. Quapropter non aliter huiusmodi homines desipere arbitror, ac si veritati vanitatem anteponant. Susplicamur ipsum Dauidem, & si qui sunt in eadem sententia, cum apud Isaiam, Hieremiam & Ezechielem, Septuaginta interpretes diuumque Hieronymum, hoc vocabulum *Tharſis Carthaginem* aliquando interpretatos esse animaduertent, hinc occasionem fortasse nactos ad hanc opinionem confirmandam, videlicet *Tharſis*, vnde aurum Salomoni afferebatur, *Africam* significare; cumque, vt diximus, finitima *Sofala* regio auri feracissima sit, & in quadam Africæ parte collocata, omninò statuerunt *Sofalam Ophyram* esse regionem. Quasi verò in multis Æthiopiæ partibus, ad quas breuiore temporis interuallo, è nostro mari in Atlanticum exeuntes nauigare potuissent, non magna etiam auri, idque optimi affluentia sit, summaque vbertas? Ex cuius Æthiopiæ diuersis locis, nostri homines, auspicijs Christianissimorum Portugalliæ Regum, singulis quibusque annis, ab ipsis Æthiopibus variarum rerum permutationibus, aurum comparantes huc deferunt. Quod si diuus Hieronymus & L X X. apud commemoratos Prophetas, idque certis duntaxat locis, id vocabulū *Thar-*

sis Carthaginem significare profitentur, non id propterea, quòd ex sua præcipua, &, vt dicam natiua significatione, vibem Romani imperij æmulam exprimat. Qui enim id fieri poterat, cum Salomonis ætate necdum *Carthago*, vt iam demonstrauius, condita esset? Sed cum ciuitas admodum opulenta foret, & maximis afflueret auri & argenti diuitijs, commercio Hispaniæ id temporis omnium metallorum feracissimæ adeptis, quibus domi forisque potentiam & imperium suum largiter auxerat, eam nomine *Tharsis* expressit diuina Scriptura: sicuti terris nouis nostra memoria repertis vsu venisse videmus. Quæ idè quòd à nobis procul versus occiduas orbis partes recesserint, & auro plurimum abundauerint, vulgò iam *Indiæ* nomen inuenerint. Qui enim aliter statuunt ij multum à veritatis ratione abesse, nec iusta reprehensione caruisse mihi videntur, si iudicant sacram Scripturam Salomonis principatu, hoc verbo vibem, quæ id temporis nusquam esset, designasse. Quoniam verò recentiores Iudæi, in summa Geographicæ facultatis ignoratione, temporumque inscitia versantur, nec exterarum nationum historias attingunt, quòd temporum ordines, varietates, eorumque congruen-

gruentiam, disquirere & diiudicare valeant, quippè cum *Historia testis sit temporum, & nuntia verustatis*, vt rectè iudicauit quidam, sit, vt varijs id genus imbuantur erroribus.

Quod acciderè nequaquam potuit in hoc genere *Iosepho & Philoni*, in omni disciplina rum doctrina, & rerum multarum cognitione versatis. Hanc Hieronymi & Septuaginta interpretationem, nonnulli fortasse arripientes, existimauerunt aliquandò *Carthaginem* fuisse *Ophyram*, parum attendentes è quonam portu, quoue ex sinu classis Salomonis eandem regionem petitura solueret. Sed nec attenderunt apud *Sofalam* insulam, nullum pretiosarum gemmarum genus, nullum argentum, nullos esse pauones. Quæ omnia, ex *Ophyra* regione præter aurum, etiam efferebantur. Id quod Georgius Agricola animaduertisse visus est, cum *Sofalam Ophyram* esse negauit, in libris quos de *Veteribus & nouis metallis* composuit. Atquè tantum abest, vt *Tharsis*, Salomonis tempore *Africam* significauerit, vt non defuerit, qui hac tempestate, libros veteris legis conuerterit ex Hebraicis, & vocabulum *Tharsis* apud historiam Regum (tertio Regum 9. & 10.) *Iudæorum mare* interpretantur, non autem *Indiæ oram*, integra re-

M. Tull.
2. de Orat.
ad Q. Fra-
trem.

Georgius
Agricola.

manente historia *Ophyræ* regionis.

Nunc reliquum est, ut causas explicemus, cur in mentem venerit Sacræ historiæ, eam *Indiæ* regionem *Ophyræ* nuncupare. Quòd si ea, quæ superius à nobis in hoc genere sunt disputata, diligentius attendamus, facile reperiemus ut supra diximus, moris esse sacræ Scripturæ, nomina eorum, qui terras primum incolere & habitare cœperunt, ipsis terris imponere. Sed cum huiusmodi nomina, parùm cognita alijs nationibus fuerint, ut ipse similiter Iosephus animaduertisse visus est, propterea quòd eis soli Iudæi vterentur, euenit, ut ob prædictorum nominum insolentiam, multa sacrorum librorum huius generis loca, maximè obscurarentur & magnam dubitationem afferrent. Quod si nonnulli Iudæorum viri doctissimi, qui aliarum gentium & exterarum nationum literas, historias, & monumenta, variasque artium disciplinas perceperunt, ex quibus extitere *Philon & Iosephus*, summa cum diligentia, non multa huiusmodi posteris explicata, literis tradidissent, quæ peculiari quadam cognitione indigebant, multò peius etiam nunc circa locorum huiusmodi abstrusorum intelligentiam hallucinaremur. Si autem recentiores Iudæi, more illorum (quos modo nominavi) clarorum virorum, literis Græcis &

Latinis,

Latinis ab ineunte ætate imbuerentur, reliquasque, disciplinas attingere in animum inducerent, quòd rerum ac temporum congruentiam intueri & intelligere possent, non esset sanè quòd in tantis ac tam deprauatis opinionum erroribus implicarentur. Nunc, cum præter Hebraicas literas, hasque sine vlla Grammatices ratione, primoribus labris degustatas verius quàm perceptas, quippè à parentibus veluti tumultuariè traditas, nullum, nec literarum nec disciplinarum genus consequantur, quid aliud quàm labi, falli, & turpiter errare illis futurum putamus? Quodque caput est, præterquam quòd cum ipso nutricis lacte errorem fugere incipiunt, non modo ignoratione verè Religionis imbuuntur, sed varijs, tum falsis, tum peruersis, & quâdoque ridiculis etiam opinionibus, poetarumque portentis similibus adhærescunt. Quarum plura quidem genera videre licet, cum apud multos benè doctos viros, à quibus aduersus Iudæorum peruicaciam plura sunt subtiliter & acerrimè disputata, tum vel maximè apud Petrum Gallatinum, bonum

Petr. Gal.
latinus.

in primis auctorem, & Hebraicarum literarum satis peritum. Adcò ut pudeat & misereat me infelicis hominum conditionis in tot mentis cæcitates & animi prauitates immerisæ. Iosephus igitur hunc locum è tene-

Ioseph. li.
I. Antiqui.
cap. 6.

Philo &
Iosephus.

bris in lucem euocare videtur. Explicans enim in primo libro Iudaicarum Antiquitatum, quendam locum sacrorum librorum, satis docet vnde nominis originem Ophyræ regio traxisse videatur. Quum enim diuina historia commemoret, temporibus Phaleg diuisam fuisse terram, quamobrem hoc ei nomen inditum, quod diuisionem significat apud Hebræos, ita, *Natiq̄ue sunt Heber filij duo, nomen vni Phaleg, eo quod in diebus eius diuisa sit terra: & nomen fratris eius Iectan. Qui Iectan genuit Almodad, & Saleph, & Asarmoth, Iare, & Adonan, & Vzal, & Decla, & Hebat & Abimael, Saba, & Ophir, & Heuila, & Iobab. Omnes isti filij Iectan. Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus. Usque Sephar montem Orientalem.* Iosephus verò eadem in hunc modum narrat. *Heber autem Iectan genuit & Phaleg. Dictus autem Phaleg, quoniam secundum diuisionem habitationum natus est. Phaleg autem diuisionem Hebræi vocant. Iectan verò, qui filius fuit Heber, habuit filios Helmodad, Saleph, Asarmoth, Iavach, Aduram, Vzal, Decla, Obal, Abimael, Saba, Ophyr, Euila, Iobab. Isti à flumine Cophino Indiæ, & posita circa eam Syriæ, loca quædam inhabitant.* Hæc Iosephus. De quo flumine qui Indum influit, frequens mentio fit apud Geographos. Quorum verba subiicienda duxi.

Ophyræ vnde dict. Iosepho.

Genes. 11.

lib. 1. Antiqu. c. 6. (alijs 14)

duximus, ad pleniorum rei cognitionem & intelligentiam. Nam Pomponius hæc profert. *Indus ex monte Paropamislo exortus, & alia quidem flumina admittit, sed clarissima Cophen, Acesinem, Hydaspem.* Plinij verò huiusmodi sunt. *A proximis Indogentibus montana Capissanæ habent Capissam urbem quam diruit Cyrus, Arabosia cum oppido & flumine eiusdem nominis. Quod quidem Cophen dixerunt à semiramide conditum.* Et paulò inferius subiungit. *Flumen Cophes, influunt in eum navigabilia Sadarus, Parosus, Sodinus.* Strabo autem incidens in mentionem Alexandri in Indos expeditionis, de eodem fluuio sic meminit. *Quare usdem montibus per vias breuiores exuperatus, reuersus est, habens Indiam à sinistris. Postea rursus in eam redit ac occidentales eius fines, & Cophen flumen & Choassem qui in Cophen immititur. Et paulò inferius. Post Cophen itaque Indus fluit. Regionem inter hæc duo flumina mediam habitant Astaceni, Massiani, Nissei, &c. Et Plinius iterum. *Ultimo sine Cophere fluuio, quæ omnia Ariorum esse alijs placet. Nec non & Nysam urbem plerique Indiæ ascribunt. Quum igitur decem filiorum Iectani coloniæ, partim in quædam Syriæ loca Indiam penè attingentia, partim, in illum Indiæ tractum quæ Cophe fluuio irrigatur (vt Iosephus narrat) deductæ sint, & vnus ex eius**

Pompon. Mela libr. 3 cap. 7.

lib. 6. nat. hist. c. 23.

Strabo.

lib. 6. c. 21. nat. histo.

filijs *Ophyr* nuncupatus fuerit, apparet ex hoc nomine, per interiores Indię partes pertinet, *Ophyræ* regionem esse nominatam, ut rectè existimauit Rabanus Maurus & Nicolaus Lyranus. Quoniam verò Heuilat frater Ophyri, finitima *Ophyræ* regioni loca etiam incoluit, idè Motes cum Indiam exprimeret voluiffet, quam inclytus amnis Ganges (*Phison* ab eo appellatus) vberimis aquis interfuit: Hauilat nuncupauit. *Et fluius* (inquit) *egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui inde diuiditur in quatuor capita, nomen vni Phison, ipse est qui circuit omnem terram Heuilat, vbi nascitur aurum. Et aurum terræ illius optimum est. Quam regionem Heuilat Iosephus Indiam interpretatur. Cuius hæc sunt verba: Rigatur autem hic hortus ab vno flumine circa omnem terram vndiquè profluente. Hic in quatuor diuiditur partes, & vni quidem nomen est Phison, quod inundationem significat: eductus in Indiam pelago diffunditur: qui Gethæ nuncupatur à Grecis. Sed ne quis arbitretur hanc esse Heuilat, quam alio in loco idem Iosephus dicit esse *Getuliam* Africæ prouinciam, ab Heuila Chusi filio nominatam, opus est ut duos fuisse eiusdem nominis intelligatur; hunc quem modo nominavi, alterum Iectani filium Ophyrique fratrem, de quo nunc agimus. Quam dubitationem funditus*

Phison
amnis est
Ganges
Indiæ flu.

lib. 1. An-
tiqu. c. 1.

lib. 1. An-
tiquit. c. 6.
(alij 12.)

ditus sustulit Iosephus, cum significauit fluium *Phisonem* apud Indiam in pelagus defluere. Et Indiam prouinciam à Mose *Heuilat* esse nuncupatam, præterquam quòd ex ipsius verbis paulò antè recitatis liquidò dignoscitur, tum etiam ex Commentarijs diui Hieronymi *de locis Hebraicis*, quibus sic ait. *Heuilat vbi aurum purissimum, quod Hebraicè dicitur Zabab. & gemmæ prætiosissimæ, carbunculus, smaragdusque nascuntur. Est autem regio ad Orientem vergens, quam circuit de Paradiso Phison egrediens. Quæ nostri mutato nomine Gangem vocant, sed & vnus de minoribus Noe Heuilat dictus est, quem Iosephus refert cum fratribus suis à flumine Cophene & regione Indiæ vsque ad eum locum, qui appellatur Ieria, possidisse. Et paulò post subiungit. Messe regio Indiæ, in qua habitauerunt filij Iectan filij Heber. Sophera vero mons Orientalis in India: iuxta quem etiam prædicti habitauerunt, quos Iosephus refert à Copheno flumine & Indiæ regionibus vsque ad eum locum peruenisse, vbi appellatur regio Ieria. Sed & Classis Salomonis per triennium hinc quadam commercia deportabat. Hæc ille. Intelleximus diui Hieronymi sententiam, etiam Rabani Mauri cognoscimus. ait enim: *Heuilat regio est India, quæ post diluuium possessa ab Heuilat, filio Iectan filij Heber patriarchæ Hebræorum. In quorum sententiam discedit Hiero-**

Heuilat
Moyfi est
India.

Hieronymus ab Oleastro, amplissimus Theologus in doctissimis Cōmentarijs, quos proximis annis edidit, in quinque libros Moyfi, cuius etiam verba transcribere visum est, quæ huiusmodi sunt. *Alia est Chaulah, denominata à Chaulah filio Iectan filij Heber. Quæ quidem Chaulah etiam Orientalis est, quia ibidem dicitur fuisse habitatio filiorum Heber, à Mesah vsque ad Sephar montem Orientis, quæ etiam auro abundat, cum sit propè Ophir. Nam Ophir, fuit frater Chaulah, vt ibidem dicitur.* Hæc ille. Ex quibus omnibus intelleximus Iudæorum peculiare, regionum, fluminum, insularum, & maris appellationes, à Græcis & Latinis, ab alijsque aliarum nationum longè diuersas, easque à primis terrarum habitatoribus esse deductas. Tum etiam perspeximus *Ophyrum & Heuilam* fratres, vt Iosephus, vt diuus Hieronymus, vt alij quoque viri doctissimi (quorum modò mentio facta est) profitentur, Indiæ quasdam partes incoluisse, quas diuina historia ex more suo, eisdem duorum fratrum nominibus, Ophyram & Heuilam appellat. Quarum alteram Moses scribit aurum optimum gemmasque pretiosissimas producere: ex altera vero ingentem auri copiam Salomoni delatam, Iudæorum regum monumenta testantur, hasque finitimas esse,

esse, & (vt paulò antè dixit diuus Hieronymus) ex quarum altera classis, Salomonis per triennium quædam commercia deportabat. Præterea Africam, consentientibus doctorum virorum testimonijs, apud Hebræos *Phut*, non *Tharsis* esse appellatam, & & *Ophyram* apud Indos esse etiã percepimus. Quid ergo amplius pertinaciter inhæremus, inanissimis Iudæorum recentiorum opinionibus & deliramentis, eorumque lutulentos riuulos consecramur, ex limpidissimis autè doctissimorum atque Orthodoxorum Patrum fontibus, haurire negligimus? Nec me mouent nouæ Augustini Eugubini in hunc locum interpretationes, noua nescio quæ flumina cōminiscentis, (quanquam aliàs hominis eruditionem & doctrinam suspicio & veneror, & quanquam cū illo mihi arctissima Romæ consuetudo intercessit, magis tamen amica veritas.) Quæ quidem parum momenti (si rectè quis rē perpendere uoluerit) habere videntur, & quas non magni fuerit negocij conuincere. Nec me mouent vel sexcenti recentiores Iudæi nouis & deliris semper interpretationibus studentes, & noua sentia ab antiquis Orthodoxorum Patrum sententijs, longe abhorrentia, in diuinos libros architectantes. Quorum Iudæorum libri, integra mente & acri attentoque animo

3. Reg. 9.
& 10.
Rabini
cautè le-
gendi.

euoluantur oportet. Nam hinc, vt arbitror, iam eò processit hæreticorum quorundam hominum audacia, vt asserere nihil vereantur, gr̄ate diui Hieronymi non admodum vigguisse, seu potius elanguisse Hebraicarum literarum scientiam. Qui nihil aliud mihi visi sunt dicere, quum hæc dicunt, quàm diuum Hieronymum summis labris has literas attigisse. Quem vt (supra dixi) diuus Augustinus *peritissimum in hoc genere*, cum summa testificatione laudum ipsius fuisse dicit. Et quæ doctissimi Iudæorum eius temporis profitebantur, sacros libros veteris legis, summo animi iudicio & syncerissima interpretatione conuertisse. Sed proh Deum immortalem, quid hoc est si mera insania non est? Ad eò esse homines imperitos quibus tanta sit innata vecordia, vt antiquos illos Ecclesiæ Patres, (diuino spiritu sine controuersia afflatos, atque ad exprimendâ vera diuinorum librorum sensa, à Deo Optimo Maximo nobis velut dono datos) dicere audeant hallucinatos esse in enodandis quibusdam Prophetarum intelligentijs, nec præcipua & germana illa sensa, quæ in illis locis ipsi præ se tulerunt Prophetæ attigisse. Quibus Prophetarum locis, ad Christianum dogma maximè confirmandum appositis, & eodem sensu enodatis, posteris temporibus Ecclesia pro

D. Hiero.
peritia lin
guæ san-
ctæ.

acerri-

acerrimo telo vsa sit, ad infringendam multorum hæreticorum peruicaciam? Quid dici potest insanius? aut quid isti omnium hominum superbissimi aliud persuadere videntur, quàm ea se (si dijs placet) assecutos esse, quæ magni & sapientes illi viri ne degustarunt quidem?

Verùm hæc nos in aliud tempus, in alium- Epilogus.
que locum differamus, ad propositumq; reuertamur. Perspectis tot, tantorumque Patrū testimonijs & auctoritatibus, nemini, opinor, iam dubium & controuersum erit, *Ophyram* regionem apud Indiam esse, ab *Ophyro* que Ictani filio denominatam, & *Tharsis* vocabulū esse homonymum, vt asserit Diuus Hieronymus ad Marcellam, propterea quod & *mare & locum India* significet. Hanc igitur rationē habet Diui Hieronymi, Flauij Iosephi, aliorumque sententia, circa regionem *Ophyram*, quam apud Indos esse, vt diximus, statuunt.

Nunc excutienda sunt quæ literis mandauit nobilissimus & clariss. Theologus Cardinalis Gaictanus, non de *ophyra* regione, quā prorsus ignorare se ingenuè fatetur, sed de cursu quem classis Regis Hiræ teneret, cum ad classi se coniungendum Salomonis, solueret è portu, vt vnâ peterent eandem regionē. *De nominibus (inquit) proprijs, quæ hic scribuntur, reddere certam rationem nescio, hoc tamen*

Thomæ
Caictani
opinio.

certum

certum est, quod Salomonis tum scientiæ tum providentiæ attestatur constructio & missio navis in Ophir pro auro. Et in secundo Paralipomenon capite octavo isthæc dicit. Salomon siquidem fecit propriam classem in illo mari. Rex autem Tyri misit naues suas ad seruiendum Salomoni, simul cum proprijs nauibus Salomonis. (Et uerunt cum seruis Salomonis in Ophir) Regio Indiæ dicitur. Reliqua vide exposita tertio Regum nono: aduertendo duo. Alterum, quòd quia nauigatio in Ophir per mare Oceanum erat, ideo Salomon ad euitandam nauigationem per mare Mediterraneum usque ad Oceanum, perrexit ad oram maris Rubri, (quod est quidam sinus maris Oceani) & ibi construxit classem, ad hoc enim illuc iuit. Alterum, quod rex Tyri naues quas misit, non nisi per Mediterraneum mare mittere ex Tyropotuit, ad coniungendum illas cum nauibus Salomonis. Hæc ille. Quàm rem rectè quidem iudicauit vir doctissimus. Quis enim non in eiusmodi cautæ? Nam quæ fieri posset, ut naues è Tyro soluentes aliter in sinum Atlanticum pergerent, quàm per fretum Herculeum in Oceanum Atlanticum exeuntes, totamque oram Africae & Æthiopiæ permeantes, inagnum illud Bonam Spem promontorium transgredirentur, atque inde recto cursu aliud Arabiae promontorium, olim Aromatam, nunc autem

Guarda-

Guardasum nominatum petentes, tandem angustias Rubri maris ingrederentur? Sed præterquàm quòd hæc nauigatio tunc temporis omninò incognita erat (ut sæpè iam diximus) multò facilius à rege Tyri id perfici poterat, & minore, cum temporis tum rei familiaris suæ dispendio; & tandem expeditiore via, si materia dolata, ex qua naues ædificari solent, camelis & alijs iumentis, superato isthmo inter illa duo maria interiecto, Afiogaberum deportaretur, (sicut olim fieri consuetum est à Sultanis Ægypti, nunc autem à Turcarum Regibus, quandocunque classes, quas illic habent, reficere, seu nouas ædificare usus est,) quàm tantam maris vastitatem transmittere, ut cum Salomonis classe coniungeretur. Sed ea persuasio fortè literatissimū virum fefellit putantem, regis Hiræ classem è Tyro (ad oram nostri maris posita) in Indiam solitam nauigare. Cum enim legeret hæc uerba sacrae historiæ. Tunc abiit Salomon in Afiogaber & in Ailath, ad oram maris Rubri, quæ est in terra Edom. Misit ergo ei Hiram per manus seruorum suorum naues & nautas gnaros maris, & abierunt, &c. Fortè non uidebatur illi, cum Salomon ageret apud maritima loca maris Rubri superius memorata, rectè significasse diuinam historiam, Regem Hiram ad illum misisse naues & nautas suos,

S

fi in

si in eodem quoque mari id temporis esset Hirę regis clasis. Quare rem parum videtur perpendisse tanti nominis Theologus. Nam quę apud Alexandriam in nostro mari sunt naues, quis vetat quin Carthaginem mittantur, atque hinc Vticam seu Hipponem Regium, quę oppida in locis maritimis eiusdem maris sunt posita? Cum Carolus quintus Romanorum imperator Tunnetum oppidum obsidet, naues quę à Neapoli cum comitatibus, reliquisque id genus bellici apparatus, eò mittuntur, nonne ad portus eiusdem maris mittuntur? quis hoc audeat inficiari? Verum hæc tot verbis persequi non est necesse, cum sint in promptu. Porro quę ad oppidorum *Ailana & Afiogaberi* cognitionem, & notitiam pertinent, eis, quoniam in quibusdam nostris Geographicis Observationibus mox in lucem prodituris, à nobis sunt multis verbis disputata, in presentia superfedendum duximus. Sed hæc in mentem mihi venerunt, de *Ophyra regione* quę dicem.

F I N I S :

DE OPHIRA REGIONE
ABRAHAMVS ORTELIVS
IN THESAVRO GEOGRAPHICO.



PHYR regio aurifera, in sacris litteris celebris, vnde Salomoni, alijque Hebræorum Regibus, ternis annis (vbi 3. Reg. 9. & 2. Paral. cap. 9. habetur) magna vis auri aduehebatur. Sed vbi terrarum hæc regio sita sit, & an alio etiam nomine cognita esset, hæc tenus ignoratū fuit. *σάφειρα*, & *σοφειρα*, legunt LXX. interpretes. Iosephus eam in India ponit: & TERRAM AVREAM *χρυσάν γῆν* suo tempore vocatam addit Eupolemus auctor apud Eusebium lib. 9. cap. 4. Præparationis Euangelicæ, *ΥΡΡΗΝ οὐρρη* appellat, & dicit insulam Maris Rubri esse, nauesque cogi solere Melanis, Arabiæ vrbe (Hesion Gaber, hanc vocat Sacra Scriptura: et si Epiphanius *Ailon* dici in sacris litteris prodat.) Hinc Marius Niger eam AVREAM CHERSONESVM Ptolomęi interpretatus est, non parum enim ad *terram auream* alludit; & Rubri Maris nomen huc vsque pettingere, ex classicis auctoribus doceri potest. Sed hæc Chersonesum, auri diuitem olim fuisse, nemo veterum, quod sciam auctor est, neque nunc etiam esse, ex recentioribus palam est. Edidit tamen Gaspar Varrerius Lusitanus

nuper peculiare opusculum, de *Ophyræ* regione: in quo constanter asseuerare multisque argumentis persuadere conatur, Sacre Scripturæ *Ophyræ*, esse auream Chersonesum: aut potius omnem eam oram quæ Pegusij, Malaca & Somatra continetur. In Biblijs Vatabli à Rob. Stephano excusis, pro *Hispaniola*, Noui Orbis insula habetur. Postello autem *Peru* videtur: cui suffragatur doctissimus Goro- pius in sua Hispania. Idem affirmat Ben. Arias Montanus, cuius viri sententiam non solum ob multiplices eius virtutes, quibus à natura abunde ornatus, sed ob omnis generis doctrinæ solidam peritiam, multarumque linguarum cognitionem admirabilem, libenter amplecterer, nisi deterreret me ab ea vastus ille Oceanus intermedius, quem omnis antiquitas in nauigabilem, atque à mortalibus, quia sacrum Diuûmque sedem existimant, nauigatione minimè violandum, (vt docet apud Senecam Peto Albinouanus) credidit. Neque apud vllum veterem auctorem reperies, ab vilo mortalium ante repertum magnetis lapidis vsum, (quem nuperum habemus) vnquam têtatum, nec immeritò. Neminem hoc enim potuisse vel posse, norunt, intelliguntque qui nauigant omnes. Casu forte aut felicitate hoc aliquando euenisse, vt credam, facit Plutarchus in Sertorio: At con-

filio

filio aut scientia hunc ab illo traiectum, nulla apud priscos siue sacros siue prophanos scriptores memoria. Circa littora autem nauigati sæpius testes exstant tot antiquorum Græcorum Pericli: vt Hannonis, Arriani, Iasonis Nearchi: & qui temporis iniuria intercidere, Etesia, Menippi, Marcelli, Alexandri Theophili. &c. Ego *Ophyr Cephalam* vel vt alij pronunciant *Sofalam* Africæ versus Orientè regionem interpretari cû Volaterrano malim, tum quod hæc, teste grauissimo Io. Barroso, admodum aurifera sit, adeo vt etiamnum nihil præter aurum, vt Lusitanorum testantur peregrinationes, exteris mercatoribus cõmunicet: Tû quod scribat in sua Indica nauigatione Thom. Lopefius, hos *Sofaléses* habere libros patria lingua scriptos, in quibus legitur Salomonè regè tertio quoq; anno hinc aurû tulisse. Ex *Ophir* etiã, ebur habuisse Salomonè sacre referunt littere. atque hoc nõ ex *Peruiana* regione, vbi nullus vnquam elephas. Pro *Ophir*, *Ophat* *ὄφατ* legit Ioã. Tzerza; & insulã, siue pæninsulã auream in India esse dicit. De *Ophir* addè quod habet Iosephus à *Costa Societ. Iesu* li. i. c. 14. de natura *Noui Orbis*. vbi *Ophir* Indiã Orientalè, cû Iosepho *Iudæo*, interpretatur. *VPHAS* locus vnde aurû adfertur, *Hierem. 10. MOPHAS* legunt *LXX.* *OPHI* autè D. Hieronymus & *Chaldæus.*

S 3

DE

In tabula
Geogra-
phicæ sacræ

DE PARADISO IDEM.

DE *Paradiso* magna quoque inter Theo-
logos controuersia. Maxima pars hunc
in Oriente statuit, alij in Syria; Postellus sub
polo Arctico. Sūt qui sub Æquinoctiali fuisse
conijciant. Goropio nostro apud Indoscy-
tas esse multis argumentis persuadetur. Ex ve-
teribus quidam Lunarem globum pertinge-
re tradunt: alij alibi. Cæsarius Nazianzeni
frater, in Dialogis vbi hunc collocarit igno-
ro. Danubium enim hic vnum ex huius flu-
minibus facit: eum nempe, quem Sacra ve-
tustas *Phison* nominat. Hunc vero D. Hiero-
nymus & Eusebius *Nilum* interpretantur, alij
Gangem. Sed addam quoque D. Augustini
ad Manichæos hoc, *Beatam vitam Paradisi*
nomine significat. iam existimo. Alij recentiores
qui ex professo de situ huius scripsere, sunt
Moses Bar Cepha; Benedictus Pererius So-
cietatis Iesu in *Genesim*; Ioannes Hopkinso-
nus peculiari libello, in quo & huius choro-
graphica delineatio. Alij quoque, vt Beroal-
dus, in *Chronico*, Vadianus in *trium orbis*
partium descriptione; item Ludouicus Nugarola
in libello de *Timotheo*, siue *Nilo*. Ego
vero *Paradisum* vbique fuisse puto, ante
Adami nempe lapsum; & non locum significa-
re, sed loci naturam, siue qualitatem.

F I N I S.

Errata quædam in Hebræis, nam quæ in Græ-
cis & latinis commissa, facillè quiuis
obseruabit.

Pag. 10. lin. vlt. post *Scealthiel* omissum בן
pag. 15. lin. 9. à fin. literæ non satis benè separatæ,
& ideo duæ voces in vnam coaluerunt, & aliæ
nimis propinquæ vnam vocem ex duabus fecere,
& in vltima voce caph pro resch positum. pag.
28. lin. 2. à fin. עביר corr. צביר. pag. 40. lin. antepe.
בסנהרין tertia à fine litera ponatur resch. &
lin. vlt. לה transponatur לה. pag. 56. lin. 12. in
tertia vocula dalet positum pro resch. pag. 63.
lin. 5. à fin. מרים litt. transpositæ pro מרים. pag.
207. in margine *Ophyra insula*, corr. *Sofala insula*.



Hos tres libellos dignos cenfeo
qui recudantur:

*Guiliel. Fabricius Nouiomagus,
Apostolicus ac Archiducalis
Librorum Censor.*

